NORGES OFFISIELLE STATISTIKK XI. 97.

TENDENSER I DEN ØKONOMISKE UTVIKLING

VÅREN 1952

Current economic trends

UTGITT AV
STATISTISK SENTRALBYRÅ

OSLO
I KOMMISJON HOS H. ASCHEHOUG & CO.
1952

Pris kr. 3.50 + oms.avg.

Norges Offisielle Statistikk, rekke XI.

(Statistique Officielle de la Norvège, série XI.)

Rekke XI. **Trykt 1951.**

Nr. 44. Jordbruksstatistikk 1949. *(Superficies agricoles et élevage du bétail. Récoltes etc.)*

— 45. Meieribruket i Norge 1949. *(L'industrie laitière de la Norvège.)*

— 46. Representativ bedriftstelling i varehandelen 13. oktober 1948. *(Recensement représentatif d'établissements dans le commerce de marchandises au 13 octobre 1948.)*

— 47. Økonomisk utsyn over året 1950. *(Aperçu de la situation économique.)*

— 48. Skattestatistikken 1948—49. *(Répartition d'impôts.)*

— 49. Norges sivile, geistlige, rettslige og militære inndeling 1. januar 1951. *(Les divisions civiles, ecclésiastiques, judiciaires et militaires du royaume de Norvège le 1. janvier 1951.)*

— 50. Folketellingen i Norge 3. desember 1946. IV. Folkemengde etter kjønn, alder etc. Fremmede statsborgere. *(Recensement du 3 décembre 1946. IV. Population par sexe, âge etc. Sujets étrangers.)*

— 51. Norges private aksjebanker og sparebanker 1949. *(Statistique des banques privées par actions et des caisses d'épargne.)*

— 52. Forsikringsselskaper 1949. *(Sociétés d'assurances.)*

— 53. Veterinærvesenet 1949. *(Service vétérinaire.)*

— 54. Arbeidslønninger 1949. *(Salaires des ouvriers.)*

— 55. Norges bergverksdrift 1949. *(Mines et usines.)*

— 56. Norges jernbaner 1947—48. *(Chemins de fer norvégiens.)*

— 57. Syketrygden 1948. *(Assurance-maladie nationale.)*

— 58. Norges fiskerier 1948. *(Grandes pêches maritimes.)*

— 59. Kommunenes gjeld og kontantbeholdning m. v. 1950. *(Dette etc. des communes.)*

— 60. Norges handel 1949. *(Commerce.)*

— 61. Telegrafverket 1949—50. *(Télégraphes et téléphones de l'Etat.)*

— 62. Fiskeritelling 1. oktober 1948. I. Tallet på fiskere, deltaking i fiske osv. *(Recensement des pêches maritimes le 1. octobre 1948. I. Nombre de pêcheurs, participation aux pêches etc.)*

— 63. Fortegnelse over Norges Offisielle Statistikk 1828—1950. *(Catalogue de la Statistique Officielle.)*

— 64. Norges industri 1949. *(Statistique industrielle.)*

— 65. Statistisk Sentralbyrå gjennom 75 år. *(Bureau Central de Statistique du Royaume de Norvège 1876—1951.)*

— 66. Alkoholstatistikk 1949—1950. *(Statistique de l'alcool.)*

— 67. Ulykkestrygden for industriarbeidere m. v. 1948. *(Assurances de l'Etat contre les accidents pour les ouvriers industriels etc.)*

— 68. Norges postverk 1950. *(Statistique postale.)*

— 69. Jordbruksstatistikk 1950. *(Superficies agricoles et élevage du bétail. Récoltes etc.)*

— 70. Fiskeritelling 1. oktober 1948. II. Fiskefarkoster og tilvirkeranlegg. *(Recensement des pêches maritimes le 1. octobre 1948. II. Embarcations et fabriques de préparations.)*

— 71. Jordbrukstellingen i Norge 20. juni 1949. II. Eiendomsforholdene, arbeidsstyrken m. v. *(Recensement du 20 juin 1949. II. Conditions de propriété, nombre d'ouvriers etc.)*

NORGES OFFISIELLE STATISTIKK XI. 97.

TENDENSER I DEN ØKONOMISKE UTVIKLING

VÅREN 1952

Current economic trends

UTGITT AV
STATISTISK SENTRALBYRÅ

OSLO
I KOMMISJON HOS H. ASCHEHOUG & CO.
1952

Fellestrykk A.s

Innhold.

	Side
Verdensøkonomien	7
Enkelte hovedtrekk ved den økonomiske utvikling i etterkrigstiden	24
Varebyttet med utlandet	45
Tjenestebyttet med utlandet	74
Betalingsbalansen	79
Produksjon og sysselsetting	87
Priser og lønninger	96
Penge- og kredittmarkedet	104
Sluttord	118

Contents.

	Page
The world economy	7
Some important features of post-war economic developments	24
Exchange of goods with the rest of the world	45
Exchange of services with the rest of the world	74
Balance of payments	79
Production and employment	87
Prices and wages	96
Money and credit	104
Conclusion	118

Forord.

Statistisk Sentralbyrå sender med dette ut en publikasjon om tendenser i den økonomiske utvikling våren 1952.

Etter et avsnitt om verdensøkonomien er det på grunnlag av Byråets nasjonalregnskap gitt en framstilling av enkelte hovedtrekk ved den økonomiske utvikling i etterkrigstiden. De nye utviklingstendenser som i den senere tid har kunnet merkes i vår utenriksøkonomi gjør krav på særlig interesse. Avsnittene om vare- og tjenestebyttet med utlandet og betalingsbalansen har derfor fått en bred plass. Endelig er produksjon og sysselsetting, priser og lønninger, og penge- og kredittmarkedet behandlet i egne avsnitt.

Avsnittet om penge- og kredittmarkedet er skrevet av direktør Petter Jakob Bjerve; konsulent Paal Bog har skrevet avsnittene om varebyttet med utlandet, om betalingsbalansen og om produksjon og sysselsetting; avsnittene om verdensøkonomien, om tjenestebyttet med utlandet og om priser og lønninger er skrevet av konsulent Sten Sparre Nilson, og underdirektør Stein Rossen har skrevet avsnittet om den økonomiske utvikling i etterkrigstiden og sluttordet.

Oslo, den 29. mai 1952.

Petter Jakob Bjerve.

Stein Rossen.

Verdensøkonomien.

Den økonomiske utvikling i første halvdel av det 20. århundre har vært dominert av fire faktorer: befolkningsveksten, den tekniske utvikling, endringer i de økonomiske institusjoner, og internasjonale politiske forhold — dels krig, dels mellomfolkelig samarbeid.

Jordens folkemengde er steget med om lag 50 prosent eller 800 millioner mennesker siden begynnelsen av århundret. Den tekniske utvikling har likeledes vært rask. Den har delvis virket direkte på befolkningsutviklingen, ved at dødeligheten over alt er blitt sterkt redusert — i en mindre del av verden også fødselshyppigheten. Samtidig har den tekniske utvikling virket til å skape bedre muligheter for livsopphold; men i så måte har utviklingen først og fremst vært konsentrert til enkelte områder som Nord-Amerika, Vest-Europa, Japan og Sovjet-Samveldet. I store deler av verden ellers har hygieniske og medisinske framskritt lagt til rette vilkårene for en sterk befolkningsvekst, og som følge av denne er jordbruket blitt utvidd, men mange steder uten at det har foregått noen bedring i produktiviteten. Levestandarden er derfor ikke blitt høynet, tvert om synes den å ha vært synkende i den siste halve menneskealder for flertallet av innbyggerne i teknisk tilbakeliggende stater. I rapporten for 1950—51 fra sjefen for F.N.'s jordbruks- og ernæringsorganisasjon FAO blir økingen i verdens matvareproduksjon siden 1934—38 beregnet til om lag 9 prosent, mens stigningen i folketallet på jorden er anslått til 12 prosent. Selv om dette er usikre tall, angir de nok tendensen i utviklingen på en riktig måte. Tekniske forbedringer av produksjonen ikke bare i industrien, men også innenfor jordbruket, har i vårt århundre for størstedelen vært begrenset til de land som på forhånd var høyest utviklet.

To store kriger har i noen grad sinket folkeøkingen, brakt forstyrrelser inn i det økonomiske liv og medvirket til viktige institusjonelle forandringer. Mens verdensøkonomien i begynnelsen av århundret for en stor del hadde preg av en selvregulerende mekanisme, er det i dag umulig å se det økonomiske liv isolert. Hverken på lengre eller kortere sikt kan en si noe om økonomiske utviklingstendenser uten å ta i betraktning en rekke politiske faktorer. Den tekniske utvikling har nå skapt muligheter for en nær sammenknytting av det økonomiske liv over hele jorden, men politiske forhold har samtidig reist nye skranker, først og fremst mellom kommunistiske og ikke-kommunistiske land. Disse to gruppene er for tiden nesten helt avstengt fra hverandre. Indirekte påvirker de imidlertid hverandres økonomiske utvikling i høy grad, idet rustningsvirksomheten har steget i samme grad som spenningsforholdet mellom dem, inntil den nå i vesentlig

grad virker inn på samfunnsøkonomien både i den vestlige og den østlige del av verden.

Det økonomiske tyngdepunkt i den ikke-kommunistiske del av verden representeres av U.S.A., som i det 20. århundre har gjennomgått en veldig industriell utvikling uten tilbakeslag på grunn av krigsødeleggelser. Investeringene ellers i verden har i alt vesentlig gått til modernisering og utvidelse av de tidligere industri-sentrer i Vest-Europa og Japan, og til reising av et nytt industriområde i Sovjet-Samveldet.

Folkene i underutviklede land er klar over fordelene ved industrialisering, og det er lagt opp planer for en viss hjelp utenfra; men for tiden tvinger opprustningen til en ny stor konsentrasjon av investeringer fortrinnsvis i de gamle industriområdene. En slik konsentrasjon er på flere måter betenkelig. Den stigende folkemengde i alle underutviklede land fører med seg et behov for voksende kapitaltilførsel utenfra. Hvis denne tilførselen av kapital fortsetter å være liten, er det fare for at befolkningens levestandard blir presset ytterligere ned, og at tilbakeliggende lands eksportproduksjon av jordbruksvarer og råstoffer på lengre sikt blir utilstrekkelig for industrilandenes behov.

Mens industriekspansjonen i første fjerdedel av det 20. århundre var sterkest i U.S.A. og Japan, har den i de siste 25 år vært størst i U.S.A. og Sovjet-Samveldet. Et tydelig inntrykk av dette gir statistikken over utviklingen i energiproduksjonen. F.N.'s statistiske kontor har nylig foretatt en beregning for årene 1929—1950 når det gjelder de viktigste energikilder, først og fremst kull, olje og elektrisitet. I 1950 nådde forbruket i verden opp i en energimengde som omregnet tilsvarer nærmere 2730 millioner tonn kull, en stigning på om lag 50 prosent fra 1929. I absolutte tall var stigningen sterkest i Nord-Amerika, men Sovjet-Samveldet hadde den største prosentvise produksjonsøking. Europa utenom Sovjet viste bare en ganske ubetydelig stigning i energiproduksjonen fra 1929 til 1950, både i absolutte og relative tall. Det skyldes for en del at kullutvinningen i Europa nå er mindre enn i 1929.

I 1929 hadde U.S.A. 45 prosent, Europa utenom Sovjet 39 prosent og Sovjet-Samveldet 3 prosent av verdens energiproduksjon. I 1950 var fordelingen endret til 42, 26 og 12 prosent.

Stigningen i energiproduksjonen gjenspeiler både utvidelsene innenfor industrien (særlig den elektro-kjemiske og -metallurgiske,) utviklingen av fly- og biltransport og mekaniseringen innenfor mange lands jordbruk. Det har også foregått en forskyvning fra kull til elektrisitet, og enda mer til olje. Kull er riktignok fremdeles den viktigste av alle kraft- og varmekilder, men svarer nå bare for 58 prosent av verdens energiforsyning, mot 76 prosent i 1929. Samtidig er andelen for olje gått opp fra 14 prosent til 25 prosent. En særlig tydelig omlegging har funnet sted innenfor skipsfarten, idet verdensforbruket av bunkerkull er gått ned fra 48 til 11 millioner tonn årlig i perioden 1929—1950, mens forbruket av bunkerolje er steget fra 8 til 40 millioner tonn årlig i samme tidsrom.

Produksjonsutviklingen verden over var i de første årene etter annen verdenskrig sterkt preget av omstilling til fredsproduksjon og gjenreising; men fra midten av 1950, da Korea-krigen brøt ut, har opprustingen vært det dominerende trekk i bildet.

Rustningsaktiviteten har ført til stigende produksjon på en lang rekke områder. Først og fremst er energi- og råvareproduksjonen blitt stimulert. Utvinningen av brenselolje, som også tidligere hadde vært i stadig stigning,

	Produksjon av energi (regnet i millioner tonn kull) 1929	1950
Nord-Amerika	871	1 220
Latin-Amerika	50	175
Europa utenom Sovjet	729	735
Afrika	15	34
Australia/New Zealand	14	24
Asia utenom Sovjet	123	277
Sovjet-Samveldet	60	327

økte ytterligere med om lag 13 prosent i 1951, til tross for at en forholdsvis viktig leverandør, Persia, falt bort som produsentland i midten av året.

Av spesiell betydning i verdensøkonomien er utvinningen av kull. Til industri og til boligoppvarming er kullene ennå det ubetinget viktigste råstoff i de fleste land, særlig i Europa, men den europeiske kullgruveproduksjonen har etter annen verdenskrig ikke utviklet seg like raskt som industriproduksjonen. Tidligere hadde Europa (utenom Sovjet-Samveldet) i de fleste år eksportert en viss mengde kull, og en stor import hadde bare forekommet i de tre årene 1919, 1920 og 1926. I 1926 skyldtes importen streik i Storbritannia. I 1919 og 1920 skrev den seg fra ønsket om å få industrien fortest mulig i gang, mens det ennå hersket kaotiske forhold i en del kullfelter som var blitt mer og mindre ødelagt under første verdenskrig. En liknende tilstand oppsto etter annen verdenskrig, og i årene 1946—1949 var det på ny stor kullimport til Europa, i alt vesentlig fra U.S.A. Først i 1950 var Europa igjen praktisk talt selvforsynt med kull. Det tok dobbelt så lang tid som etter første verdenskrig å oppnå dette. Grunnen var nok først og fremst at etterspørselen fra industrien ble plutselig avbrutt ved nedgangskonjunkturen i 1921, mens etterspørselen har holdt seg høy hele tiden etter annen verdenskrig. Dessuten kan det være grunn til å peke på at den europeiske kullindustri etter mange års stagnasjon i mellomkrigstiden sto dårlig rustet for ekspansjon etter krigen. Til dels sto en også overfor langvarige virkninger av krigsødeleggelser. Spesielt kan her nevnes mangelen på husrom i hele Ruhr-området, en følge av bombingen som merkbart har påvirket tilgangen av arbeidere til gruvene. Mangelen på arbeidskraft har i det hele tatt vært den alvorligste hindring for kullproduksjonen i Europa etter krigen. I land med full sysselsetting har arbeiderne heller søkt til mindre tungt og farlig arbeid, og de fleste kullgruvene har derfor hatt en følelig mangel på arbeidere, særlig i yngre årsklasser.

Den kraftige produksjonsutvidelsen som kom etter Korea-krigen, ikke minst innenfor tysk industri, økte igjen etterspørselen etter kull og nødvendiggjorde en stor import fra U.S.A. i 1951. Den fikk imidlertid ikke fullt samme omfang som tidligere i etterkrigstiden, blant annet fordi vinteren var mild. Samtidig ble også arbeidet med å øke kullutvinningen i Europa forsert og ga betydelige resultater. Det regnes derfor med at den oversjøiske kullimport i 1952 vil bli noe mindre enn den var i fjor, da den kom opp i om lag 25 millioner tonn.

Teknisk sett skulle det være fullt mulig å øke utvinningen med en større mengde enn dette i løpet av få år, slik at Europa kunne bli uavhengig av import selv om de nåværende planer for utvidelse av industriproduksjonen blir fullt ut gjennomført. Men i hvert fall inntil sommeren 1953 må en regne med fortsatt betydelig innførsel av kull fra U.S.A. som det mest sannsynlige.

Foruten energiproduksjonen er også produksjonen av en rekke råvarer steget sterkt. Av stål ble det i 1951 framstilt om lag 11 prosent mer enn året før, og produksjonen kom dermed for første gang opp i over 200 millioner tonn. Dette er betydelig mer enn topp-produksjonen under annen verdenskrig, og over 50 prosent mer enn i 1937, som var toppåret i mellomkrigstiden. I absolutte tall var ekspansjonen størst i USA, der det ble produsert 7 millioner tonn mer enn i 1950, men en del andre land viste større prosentvis stigning, særlig Sovjet-Samveldet, Vest-Tyskland, Japan, Frankrike og Belgia, der det tilsammen ble produsert 9 millioner tonn mer enn i 1950 ifølge de beregninger som foreligger.

Også produksjonen av andre råvarer steg i 1951, særlig da produksjonen av en del varer som er viktige for opprustningen.

Indekstallet for industriproduksjonen i verden (bortsett fra Sovjet-Samveldet) lå ifølge F.N.'s statistikk, med 1948 som basisår, på 128 i fjerde kvartal 1951. Det var fire poeng høyere enn indekstallet for siste kvartal 1950, men ett poeng lavere enn tallet for annet kvartal 1951, det høyeste tall som hittil er nådd.

Framstillingen av krigsviktige industriprodukter fortsatte å stige i hele 1951, men det var tilbakegang når det gjelder en del forbruksvarer. Produksjonen av personbiler i U.S.A. utgjorde i siste kvartal 1951 og i januar 1952 mindre enn to tredjedeler av hva den var et år tidligere. Den britiske produksjonen av ullgarn var på om lag 17 millioner tonn i siste kvartal 1951, mot 21 millioner et år tidligere, og en liknende tilbakegang gjorde seg gjeldende i Nord-Amerika.

Utviklingen innenfor automobilindustrien skyldes i første rekke materialmangel, idet produksjonen er blitt hemmet ved knappe tildelinger av strategiske metaller. Kredittrestriksjoner som ble gjennomført for å hindre alminnelig prisoppgang holdt også en tid etterspørselen etter nye biler tilbake både i U.S.A., i Canada og i en del andre land. I den senere tid har flere stater, for eksempel Australia, gått til innførselsrestriksjoner og skåret ned blant annet bilimporten for å rette opp sin betalingsbalanse.

Også tilbakegangen i tekstilproduksjonen skyldes for en stor del spesielle forhold under rustningskonjunkturen. Men den later dessuten til å bero på årsaker av mer dyptliggende karakter, som det kan være grunn til å komme litt nærmere inn på. Helt siden forrige århundre har tekstilfabrikasjonen i eldre industriområder gang på gang stått overfor nødvendigheten av en mer eller mindre gjennomgripende omlegging og til dels innskrenking ettersom nye konkurrenter er kommet til. Overgangen fra håndverksmessig veving og spinning til fabrikasjon i større stil kan gjøres gradvis og forholdsvis lett. Derfor ble ikke bare den industrielle revolusjon i Europa innledet med massefabrikasjon av tekstilvarer, men noe liknende har vært tilfellet i andre verdensdeler. Også i framtiden vil en nok få se at framstillingen av tekstilvarer går foran i den moderniseringsprosess som etter hvert setter inn i en rekke land.

Anlegg av tekstilfabrikker krever forholdsvis liten kapital pr. arbeider, og områder med billig arbeidskraft vil derfor ha en fordel i konkurransen. I U.S.A. er industrien for en stor del flyttet fra Nord- til Sørstatene, der lønnsnivået ligger lavere. For europeiske land, særlig Storbritannia, ble Japan en skarp konkurrent i mellomkrigsårene og er nå blitt det igjen.

For en stor del av verdens befolkning lages klær ennå håndverksmessig på bondegårder, i småbyer og landsbyer. Bare delvis er denne produksjonen

blitt trengt tilbake av fabrikkdriften. Ved hjelp av ganske små tekniske forandringer kan håndverkernes stilling bedres på en ofte avgjørende måte. I India regnes det med at den håndverksmessige tekstilproduksjon kunne økes med 30 til 50 prosent ved innføring av en litt forbedret redskap, som er enkel nok til å kunne framstilles i indiske landsbyer. Når lite er gjort hittil for å gjennomføre forbedringer, skyldes det dels manglende teknisk kyndighet og dels mangel på kapital. De fleste av håndverkerne lever så nær eksistensminimum at de nesten ingenting har å legge til side når daglige utgifter er betalt. Deres produksjon har imidlertid stor samfunnsøkonomisk betydning. Konkurransen fra europeiske, japanske og innenlandske fabrikker har bare delvis kunnet fortrenge håndverksproduktene. F.N.'s økonomiske kommisjon for Asia og det fjerne østen regner med at mellom 20 og 30 prosent av behovet for bomullstøyer i India, Pakistan og Burma blir dekket av små-produsenter som leverer til et ganske lite lokalt marked. Delvis selger de også halvfabrikata til industrien. Det legges nå planer for store tekniske forbedringer av den håndverksmessige produksjon.

Alle slike planer følges selvsagt med oppmerksomhet i andre tekstilproduserende land. Det kan nok også hende at en bedring i håndverkets produktivitet ville bli til skade for de konkurrerende industriland, men uten videre gitt er dette ikke. India, som i de siste mellomkrigsårene importerte 350 til 400 millioner meter bomullstøy mer enn det eksporterte, er i etterkrigstiden blitt en stor nettoeksportør. I 1949 var importen 84 millioner meter og eksporten 426 millioner. I 1950 var importen nesten bortfalt, mens eksporten var mer enn fordoblet og utgjorde over en milliard meter, slik at India gikk forbi Japan som største asiatiske eksportør av bomullstøyer. Dette skyldtes for en stor del kraftige tiltak fra regjeringens side, tiltak som ble satt i verk for å rette opp den indiske betalingsbalansen. Med en raskt voksende befolkning og et primitivt jordbruk har India et stort behov for import av korn. Regjeringens plan for den økonomiske utvikling av landet går ut på en øking i produksjonen av bomullstøyer med 25 prosent fra 1950 til 1955—56. Men planen innebærer samtidig at eksporten skal kunne reduseres til halvparten av hva den var i 1950, slik at forbruket av bomullstøyer pr. innbygger kan bringes opp igjen til noe bortimot førkrigsnivået. En forutsetning for dette er selvsagt at betalingsbalansen blir rettet opp, noe som ifølge planen skulle kunne oppnås blant annet ved en økt avkasting i jordbruket som følge av nye vanningssystemer og andre tiltak for å bedre produktiviteten. Dersom tiltakene blir gjennomført, skulle det være mulig å redusere både importen av korn og eksporten av tøy.

På lengre sikt behøver således ikke utvidelsene i forskjellige lands tekstilproduksjon nødvendigvis å føre til innskrenket produksjon i eldre industriland. Men tekstilindustrien i disse siste står utvilsomt overfor omstillingsproblemer, som sannsynligvis kan bli vanskelige å løse, i hvert fall i de nærmeste årene framover. Det gjelder de store eksportland, først og fremst Storbritannia, der det siden slutten av 1951 har vært en betydelig arbeidsløshet i tekstilindustrien; men det gjelder også for mindre stater med en industri som vesentlig arbeider for hjemmemarkedet. I en rekke av disse land har driftsinnskrenkninger måttet foretas i den senere tid. Krav om sterkere beskyttelse mot utenlandsk konkurranse er derfor blitt fremmet og til dels gjennomført. Framtiden vil vise om det lar seg gjøre å opprettholde tekstilproduksjonen på lengre sikt i hele det omfang den nå har fått. Ikke minst i Vest-Europa har det vært en betydelig vekst siden førkrigs-

tiden. Nedenstående tabell, som er stilt sammen av F.N.'s økonomiske kommisjon for Europa, viser hvordan produksjonen i en del europeiske land har økt siden 1938.

Tekstilproduksjonens volum i første halvår 1951 (1938 = 100):

Norge	203	Finnland	169	Vest-Tyskland	122
Irland	203	Danmark	166	Italia	120
Belgia	177	Sverige	146	Frankrike	118
Hellas	174	Nederland	146	Storbritannia	116

Foruten tekstiler har også en del andre konsumvarer siden høsten 1951 støtt på avsetningsvansker i en rekke land; det gjelder blant annet skotøy, lærvarer og en del jordbruks- og fiskeprodukter. Til dels skyldes vanskene nye stengsler som er blitt reist for varebyttet mellom landene.

Verdenshandelen hadde i 1951 et større omfang enn i noe tidligere år, men det foregikk en karakteristisk endring i handelens sammensetning i løpet av året. Første del av 1951, likesom annet halvår 1950, var for en stor del preget av råvareskipninger til Sambandsstatene. Imidlertid avtok tempoet i disse skipninger da amerikanernes strategiske lagrer hadde nådd en viss størrelse. Eksporten fra U.S.A. derimot økte. Kullskipningen til Europa fortsatte i hele 1951, og eksporten av amerikanske ferdigvarer var stigende, ikke minst fordi råvarelandene i andre verdensdeler brukte sine inntekter fra U.S.A.'s tidligere oppkjøp til å plasere store bestillinger i Statene.

Resultatet ble en fornyelse av verdens dollarkrise. Gull- og dollarbeholdningene i land utenom U.S.A. steg i første halvår 1951 med nesten en milliard dollar, men falt igjen med et liknende beløp i annet halvår. For en del skyldtes dette nedskjæringen av den amerikanske hjelp til andre land. I 1950 hadde den (bortsett fra militær hjelp) i gjennomsnitt en verdi av ca. 900 millioner dollar pr. kvartal; i de to første kvartaler av 1951 var beløpet noe over 800 millioner, og i de siste kvartalene av 1951 var det kommet ned i ca. 700 millioner. Men viktigere var omslaget i amerikanernes forretningsmessige samkvem med andre land. Eksportoverskottet av varer og tjenester hadde i gjennomsnitt en verdi av om lag 500 millioner dollar pr. kvartal i 1950. I første kvartal 1951 var det nede i 150 millioner, men steg til 900 millioner i både annet og tredje kvartal, og i fjerde kvartal 1951 kom det opp i 1500 millioner dollar. De beløp som ble gitt i gaver og lån fra den amerikanske regjering, var i 1950 og første kvartal 1951 større enn U.S.A.'s eksportoverskott. Det vil si at resten av verden kunne legge seg opp reserver av dollar. I løpet av annet kvartal inntrådte det en likevektstilstand. Men i tredje og særlig fjerde kvartal av 1951 var eksportoverskottet langt større enn hjelpen, noe som førte til viktige forandringer, først og fremst i sterlingområdets stilling. I løpet av annet halvår 1951 tapte sterlingområdet om lag halvparten av de reserver det hadde lagt opp siden devalueringene i 1949. Dermed inntrådte den tredje pund-krise i etterkrigsperioden. Den første var krisen i 1947, som ble overvunnet ved Marshall-hjelpen. Den andre inntraff i 1949 og ble motvirket ved devalueringen av pund sterling og konjunkturomslaget i U.S.A. I 1951 kom det rykter om en ny devaluering, men krisen ble isteden møtt med importrestriksjoner og visse pengepolitiske tiltak.

Likesom ved de tidligere valutakriser tok det også denne gangen flere måneder fra fallet i reservene begynte til motforholdsregler for alvor ble satt i verk. De betydelige underskott som i mellomtiden hadde påløpet, gjorde det nødvendig å innføre strenge restriksjoner. For eksempel besluttet den australske regjering i mars 1952 å gjennomføre en øyeblikkelig import-

begrensning, slik at innførselen av en lang rekke viktige varer ble skåret ned med ikke mindre enn 80 prosent. Frankrike gjennomførte drastiske importrestriksjoner i begynnelsen av 1952. Tiltakene for å begrense Storbritannias import var også strenge. I alle tilfelle ble det uttalt fra regjeringshold at en anså det nødvendig å gå kraftig til verks, men at det er meningen å lempe på restriksjonene så snart situasjonen er brakt under kontroll. Det kan her pekes på at Vest-Tyskland, som i februar 1951 måtte stanse sin frilisteimport fra medlemsstatene i den europeiske betalingsunion, greide å bedre stillingen i løpet av året slik at en friere import etter hvert kunne tillates, og fra april 1952 ble det bestemt å frigi 75 prosent av den tyske import fra medlemmer av unionen. Stillingen for pund sterling og franske franc ble også betydelig bedret i løpet av første kvartal 1952; men den britiske betalingsbalansen ble igjen forverret i april, og det er usikkert når og i hvilket omfang det vil kunne bli lempet på importrestriksjonene. Imidlertid har tilløpene til prisfall gjort kjøpere i alle land tibakeholdne; det viser seg en tendens i importlandene til å tære på lagrer. Dette virker direkte til å holde verdenshandelen nede, og får også betydelige virkninger for det internasjonale fraktmarked.

Fraktmarkedet har i etterkrigstiden vært preget av flere nye faktorer. De store kullskipningene og den statseide amerikanske trampflåten er de viktigste nye trekk. I mellomkrigstiden drev amerikanerne praktisk talt ingen trampskip i utenriksfart. Etter krigen er dette forholdet blitt forandret, idet U.S.A. har beholdt en betydelig del av sine krigsbygde handelsskip som en reserve-flåte. Denne kan holdes i opplag for å settes inn når det melder seg krav om ekstraordinære militærtransporter, eller når de sivile transportbehov blir så store at krigsbygde trampskip kan drives lønnsomt også under amerikansk flagg. I siste tilfelle blir de som regel av regjeringen bortleid til private rederier. Disse må drive med de høye amerikanske driftsomkostninger, som ligger betydelig over utgiftene for andre lands rederier. Den amerikanske trampflåten er dermed blitt en reserve ikke bare for krigstilfelle, men også for perioder hvor den sivile etterspørsel etter tonnasje i noen tid viser seg å være større enn tilbudet. Ratene vil da stige til et nivå som gjør det lønnsomt å sette amerikanske reserve-skip i fart.

Disse skipene har for en stor del vært beskjeftiget i fart fra U.S.A. til Europa etter krigen, ikke minst i kulltransporten. Da de store skipninger i årene 1946—47 var avviklet, begynte imidlertid fraktene å gå nedover, og i løpet av perioden fra høsten 1948 til sommeren 1949 ble praktisk talt hele den amerikanske trampflåten lagt opp. Da etterspørselen etter tonnasje fortsatte å falle, måtte også en del europeiske rederier, som ikke lenger kunne holde sine skip i lønnsom fart, gå til opplegg i løpet av høsten 1949. Utover våren 1950 økte verdenshandelen igjen i omfang, og det var nærmest balanse mellom etterspørsel og tilbud av tonnasje da Korea-krigen brøt ut. Fra sommeren 1950 til slutten av 1951 kom det, i forbindelse med den internasjonale rustningskonjunktur, til en stadig stigende etterspørsel etter tonnasje. Bortsett fra et mindre tilbakeslag i sommermånedene 1951 steg fraktratene hele tiden, til tross for at stadig flere amerikanske trampskip ble satt i fart og utvilsomt bidro til å bremse fraktstigningen i betydelig grad. Pr. 30. juni 1950 lå 2 277 amerikanske Liberty-skip i reserve, foruten en rekke krigsbygde skip av andre typer. I slutten av 1951 var tallet på Liberty-skip i opplag redusert til litt over 1000; samtidig var også et par hundre handelsfartøyer av andre typer blitt satt i fart. Først ved dette tidspunkt var markedet mettet.

Nå kom imidlertid omslaget nedover like raskt som stigningen tidligere. Den fraktindeks som «Norwegian Shipping News» offentliggjør, og som gir et uttrykk for utviklingen på de viktigste internasjonale markeder for tørrlastskip i løsfart, hadde inntil midten av 1950 ikke vist større utslag enn ca. 30 prosent over eller under nivået for annet halvår 1947. I juni 1950 lå indeksen på 76 (juli/desember 1947 = 100). Allerede ved slutten av året var den steget til 121, og i november 1951 nådde den toppen med 192. Deretter kom et kraftig fall, som brakte indekstallet ned på 138 i mars 1952. Timecharterfraktene viste en liknende kurve, bare med enda sterkere utslag. I april kom det til en viss stabilisering av fraktmarkedet for tørrlast-skip, mens tankfraktene begynte å falle. Fallet på tankmarkedet er sannsynligvis av sesongmessig art, idet et fall i løsfraktene pleier å sette inn ved slutten av fyringssesongen. Også markedet for tørrlast-skip har i stor utstrekning vært preget av sesongmessige faktorer. Europas behov for kull til oppvarming viste seg å bli atskillig mindre enn beregnet, da vinteren 1951—52 ble uvanlig mild. Dermed kunne kullskipningene fra U.S.A. begrenses. Fraktfallet ble imidlertid forsterket av de importrestriksjoner som en rekke land satte i verk i løpet av vinteren, med en sammentrekning av verdenshandelen tii følge.

Ettersom fraktene falt, ble de amerikanske trampskip igjen tatt ut av fart og lagt i reserve. Fra januar 1952 begynte opplagstallene å stige, og det er meningen at praktisk talt hele den amerikanske trampflåten innen utgangen av juni skal være trukket ut av fart. Dette virker i retning av å stabilisere markedet.

Kullskipningene til Vest-Europa vil ikke få samme betydning i 1952 som i 1951, da de steg gjennom hele året, også i sommermånedene, på grunn av den stadige utvidelse av europeisk industriproduksjon. I 1950 ble det praktisk talt ikke importert amerikanske kull. I 1951 var utviklingen som følger:

		mill. tonn
1.	kvartal	2,9
2.	»	5,7
3.	»	7,0
4.	»	9,2
	Tilsammen	24,8

I tillegg ble det innført om lag 10 millioner tonn kull fra Øst-Europa. Skipningen av øst-europeiske kull til Vest-Europa har i etterkrigstiden stort sett ligget på omtrent samme nivå som før krigen, men det er usikkert hvor lenge dette kan vare. Den stadig økende industrialisering i Øst-Europa har ført til at kullforbruket de siste årene er steget sterkere enn kullutvinningen, og skipningen til Vest-Europa har vist en viss tilbakegang siden 1949. Varebyttet ellers mellom Øst og Vest er langt mindre enn før krigen.

Hvordan det så går med importen av øst-europeiske kull i 1952, må en i hvert fall regne med at skipningene fra U.S.A. blir tatt opp igjen til høsten, og en streng vinter vil kunne føre til at de får et stort omfang. Så omfattende som i 1951 vil de likevel neppe bli. Den vest-europeiske kullproduksjonen lå i de første 16 ukene av 1952, inntil siste halvdel av april, to prosent høyere enn året før. Det betyr en stigning på om lag 3 millioner tonn, fra 143 til 146 millioner, i forhold til samme tidsrom i 1951.

Når importen av amerikanske kull i fjor ble så stor, skyldtes det nok til dels et ønske om å fylle kull-lagrene i Europa, som var blitt sterkt redusert fra og med annet halvår 1950. Lagerendringer er utvilsomt også en av de faktorer som vil kunne påvirke kullskipningene i 1952 og 1953.

Et like stort usikkerhetsmoment representerer lagerbevegelsene for de fleste andre råvarer. Generelt kan en si at svingninger i lagrene er den faktor som gjerne sterkest aksentuerer en konjunkturbevegelse. Selve forholdet mellom produksjon og forbruk kan ofte være av mindre betydning enn lagersituasjonen, fordi den siste i så høy grad blir bestemt av kjøpers og selgers forventninger om framtiden. Dette gjelder ikke bare bevegelsene i militære reservelagrer, men også de svingninger som inntreffer i den sivile lagringsetterspørsel, både fra forbrukernes side og enda mer fra produsentene og de forskjellige omsetningsledd innenfor handelen. Denne sivile lagringsetterspørsel er til enhver tid sterkt avhengig av prisutsiktene.

Etterat Korea-krigen brøt ut, har prisuviklingen på verdensmarkedene i høy grad vært påvirket av politiske faktorer. Tidsrommet kan inndeles i 3 perioder: først trekvart år med stort sett sterkt stigende og så et halvt år med stort sett fallende priser, deretter endelig en noe mer stabil periode fra høsten 1951, med en overveiende tendens nedover i prisene.

Med det samme kamphandlingene i Korea satte inn, kom det til prisstigning på råvarer. Til å begynne med gjorde en viss usikkerhet seg gjeldende. Det var ikke klart om Korea-krigen betydde noe mer enn en forbigående episode. Etter hvert ble det imidlertid tydelig at krigen ville trekke i langdrag og at den hadde gitt støtet til en opprustningsbølge av svære dimensjoner, først og fremst i U.S.A. Høsten 1950 og første kvartal 1951 ble preget av en voldsom etterspørsel etter råvarer, som ga seg utslag i stor prisoppgang. Særlig var stigningen markert for ting som Sambandsstatene må importere. For eksempel lå prisene på tinn og gummi, da de nådde toppen, 150 til 200 prosent høyere enn før Korea-krigen, og ullprisene var steget med mellom 200 og 300 prosent. Store amerikanske oppkjøp for strategisk lagring spilte her en viktig rolle. Varer som U.S.A. vanligvis har eksportoverskott av, steg mindre i pris.

I det hele tatt var det liten prisstigning for råvarer som for en stor del produseres i de industriland hvor forbruket av dem er høyt; dette gjaldt selv viktige råvarer til rustningsindustrien som jern og stål. Her var det unødig å forsere importen for militær lagring, og regjeringene anstrengte seg for å holde noteringene lave ved hjelp av allokering og priskontroll. Til gjengjeld ble visse mengder av slike varer solgt på svartebørs til overpris. Prisstigningen på enkelte råvarer er ellers delvis blitt motvirket ved allokeringer foretatt av den internasjonale råvarekomité i Washington.

En viktig vare, nemlig hvete, har stått i en særstilling. Den internasjonale hveteavtale av 1949, som gjelder til 31. juli 1953, fastlegger prisene på en stor del av verdensproduksjonen av hvete mellom visse maksimums- og minimumsgrenser. Etterat Korea-krigen brøt ut, har forbrukerlandene hatt stor fordel av avtalen, ved at de har kunnet kjøpe til maksimalpriser.

Prisene på de fleste råvarer kulminerte i første kvartal 1951. Moody's råvareindeks nådde toppen i februar. For denne måneden lå indekstallet på 532, mot 398 i juni 1950. Det var med andre ord foregått en stigning i indeksen på mer enn 33 % siden før Korea-krigen.

Denne stigningen var for en stor del spekulasjonspreget, og prisfallet som satte inn i første kvartal 1951 ble derfor ganske kraftig. Det varte et halvt års tid. Mange priser falt i denne perioden nesten like mye som de var steget

i den foregående. Prisen på ull og et par andre råvarer falt til et lavere nivå enn før Korea-krigen. For tinn og gummi ble betydelig mer enn halvparten av prisstigningen opphevet ved fallet. For en del råvarer som tidligere var steget lite i pris, inntrådte det ikke noe stort prisfall; enkelte av dem fortsatte til og med å stige, blant annet treforedlingsprodukter. Jern- og stålprisene gikk også oppover som følge av høyere lønninger og andre kostnader i produksjonslandene. For de fleste råvarer var imidlertid prisene fallende, og selv om dette ikke alltid viste seg i de offisielle noteringer, gikk prisene på de uoffisielle markeder ned, og i enkelte tilfelle forsvant de i løpet av høsten 1951.

Siden høsten har prisnivået på de internasjonale råvaremarkeder vært mer stabilt. Undertonen har vært vikende. Mindre svingninger har forekommet, men det har ikke som i de to tidligere periodene vært noen samlet og kraftig tendens oppover eller nedover. Moody's indeks, som falt fra 532 i februar 1951 til 455 i september, viste senere på høsten ganske svak stigning og lå i desember på 460; men i første del av 1952 ble det på ny en viss nedgang. I april og første halvpart av mai lå indeksen stort sett like over 430, dvs. omtrent det samme som i juli 1950 umiddelbart etterat Korea-krigen brøt ut.

Moody's råvareindeks er basert på noteringer i U.S.A., og prisene på amerikanske jordbruksvarer er tillagt stor vekt i indeksen. Nedgangen i første kvartal 1952 skyldtes for en stor del svikt i jordbruksprisene, som tidligere hadde vist en langvarig stigning. Delvis skrev den seg også fra prisnedgang på metaller og enkelte andre varer. Flere varegrupper av stor betydning for Norges stilling på verdensmarkedet er imidlertid ikke representert i Moody's indeks. Det gjelder blant annet treforedlingsprodukter, som forresten ikke har vært gjenstand for noen særlige prisendringer på U.S.A.-markedet, idet den amerikanske regjering sommeren 1951 innførte maksimalpriser for importen av slike produkter. Hensikten var å framkalle et fall på treforedlingsprisene i verdenshandelen, noe som imidlertid først inntraff etterat en rekke europeiske importland i begynnelsen av 1952 hadde gått til en liknende aksjon. Samtidig ble det av regjeringene i to av disse land, Storbritannia og Frankrike, også gjort visse tiltak som fører til en begrensing av treforedlingsimporten. Den alminnelige konjunkturutvikling i importlandene har virket i samme retning. Det foreligger nå blant annet på grunn av strammere kredittvilkår en tendens mot opplegg av nye lagrer. For skogsprodukter likesom for mange andre vareslag kan det vise seg at lagerbevegelsene får stor betydning under utviklingen videre.

Imidlertid må en selvsagt i siste instans også se på forholdet mellom produksjon og forbruk ved et forsøk på å bedømme utsiktene framover. På neste side er gjengitt noen overslag over stigningen i produksjonen av endel viktige råvarer. Oversikten gjelder den ikke-kommunistiske del av verden. Den er utarbeidd av det amerikanske utenriksdepartement ved årsskiftet:

	Endringer fra 1950 til 1951 i prosent:
Jernmalm	+ 24
Aluminium	+ 22
Bly	+ 8
Kopper	+ 4
Mangan	+ 6
Nikkel	+ 7
Sink	+ 12
Tinn	÷ 3
Wolfram	+ 27
Gummi	+ 20
Tremasse	+ 10
Avispapir	+ 4
Ull	+ 3
Bomull	+ 24

Oversikten viser hvordan produksjonen av de viktigste råvarer økte fra 1950 til 1951. Et unntak var tinnproduksjonen, som gikk litt tilbake. Dette henger sammen med spesielle forhold, blant annet stagnasjon i et viktig produsentland som Malaya, hvor det i lengre tid har pågått en geriljakrig som ennå fortsetter. Det gjelder imidlertid også for flere andre strategiske metaller at en stor prosentvis utvidelse av produksjonen ville kreve mange år å gjennomføre. Når prisene på slike metaller stort sett har vært fallende siden første kvartal 1951, er det først og fremst et resultat av omleggingen i de amerikanske myndigheters oppkjøpspolitikk. Den framtidige utvikling på markedet for disse metaller vil fortsatt for en stor del være avhengig av militærpolitiske faktorer. Det samme gjelder markedet for jern og stål og for aluminum, hvor riktignok produksjonen har kunnet økes raskere enn for de fleste strategiske metaller, men hvor også selve rustningsindustriens etterspørsel har vært en viktigere faktor enn den militære lagring.

For de fleste metaller kan et nedsatt tempo i opprustningen kompenseres ved økte tildelinger til den sivile produksjon som har vært holdt tilbake, f. eks. framstilling av privatbiler. Det samme gjelder også gummiproduksjonen. Tildelingene til næringslivet i U.S.A. av både stål og andre metaller er blitt betydelig økt i det siste, og bruken av gummi er blitt frigitt. Men fortsatt spiller det militære forbruk, og for enkelte metaller strategiske lagringskjøp, en viktig rolle. På endel råvaremarkeder er imidlertid forholdet mellom sivil etterspørsel og produksjon det avgjørende for utviklingen.

Bomullsproduksjonen steg meget sterkt i 1951, og mangelen på bomull er dermed forsvunnet. Den store bomullshøst har også hatt betydning for markedet for spisefett og -oljer, idet bomullsfrø er et viktig råstoff i oljeproduksjonen. Avgjørende for utviklingen har vært den kraftige utvidelsen av det dyrkede bomullsareal i U.S.A., i forbindelse med gode værforhold i de fleste viktige produsentland. I 1950 var bomullsarealet i U.S.A. blitt betydelig innskrenket, idet den amerikanske regjering bare fant å kunne gi farmerne prisstøtte dersom de foretok en bestemt begrensing av dyrkingen. Etterat Korea-krigen var brutt ut, ble bestemmelsen opphevet. Det

syntes viktigere å få økt produksjonen enn å spare den amerikanske statskasse for utbetaling av eventuelle subsidier.

Framstillingen av treforedlingsprodukter økte betydelig i 1951. Produksjonen av en vare som avispapir lå langt over førkrigsnivået, men konsumet er nå også langt større enn før krigen. Særlig har papirforbruket vist sterk stigning i U.S.A. I mange andre land derimot har det vært en tilbakegang, idet myndighetene bl. a. i Storbritannia opprettholder en streng begrensning av avisenes størrelse for å spare valuta. Prisstigningen etter Korea-krigen førte til at den internasjonale råvarekonferanse besluttet å foreta allokeringer av avispapir til enkelte land, men i april i år ble ordningen opphevet. Konferansen erklærte da at likevekt til de gjeldende priser var inntrådt mellom tilbud og etterspørsel på treforedlingsmarkedet likesom på markedet for de fleste andre råvarer, bortsett fra metaller.

Det vil nesten alltid være svært vanskelig å fastslå om likevekt er oppnådd på et varemarked, idet situasjonen ofte kan endres hurtig ved et omslag i de forventninger kjøpere og selgere har med hensyn til den kommende utvikling. Dette viser seg ikke minst ved at lagerendringer får stor betydning, og disse lar seg sjelden måle eksakt før etter forholdsvis lang tids forløp. Ved tilbakeblikk kan imidlertid betydningen av lagerbevegelsene være lettere å fastslå. Det er for eksempel tydelig at likevekten på tekstilmarkedet i flere europeiske land var i ferd med å forrykkes til fordel for kjøperne allerede før Korea-krigen. I Storbritannia steg salget av tekstilvarer til forbrukerne bare med én prosent i volum fra første halvår 1949 til første halvår 1950. Samtidig steg de disponible tekstilforsyninger i landet med om lag 14 prosent, idet varene synes å ha hopet seg opp hos fabrikanter og eksportører på grunn av en betydelig svikt i etterspørselen fra oversjøiske land i første halvår 1950.

I en stat som Nederland fikk frigjøringen av handelen i Vest-Europa tilsvarende virkninger. Tekstilsalget til nederlandske forbrukere lå på samme nivå i første halvår 1950 som i første halvår 1949, men forsyningene innen landet steg med om lag 35 prosent i samme tidsrom.

Kjøpebølgen verden over etterat Korea-krigen var brutt ut reduserte for en tid produsentenes lagrer, og mange steder hopet bestillingene seg opp, så leveringstidene delvis ble forlenget. Imidlertid steg produksjonen stadig, og da avtakerne gikk tilbake til mer normale innkjøp i løpet av 1951, begynte avsetningsvanskene å gjøre seg gjeldende.

I de fleste europeiske land hadde forresten ikke selve konsumentenes ekstraordinære innkjøp noe særlig stort omfang. Bare i noen få stater lå tekstilsalget i 1950 mer enn 4 prosent høyere i volum enn i 1949, og de fleste steder var det falt tilbake til 1949-nivået eller noe lavere i første halvår 1951. Forserte innkjøp i 1950 synes særlig å ha vært foretatt av fabrikker og forskjellige omsetningsledd, som senere er blitt sittende med store lagrer.

Produksjonskapasiteten for tekstilvarer er etter krigen i en rekke land blitt økt, og det ikke bare på grunnlag av full sysselsetting i næringslivet med derav følgende høy etterspørsel; utvidelsene synes også delvis å ha vært basert på andre forutsetninger, som nå er bortfalt. Først og fremst det oppsamlede behov etter tekstilmangelen under krigen, dernest bortfallet av tysk og japansk konkurranse i de første etterkrigsårene — begge deler forbigående faktorer — og endelig en valutaknapphet som begunstiget innenlandsk industri. Dette siste gjelder særlig for endel småstater, der tekstilindustrien nå står overfor muligheten av skjerpet konkurranse fra en kanskje mer effektiv masseproduksjon i større land. Det er mulig at

småstatene vil greie å beskytte sin utvidde hjemmeindustri ved hjelp av nye proteksjonistiske tiltak; i så fall vil problemet bli tilsvarende vanskeligere å løse for de større land.

Tekstilproduksjonen er ikke i noen vesentlig grad blitt hemmet av råvaremangel i forbindelse med opprustningen, men på den annen side har heller ikke de militære behov for uniformer og andre tekstilvarer vært store nok til å kunne hindre en rekke produksjonsinnskrenkninger. Noe liknende gjelder delvis også for andre konsumvarer. På mange områder har imidlertid opprustningen hatt motsatte virkninger. Mens avsetningen er blitt stimulert, har produksjonen vært begrenset av materialmangel.

I de store land er rustningsutgiftene for tiden så høye at de utgjør en vesentlig faktor i det økonomiske liv. Ikke minst gjelder dette for U.S.A., og utviklingen i Statene kan bli avgjørende for konjunkturene også i resten av verden. Det kan i dag ikke gjøres forsøk på å vurdere de økonomiske framtidsutsikter, med mindre en samtidig setter opp bestemte forutsetninger om den militærpolitiske utvikling. I Økonomisk utsyn over året 1951, som ble utgitt ved årsskiftet, ga Byrået uttrykk for tro på at inflasjonstendensene i 1952 ville bli forsterket ved «den øking i rustningsutgiftene som en må regne med». Imidlertid viste det seg at de forsvarsbudsjetter som ble lagt fram etter årsskiftet i de viktigste land, Storbritannia og først og fremst U.S.A., innebar en reduksjon i tempoet for opprustningen. Det er fremdeles meningen å gjennomføre de rustningsprogrammer som tidligere var fastlagt, men fullføringen vil bli strakt ut over et lengre tidsrom, nemlig 4—5 år istedenfor 3 år som planlagt høsten 1950. Det innebærer et minsket press på de økonomiske ressurser, og de vikende pristendenser i første kvartal 1952 må blant annet ses som en følge av dette.

For så vidt angår Storbritannia, var nedsettelsen av tempoet i opprustningen først og fremst begrunnet i den britiske betalingskrise overfor utlandet, som gjorde det nødvendig å fremme eksporten. Det hadde vært regnet med en øking i utførselen av britiske tekstilvarer i 1951, mens en derimot hadde gått ut fra at utførselen av metallindustriens produkter måtte begrenses som følge av opprustningen. Ingen av delene holdt imidlertid stikk. Det var ikke teknisk mulig å legge metallindustrien så raskt om til forsvarsproduksjon som opprinnelig antatt. Dessuten viste det seg at etterspørselen i oversjøiske land etter britiske investeringsvarer holdt seg meget bedre oppe enn etterspørselen på tekstilmarkedet, hvor konkurransen fra andre land i løpet av året ble stadig vanskeligere å møte. Ønsket om å holde oppe eksporten av metallindustriens produkter veide tungt for den britiske regjering, da den besluttet å sette ned bevilgningene til forsvarsproduksjonen for budsjettåret 1952—53.

Helt andre hensyn gjorde seg gjeldende da den amerikanske regjering på samme tid bestemte seg for å bremse på tempoet i Sambandsstatenes opprustning. Økonomisk var det ønskelig å minske faren for en inflasjonistisk utvikling som følge av etterspørselspress fra rustningsindustriens side. Dessuten har en regnet med at når forsvarsprogrammet blir strukket lengre ut i tid, med gradvis synkende bevilgninger, vil det bli lettere å unngå de skadevirkninger som et stort og plutselig fall i rustningsetterspørselen kunne føre med seg. De farer en tidligere forutså, først for en inflasjon og deretter for et alvorlig økonomisk tilbakeslag, skulle bli mindre etter den nye form som forsvarsprogrammet har fått.

Først og fremst er imidlertid utsettingen av rustningsprogrammet rent militært begrunnet. Det viste seg delvis ikke mulig å holde det tempo

i omleggingen til militær produksjon som en opprinnelig regnet med, slik at visse utsettelser var nødvendige. Enda mer avgjørende var den verdenspolitiske utvikling. Siden sommeren 1951 har det vært forhandlet om våpenstillstand i Korea, samtidig som fiendtlighetene praktisk talt har vært innstilt. Heller ikke andre steder i verden er det kommet til noen avgjørende politisk forverring, som skulle synes å medføre fare for en umiddelbart forestående krig. Dette har gjort det mulig å ofre de økonomiske sider ved opprustningen større oppmerksomhet. Samtidig er det også tildels fra militært hold blitt pekt på at en direkte massefabrikasjon av våpen er av tvilsom verdi, dersom det synes å være liten sannsynlighet for at utstyret skal bli brukt i løpet av kort tid. Den tekniske utvikling kan raskt gjøre våpnene foreldet, og det er derfor viktigere å bygge opp over lengre tid en stor industriell kapasitet for våpenproduksjon, som en kan ha i stadig beredskap, enn å forsere igjennom direkte massefabrikasjon av utstyr innen den kortest mulige frist.

Disse momenter har tilsammen bestemt nedsettelsen av tempoet i den amerikanske opprustning. Skulle imidlertid den internasjonale situasjon forverre seg på avgjørende måte, for eksempel ved en oppblussing og vesentlig utvidelse av krigshandlingene i Sørøst-Asia, kan programmet på ny bli forsert fram, likesom de strategiske lagringskjøp kan bli påskyndet igjen, og det kan komme til en ny kjøpebølge blant publikum. På den annen side er en ytterligere nedsettelse av tempoet i opprustningen, eller en direkte nedskjæring av de planlagte rustninger, kanskje heller ikke utelukket.

Går en ut fra at programmet blir gjennomført omtrent i sin nåværende form, vil forsvarsutgiftene i 1952 komme til å ligge betydelig over nivået fra 1951, og det vil ikke bli en like sterk stigning i de offentlige inntekter. Presidenten har bedt om et noe mindre beløp til *nye* militære bevilgninger for budsjettåret 1952—53 enn for for 1951—52, men utbetalingene til forsvaret vil likevel bli større enn i inneværende budsjettår på grunn av inntrufne forsinkelser og dermed overføring av bevilgninger fra terminen 1951—52. I budsjettforslaget for 1952—53 som president Truman la fram for Kongressen den 21. januar i år, ble det derfor regnet med et stort underskott. Samtidig ba riktignok presidenten om bemyndigelse til skatteforhøyelser som skulle hjelpe til å dekke endel av underskottet, men det er tvilsomt om Kongressen vil vedta noen forhøyelse av skattene. I alle tilfelle må en gå ut fra at de private inntekter vil stige en god del i 1952, idet uttellingene fra statskassen også vil få indirekte virkninger av stort omfang. Videre planlegges nye betydelige investeringer innen næringslivet, spesielt i industrigrener som blir viktige for forsvarsproduksjonen. I første kvartal har investeringene vært betydelig større enn i samme tidsrom i fjor, og det regnes med at de også for hele året vil ligge endel høyere enn i fjoråret. Likevel er det ikke sikkert at investeringene totalt sett vil stige, hvis en også regner med lagerbevegelsene. Det var nemlig en betydelig lagerøking i fjor, som neppe fortsetter i inneværende år. Det blir viktig for utviklingen i hvilken grad de økte private inntekter i 1952 blir brukt til konsum eller spart. I de tre siste kvartalene av 1951 synes det som om de amerikanske forbrukere sparte ikke langt fra 10 prosent av sin inntekt, mens sparekvoten i tidligere etterkrigsår lå betydelig lavere.

Endel av oppsparingen betegner utvilsomt en reaksjon på de svære oppkjøp som ble foretatt fra publikums side i slutten av 1950 og begynnelsen av 1951. De amerikanske forbrukere foretok større ekstraordinære innkjøp enn de europeiske, men til gjengjeld ser det ut til at deres reaksjon etterpå

også har vært kraftigere; det kan blant annet henge sammen med den utstrakte bruk av avbetalingskjøp i Sambandsstatene, som letter konsumentenes kjøp av varige forbruksgoder, men tvinger til oppsparing etter ervervelsen. Myndighetene innførte riktignok høsten 1950 visse bestemmelser som begrenset adgangen til kjøp på avbetaling, men de fikk likevel fortsatt et betydelig omfang.

Tross alt må en gå ut fra at reaksjonen på tidligere kjøpebølger nærmest hadde utspilt sin rolle allerede for noen måneder siden. Oppsparingen har likevel fortsatt å ligge høyt i forhold til konsumentenes disponible inntekt også i første kvartal i år. Dette kan ha flere årsaker. Til dels har nok forventninger om prisnedgang holdt konsumentene tilbake fra å kjøpe. Men et viktigere moment er kanskje at det ikke lenger gjør seg gjeldende noen frykt for at varene skal bli umulige å få tak i. Den siste av de undersøkelser som foretas for Federal Reserve Board i begynnelsen av hvert år, og som hittil har vist seg pålitelige, tydet på at konsumentene ikke hadde til hensikt å gå til så store innkjøp i år som i fjor. De fleste syntes å mene at det ville være bedre å vente og se. Riktignok trodde mange konsumenter at prisene på varige forbruksgoder ville stige i løpet av året, men mange ventet også at deres egne inntekter skulle øke. Imidlertid har nok forbrukernes innkjøp i de første måneder av året vært holdt noe nede ved restriksjonene på avbetalingskjøp. Disse ble opphevet den 7. mai. Amerikanske konsumenter kan nå igjen kjøpe uten noen lovbestemt kontant innbetaling biler, møbler, radio- og fjernsynsapparater, vaskemaskiner, kjøleskap, støvsugere og en lang rekke andre varer som vanligvis selges på avbetalingsvilkår i U.S.A.

Allerede i første kvartal viste konsumet en viss stigning, og etterat restriksjonene er opphevet, er det neppe noen grunn til å tro at kjøperne vil være mer tilbakeholdne i resten av året enn de var i første kvartal. Samtidig vil inntektene øke, kanskje særlig lønnstakernes inntekter. Det er derfor rimelig å vente en stigning i etterspørselen. Dette behøver imidlertid ikke føre til inflasjonistiske tendenser. Hvis den ikke tar et uvanlig kraftig oppsving, vil etterspørselen kunne bli dekket dels ved en minsking av lagrene, som er nokså store innenfor mange bransjer, og dels ved visse utvidelser av den sivile produksjon som etter hvert er blitt og vil bli tillatt. Samtidig vil innskrenkningene i andre lands dollarimport stille flere varer enn i 1951 til disposisjon for det amerikanske hjemmemarked. Betydningen av dette moment må imidlertid ikke overdrives. I U.S.A.'s økonomi spiller eksporten bare en liten rolle, langt mindre enn f. eks. utførselen fra de fleste europeiske land. I 1950 utgjorde den amerikanske eksport mellom 3 og 4 prosent av nasjonalproduktet, i 1951 steg den til om lag 5 prosent. Til sammenlikning kan nevnes at forsvaret mot slutten av 1951 la beslag på 12—13 prosent av nasjonalproduktet i U.S.A. Ifølge beregninger foretatt av det amerikanske handelsdepartementet vil denne andel stige ytterligere i 1952.

Alt i alt skulle en kunne regne med at den forholdsvis stabile høykonjunktur som nå har preget Sambandsstatene i et års tid, vil vedvare enda en tid framover. Riktignok kan tilbudet av endel forbruksvarer fortsatt få en tendens til å overstige etterspørselen, men slike deflasjonssymptomer vil sannsynligvis være innskrenket til enkelte bransjer. På den annen side vil det fortsatt være begrenset tildeling av materialer på en rekke områder der den sivile produksjon må stå tilbake for den militære. Skulle den internasjonale situasjon utvikle seg slik at det oppstår ny frykt for

varemangel, kan konsumentenes innkjøp komme til å svulme opp ganske raskt, og følgen kan bli sterk prisstigning. Men ellers skulle det ikke være noen særlig sterkere grunn til å tro på en inflasjonistisk utvikling i U.S.A. i tiden framover, enn det er til å frykte for en deflasjon.

Erfaringen viser at en nedgangskonjunktur i Sambandsstatene i løpet av kort tid fører til store innskrenkninger i amerikanske varekjøp fra andre land og dermed får alvorlige følger for resten av verden. På den annen side vil en fortsatt stabil høykonjunktur i U.S.A. virke stabiliserende også på andre lands næringsliv. Den vil imidlertid ikke være noen tilstrekkelig garanti for en tilsvarende konjunktur i resten av verden. Mangelen på dollar er et alvorlig problem, og det er på det rene at de amerikanske gaver og lån vil bli skåret ytterligere ned i tiden framover. Dollarmangelen vil virke som en hindring for utvidelse av den internasjonale handel, og det er ennå for tidlig å si i hvilken grad dette kan bli motvirket ved betalingsordninger mellom landene. Spesiell betydning kommer utviklingen innenfor det vest-europeiske valutaområde til å få.

Den europeiske betalingsunion, som trådte i kraft 1. juli 1950, har vært en virksom faktor ved utvidelsen av varebyttet mellom medlemslandene, de vest-europeiske stater og de oversjøiske valutaområder som står tilsluttet dem, deriblant sterlingområdet. Handelen mellom disse landene har økt med om lag 25 prosent i volum siden unionen begynte å fungere, blant annet fordi den har virket som en flersidig clearing eller avregning av fordringer. Det har ikke lenger spilt noen rolle for et land om det har vært i underskott overfor noen unionsmedlemmer, hvis bare dette ble oppveid av et overskott overfor andre. Landets stilling overfor unionen som helhet har vært det avgjørende, og land som har kommet i underskott overfor den har til en viss grad kunnet trekke på en kredittkvote, likesom land med overskott har vært forpliktet til å gi unionen kreditt innenfor visse grenser.

Imidlertid har ikke systemet fungert helt knirkefritt.

En tid var Vest-Tyskland i stort underskott overfor unionen, så det måtte treffes ekstraordinære tiltak som etter en tid rettet stillingen opp igjen. For øyeblikket er Storbritannia og Frankrike i en liknende situasjon. Imidlertid har et annet problem vist seg å være mer dyptliggende og kanskje vanskeligere å løse, nemlig forskjellen mellom deltakerstatenes økonomiske politikk. Rent skjematisk kan en i så måte først og fremst inndele landene etter myndighetenes holdning overfor henholdsvis direkte reguleringer og pengepolitiske tiltak. I en rekke vest-europeiske land har myndighetene i etterkrigstiden i stor utstrekning brukt importregulering, priskontroll og rasjonering for å søke å holde konsum og investeringer på det nivå de ønsket. I andre land har den økonomiske politikk etter krigen gått ut på snarest mulig å få avskaffet slike direkte former for regulering. Til gjengjeld er det da blitt ført en stram penge- og kredittpolitikk, som har begrenset den innenlandske etterspørsel etter konsum- og kanskje særlig investeringsvarer, og fremmet eksporten til andre land. Spesielt har dette vært tilfellet med Belgia, som har stått i noe av en særstilling innenfor betalingsunionen og samlet opp stadig større tilgodehavender overfor andre medlemmer. Skal unionen kunne fortsette, må enten overskottsland som Belgia være villige til å la sin kreditt til unionen bli langsiktig, det vil si de må gå til investeringer i andre medlemsland, eller alle medlemmene må gå over til å føre en mer ensartet politikk, så permanente over- og underskott kan unngås.

I det siste er også medlemmenes politikk blitt mer ensartet enn før. En

rekke regjeringer har satt i verk tiltak, som riktignok er temmelig ulike fra land til land, men som tar sikte på en tilstramning på pengemarkedet, blant annet for at landene kan rette opp sin stilling overfor unionen og unngå å måtte betale dollar til den. Medlemmene vil bli desto sterkere ansporet til dette, jo mindre unionens reserver blir. Situasjonen er ikke uten sine farlige sider. Reservene er nå temmelig små, og i flere land er det gitt uttrykk for engstelse over den «oppfordring til et kappløp i deflasjon og arbeidsløshet,» som unionen dermed representerer.

På et møte i Organisasjonen for europeisk økonomisk samarbeid i slutten av mars i år var det i prinsippet enighet om at betalingsunionen bør fortsette, men det er ennå et uløst spørsmål hvilke former virksomheten skal følge etter den 30. juni. Det er mulig at unionen kan få tilskott av dollar fra det internasjonale pengefond.

Konjunkturbildet viser for øyeblikket en rekke motstridende trekk, ikke minst i Vest-Europa. Den oppgang i kostnadsnivået som har funnet sted, trekker ennå etter seg pris- og lønnsforhøyelser i forskjellige land, i strid med den alminnelige tendens på råvaremarkedene. Samtidig virker rustningsetterspørselen i retning av høyere produksjon og sysselsetting, men i det siste er denne virkningen flere steder blitt oppveid ved visse nedgangstendenser på konsumvaremarkedene.

Ifølge F.N.'s statistikk representerte den samlede industriproduksjon ved slutten av 1951 ikke noe vesentlig større volum enn ett år tidligere. I verden utenom Sovjet-Samveldet lå produksjonen i første kvartal 1951 atten prosent høyere enn samme tidsrom året før; i fjerde kvartal lå den bare tre prosent høyere. Av vest-europeiske land viste Danmark, Nederland og Storbritannia til og med en tilbakegang i industriproduksjonen fra fjerde kvartal 1950 til fjerde kvartal 1951. Denne utvikling synes å ha fortsatt i første kvartal i år. I Danmark lå industriens produksjonsindeks på 159 i gjennomsnitt for månedene januar-mars 1952. For samme måneder i fjor var tallet 175. Gjennomsnittlig var 67 000 danske fagforeningsmedlemmer arbeidsløse i første kvartal i år, mot 56 000 i første kvartal 1951. Også i Storbritannia ble betydelig flere arbeidsløse registrert i de første månedene av 1952 enn i samme tidsrom i fjor. For månedene januar-februar var det en stigning på bortimot 25 prosent, noe som delvis skyldtes de særlig vanskelige avsetningsforhold for britiske tekstilvarer på verdensmarkedet.

Nedgangstendensene har ellers nokså ensartede årsaker i en rekke land. De henger blant annet sammen med en reduksjon i etterspørselen, delvis framkalt ved at regjeringene har gjennomført penge- og finanspolitiske tiltak, som har vist seg å virke raskere enn forsvarsprogrammene har kunnet settes ut i livet. I den grad dette er tilfellet, kan deflasjonssymptomene nærmest tas som tegn på en nødvendig omstilling til større rustninger. Alvorligere er de tendenser til økonomisk sammentrekning som skyldes regjeringenes forsøk på å beskytte sine lands betalingsbalanse. Når disse forsøkene tar form av importrestriksjoner, fører de til avsetningsvansker for andre lands eksportnæringer; når de tar form av en stram penge- og kredittpolitikk, fører de i første rekke til avsetningsvansker for hjemmenæringene, og dernest også for andre lands eksport. Det er ikke utenkelig at deflasjonstendensene i endel stater kan bli forsterket i tiden framover på grunn av de vanskelige forhold for varebyttet mellom landene. En slik særkonjunktur i land utenfor U.S.A. vil imidlertid kunne bli snudd om, hvis den stabile konjunktur i Statene avløses av inflasjonstendenser som fører til økte amerikanske kjøp fra resten av verden.

Enkelte hovedtrekk ved den økonomiske utvikling i etterkrigstiden.

I de 7 år som er gått siden frigjøringen har Norge hatt full sysselsetting og et stramt arbeidsmarked. Særlig i de første etterkrigsår var det knapt med arbeidskraft på viktige områder av det økonomiske liv. Den samlede produksjon av varer og tjenester har vist en kraftig stigning. Året 1951 brakte balanse i utenriksøkonomien, samtidig som både konsumet og investeringene var vesentlig høyere enn i de siste år før krigen.

Umiddelbart etter frigjøringen var den økonomiske situasjon i Norge bl. a. karakterisert ved høy likviditet, stor etterspørsel etter varer og tjenester, varemangel og nedsatt produksjonsevne som følge av krigen. Den økonomiske politikk tok bl. a. sikte på å unngå større prisbevegelser og å legge forholdene til rette for gjenreising og utbygging av landets produksjonsutstyr. Prisnivået ble holdt forholdsvis stabilt inntil våren 1950, samtidig som en relativt stor del av vare- og tjenestetilgangen ble disponert til investeringsformål bl. a. ved hjelp av ulike former for kvantitative reguleringer. Til og med 1950 holdt etterspørselen etter konsumvarer seg på et høyt nivå i forhold til tilførslene av slike varer. De gode avsetningsforhold innenlands virket stimulerende på investeringsviljen. Til dette kom at avsetningsforholdene for vår eksport var gode i etterkrigsperioden sett under ett, selv om året 1949 brakte et forbigående tilbakeslag på enkelte områder.

I de siste par år har de internasjonale konjunkturer øvd en særlig stor innflytelse på den økonomiske utvikling i Norge. I løpet av dette tidsrom førte prisbevegelsene på verdensmarkedet til en vesentlig bedring i bytteforholdet overfor utlandet (varer og tjenester tatt under ett) og til en endring i fordelingen av nasjonalinntekten til fordel for eksportnæringene. Balansen i utenriksøkonomien og nedgangen i det private konsum i året som gikk, må bl. a. ses på denne bakgrunn.

I løpet av etterkrigsårene har betydningen av slike etterspørselsstimulerende faktorer som høy likviditet og akkumulerte behov stadig blitt redusert. Pris-, produksjons- og inntektsutviklingen i de to siste år påskyndet denne prosess. I den senere tid har avsetningsforholdene blitt utslagsgivende på en rekke områder, og flere bransjer har møtt avsetningsvansker. Dette henger til dels sammen med de tilpassingsproblemer som nødvendigvis følger med overgangen til en mer «normal» økonomisk situasjon.

I dette kapitel skal vi søke å gjøre nærmere rede for enkelte hovedtrekk ved den økonomiske utvikling i etterkrigsårene. Framstillingen vil bygge på Byråets nye nasjonalregnskap som gir sammenliknbare tall for

førkrigsårene og etterkrigsperioden. Vi skal først vise endringene i bruttonasjonalproduktets fordeling på konsum, investering og eksportoverskott. Dernest vil vi gi en oversikt over utviklingen av bruttonasjonalproduktet og dets komponenter regnet i faste priser. Endelig skal vi drøfte enkelte sider ved inntektsfordelingen, finanspolitikken og sparingen. Enkelte trekk ved utviklingen på penge- og kredittmarkedet i etterkrigstiden vil bli drøftet i et særskilt kapitel i denne publikasjonen.

Bruttonasjonalproduktets fordeling på konsum, investering og eksportoverskott.

En konjunkturoppgang vil vanligvis være forbundet med en forholdsvis stor øking i bruttoinvesteringene. Under konjunkturoppgangen i tredveårene steg således investeringskvoten, dvs. bruttoinvesteringene regnet i prosent av bruttonasjonalproduktet, fra om lag 17 prosent i 1932/33 til om lag 25 prosent i de 3 siste førkrigsår. Økingen skyldtes i første rekke oppgangen i de private investeringer. I hele denne periode, 1939 unntatt, hadde vi et overskott på vare- og tjenestebalansen med utlandet på mellom 2 og 4 prosent av bruttonasjonalproduktet. I likhet med tredveårene har etterkrigsårene vist stigende produksjon. Disse år danner imidlertid ikke noen oppgangskonjunktur i vanlig mening. De har tvert imot hatt karakter av en stadig høykonjunktur som opprinnelig var særmerket av helt ekstraordinære faktorer, men som i den senere tid har fått trekk som minner om høykonjunkturår før krigen. Det kan likevel være av interesse å sammenlikne fordelingen av bruttonasjonalproduktet på konsum, investering og eksportoverskott i etterkrigsårene med den tilsvarende fordeling i de siste år før krigen.

Tabell 1. Bruttonasjonalproduktet og dets komponenter. Prosentvis fordeling beregnet på grunnlag av løpende priser.

	1938	1946	1947	1948	1949[1])	1950[1])	1951[1])
Nettonasjonalprodukt ..	85.3	84 2	84.4	83 4	82 4	82.7	83.8
Kapitalslit	14,7	15.8	15.6	16.6	17.6	17.3	16.2
Bruttonasjonalprodukt ..	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Konsum	72.5	74.0	72.3	69.0	69.8	70.9	66.1
Offentlig	7.1	12.2	10.1	9.4	9.6	8.9	9.4
Privat	65.4	61.8	62.2	59.6	60.2	62.0	56.7
Bruttoinvestering	25.1	31.5	37.2	36.2	38.1	33.9	33.1
Off. br.inv. i fast kapit.	5.0	5.6	6.2	6.6	7.0	7.4	6.6
Priv. —»— —»—	19.2	21.5	26.9	26.2	27.8	25.6	22.8
Lagerøking	0.9	4.4	4.1	3.4	3.3	0.9	3.7
Eksportoverskott	2,4	÷ 5.5	÷ 9.5	÷ 5.2	÷ 7.9	÷ 4.8	0.8
Eksport	28.7	23.9	29.3	31.4	30.5	35.1	43.4
Import	26.3	29.4	38.8	36.6	38.4	39.9	42.6
Bruttonasjonalprodukt	100	100	100	100	100	100	100

[1]) Foreløpige tall.

De mest iøynefallende trekk er det relativt høye investeringsnivå og de store importoverskott i etterkrigsårene bortsett fra 1951. Trekker vi importoverskottene fra bruttoinvesteringene i etterkrigsårene og legger eksportoverskottene til disse investeringer i førkrigsårene, får vi et tilnærmet uttrykk for den samlede bruttosparing. Bortsett fra 1946 og 1947 har bruttosparingen ligget atskillig høyere i etterkrigsårene enn i de tre siste førkrigsår. Dette vil igjen si at den samlede konsumkvote (konsumet regnet i prosent av bruttonasjonalproduktet) har ligget lavere fra og med 1948 enn i årene før krigen. Tallene for det samlede konsum dekker imidlertid over en karakteristisk forskjell mellom utviklingen av det offentlige og det private konsum. Det offentlige konsum har i alle etterkrigsår utgjort en større del av bruttonasjonalproduktet enn i årene før krigen, mens det private konsum til dels har ligget betydelig under førkrigsnivået relativt sett. Når det gjelder investeringene viser både offentlige og private investeringer en relativ øking sammenliknet med førkrigstiden.

På grunnlag av tallene i tabell 1 kan det være nærliggende å karakterisere høykonjunkturen i etterkrigsårene som en investeringskonjunktur. Det er imidlertid også god grunn til å understreke den kraftige relative øking i det offentliges bruk av varer og tjenester. I de tre siste førkrigsår utgjorde den samlede offentlige bruk av varer og tjenester til konsum- og investeringsformål mellom 11—13 prosent av bruttonasjonalproduktet. Etter krigen har dette forholdstall, bortsett fra 1946, ligget på mellom 16 og 17 prosent. Ser vi bort fra forsvarsutgiftene, vil vi finne tall på 10—12 prosent i de tre siste førkrigsår og tall på 13—14 prosent i årene etter krigen.

Prisstigningen fra førkrigstiden til etterkrigstiden har vært svært ulik for nasjonalproduktets enkelte komponenter. Prosentfordelingen i tabell 1 er sterkt påvirket av dette forhold. Det vil derfor være av interesse å regne ut en tilsvarende fordeling på grunnlag av faste priser.[1])

Beregnet på grunnlag av 1938-priser avviker bruttonasjonalproduktets fordeling på konsum, investering og eksportoverskott tildels sterkt fra den tilsvarende fordeling i løpende priser. Investeringskvoten er riktignok fremdeles høyere enn før krigen, men skilnaden mellom førkrigs- og etterkrigstallene blir betydelig redusert. Bare i to år, 1948 og 1951, ligger det samlede konsum under førkrigsnivået. Sammenliknet med de siste år før krigen holder selv det private konsum seg forholdsvis høyt oppe for etterkrigstiden sett under ett. Det er verdt å legge merke til at i 1950 var det private konsum om lag like stort i forhold til bruttonasjonalproduktet som i de tre siste førkrigsår. De største utslag ved overgangen fra løpende til faste priser får en imidlertid for eksporten og importen. Som følge av den sterke prisstigning i vare- og tjenestebyttet med utlandet, svarte eksport og import av varer og tjenester regnet i løpende priser fra og med 1947 til en større del av bruttonasjonalproduktet enn i de tre siste førkrigsår. Regnet i 1938-priser derimot, får vi fram det viktige trekk ved utviklingen at både eksporten og importen har sunket i forhold til nasjonalproduktet fra førkrigsårene til etterkrigsårene. De forholdsvis lave importoverskott i årene 1948—1950 må også ses i sammenheng med utviklingen av bytteforholdet med utlandet. Fra 1938 til perioden 1948—1950 steg importen relativt sterkere i pris enn eksporten. Dette innebærer at importen i dette tidsrom er blitt særlig sterkt redusert ved omregningen til 1938-priser.

[1]) Beregningene i faste priser er nærmere omtalt på neste side.

Tabell 2. Bruttonasjonalproduktet og dets komponenter. Prosentvis fordeling beregnet på grunnlag av 1938-priser.

	1938	1946	1947	1948	1949[1])	1950[1])	1951[1])
Nettonasjonalprodukt ..	85.3	86.3	86.9	86.7	86.5	86.4	86.2
Kapitalslit	14.7	13.7	13.1	13.3	13.5	13.6	13.8
Bruttonasjonalprodukt ..	100	100	100	100	100	100	100
Konsum	72.5	78.4	74.9	72.0	72.8	73.8	71.6
Offentlig	7.1	12.3	10.4	9.3	9.4	8.9	10.0
Privat	65.4	66.1	64.5	62.7	63.4	64.9	61.6
Bruttoinvestering	25.1	27.7	31.2	29.7	29.8	26.4	28.3
Fast kapital	24.3	23.3	27.1	26.0	26.3	25.5	24.8
Lager	0.8	4.4	4.1	3.7	3.5	0.9	3.5
Eksportoverskott	2.4	÷ 6.1	÷ 6.1	÷ 1.7	÷ 2.6	÷ 0.2	0.1
Eksport	28.7	15.1	18.1	19.8	20.1	22.3	24.3
Import	26.3	21.2	24.2	21.5	22.7	22.5	24.2
Bruttonasjonalprodukt ..	100	100	100	100	100	100	100

[1]) Foreløpige tall.

Utviklingen av bruttonasjonalproduktet og dets komponenter regnet i 1938-priser.

Beregninger i faste priser innebærer en rekke teoretiske og praktiske vansker. Før vi går over til å drøfte volumutviklingen av bruttonasjonalproduktet og dets komponenter, skal vi derfor kort gjøre rede for Byråets beregninger av nasjonalregnskapstall uttrykt i faste priser.

Ved omregningen til faste priser har Byrået først søkt å fastlegge hvor meget de ulike varer og tjenester, som faktisk ble nyttet til konsum og investering i de enkelte år, ville ha kostet i 1938. Dernest har en for de samme år søkt å beregne hvor meget vi ville ha betalt for den faktiske import av varer og tjenester og hvor meget vi ville ha fått for den faktiske eksport av varer og tjenester dersom prisene i vare- og tjenestebyttet med utlandet hadde vært de samme som i 1938. Bruttonasjonalproduktet omregnet i faste priser er så blitt fastlagt som summen av konsumet, bruttoinvesteringene og eksportoverskottet uttrykt i 1938-priser. For å få en viss kontroll med resultatene, har Byrået foretatt en grov alternativ beregning av nasjonalproduktet definert som summen av bruttoproduksjonen regnet i 1938-priser i de enkelte næringer. De to serier stemmer forholdsvis godt overens. Den samlede produksjonsstigning fra førkrigstid til etterkrigstid blir således stort sett den samme etter de to alternativer.

For bruttoinvesteringene og særlig for det private konsum, er omregningen til 1938-priser utført temmelig detaljert. Dels har en multiplisert mengdetall for hver vare- og tjenesteart som går til disse fomål med prisene i 1938, og dels har en dividert verdiene i løpende kroner med passende prisindekser. De fleste av disse indekser er basert på et konstant vare- og tjenesteutvalg fastlagt for 1938. Dette innebærer bl. a. at en ikke har tatt omsyn til endringer i varenes og tjenestenes kvalitet over tiden. Vanligvis vil en slik beregningsmetode innebære en tendens til undervurdering

av nasjonalproduktets komponenter, og dermed også av den samlede produksjonsstigning, fordi varenes og tjenestenes kvalitet stort sett vil øke med tiden. Når det gjelder sammenlikninger mellom førkrigstiden og de første etterkrigsår må man imidlertid regne med en overvurdering av produksjonsstigningen i den utstrekning varenes og tjenestenes kvalitet var lavere etter krigen enn i 1938.

Endel av den tjenesteytingen som går inn i det private konsum og største parten av det offentlige konsum, nemlig utbetalt lønn, er prisomregnet ved hjelp av sysselsettingstall som forutsettes å gi et uttrykk for tjenesteytingens kvantum. Ved disse beregninger har det ikke vært mulig å korrigere for eventuelle endringer i produktivitet.

Prisomregningen av eksporten og importen av varer og tjenester har støtt på særlige vansker. Eksporten og importen utenom skip ifølge handelsstatistikken, er prisomregnet ved hjelp av volum og prisindekser for disse serier. På dette område må resultatene anses for tilfredsstillende. Derimot var det vanskelig å komme fram til brukbare indekser for omregningen av tjenestepostene. Omregningen av opptjente bruttofrakter i utenriksfart og av skipsfartens utgifter i utlandet (reparasjonsutgifter unntatt) har medført de største problemer. På dette område fant en ingen bedre mulig løsning enn å bruke den gjennomsnittlige tonnasje i utenriksfart som grunnlag for omregningen. Skipsfartens og også hvalfangstens reparasjonsutgifter i utlandet er blitt omregnet ved hjelp av en indeks som viser prisutviklingen for slike utgifter.

Valget av prisstruktur spiller ingen rolle for resultatene, dersom en kan gå ut fra at de relative priser eller de relative mengder er uendret fra år til år. I praksis må en imidlertid regne med at slike forutsetninger ikke holder. Vanligvis vil mengdeøkingen være særlig stor for de varer og tjenester som stiger forholdsvis lite i pris. I så fall vil en få mindre volumtall ved å legge prisstrukturen i et senere år til grunn for beregningene i faste priser. Alternative beregninger har vist at valget av prisstruktur spiller en forholdsvis stor rolle for utviklingen av det private konsum fra 1938 til etterkrigstiden. Som eksempel kan nevnes posten lys og brensel. Konsumet av elektrisitet har gått kraftig opp fra 1938 til 1948, samtidig som prisen på elektrisitet har vært om lag konstant, dvs. at den er falt sterkt relativt sett. Det samlede konsum av lys og brensel vil derfor stige vesentlig mer regnet i 1938-priser enn i 1948-priser.

For årene 1949 til 1951 er nasjonalregnskapstallene foreløpige. Beregningene i faste priser for disse år er svært summariske. I mange tilfelle har en måttet nytte pris- og volumindekser for hovedgrupper av varer og tjenester ved beregningene.

Tabell 3. Utviklingen av bruttonasjonalproduktet og dets komponenter regnet i 1938-priser. 1938 = 100.

	1946	1947	1948	1949[1])	1950[1])	1951[1])
Offentlig konsum	186	178	167	178	176	204
Privat konsum	109	120	122	131	141	137
Bruttoinvestering	119	151	150	160	149	163
Nettoinvestering	145	212	200	212	175	201
Eksport	57	77	88	95	110	123
Import	87	112	104	117	121	133
Bruttonasjonalprodukt ..	108	122	127	135	142	145
Korrigert br.nasj.prod.[2]) ..	110	122	125	133	139	146
Bytteforholdet med utl. ..	114	101	93	90	89	101
Sysselsettingsindeks[3]) ..	105	108	110	—	—	—

[1]) Foreløpige tall.
[2]) Korrigert for endringer i bytteforholdet med utlandet.
[3]) Indeksen gir uttrykk for summen av utførte årsverk innen de enkelte næringer. Et årsverk er definert som den sedvanlige arbeidstid i løpet av et år for fullt sysselsatte innenfor vedkommende næring i den tidsperiode oppgaven gjelder.

Bruttonasjonalproduktet.

Regnet i 1938-priser steg bruttonasjonalproduktet med 45 prosent fra 1938 til 1951. Under den konjunkturelle oppgangsperioden fra 1932 til 1939 økte bruttonasjonalproduktet regnet i de samme priser med gjennomsnittlig 4 prosent pr. år. Dersom produksjonsstigningen hadde fortsatt i samme takt i hvert av årene etter 1939, ville bruttonasjonalproduktet i 1951 vært om lag 70 prosent høyere enn i 1938. Som kjent falt produksjonen sterkt i løpet av krigsårene. Allerede i 1946 var imidlertid den samlede produksjon av varer og tjenester større enn i 1938, og fra 1946 til 1947 økte produksjonen med hele 12 prosent. I årene 1947 til 1951 har produksjonsøkingen i gjennomsnitt beløpt seg til om lag 4,5 prosent pr. år. Den forholdsvis beskjedne stigning fra 1947 til 1948 kan henge sammen med nedgangen i vareimporten i løpet av dette tidsrom. I de tre siste år har produksjonsøkingen vist en avtakende tendens.

Som allerede nevnt er det mulig at den samlede produksjon av varer og tjenester er noe overvurdert i de første etterkrigsår, fordi beregninger i faste priser ikke tar omsyn til kvalitetsforringelser sammenliknet med førkrigstiden. Likevel kan tallene for de første etterkrigsår virke noe overraskende i lys av de beregninger som foreligger om reduksjon av kapitalutstyret under krigen. Vi må imidlertid ta omsyn til at reduksjonen av kapitalutstyret bare til dels tok form av direkte tap som f. eks. senkte skip og ødelagte bygninger og maskiner. Mesteparten av kapitalreduksjonen innebar i første rekke at utskiftningstidspunktet for kapitalgjenstandene rykket nærmere.[1]) Selve produksjonskapasiteten kunne være nesten intakt eller kunne forholdsvis lett bringes opp på førkrigsnivået ved hjelp av reparasjoner og liknende. Til dette kommer at produksjonskapasiteten ikke alltid var fullt utnyttet i årene før krigen.

[1]) Det kan tenkes at investeringene særlig i de senere år i større grad enn vanlig har vært kombinert med utskiftning av gammelt produksjonsutstyr. Den løpende produksjonskapasitet har i så fall steget mindre enn nyanskaffelsene normalt skulle tilsi.

Økingen i sysselsettingen og endringene i fordelingen av de sysselsatte på næringer kan også i noen grad forklare den relativt høye produksjon i de 2—3 første etterkrigsår. Stort sett har næringer med en relativt høy produksjonsverdi pr. sysselsatt økt sin andel av den totale sysselsetting fra 1938 til etterkrigsårene. Sammenliknet med årene før krigen har således tallet på sysselsatte i jordbruket gått ned, mens industrien og bygge- og anleggsvirksomheten stort sett har absorbert hele økingen i den totale sysselsetting. Det hører ellers med til bildet at produksjonsutviklingen fra de siste førkrigsår til de første etterkrigsår var høyst ujamn. Enkelte næringer som f. eks. eksportindustri og skipsfart produserte mindre enn før krigen, mens produksjonen i annen samferdsel, hjemmeindustri og bygge- og anleggsvirksomhet lå atskillig høyere enn i 1938. Stort sett har utviklingen i løpet av etterkrigsperioden gått i retning av en utjamning av disse ulikheter.

Fra 1946 til 1948 økte den totale sysselsetting med om lag 5 prosent.[1]) I den senere tid har stigningen vært vesentlig mindre. Ifølge Arbeidsdirektoratets oppgaver økte således sysselsettingen med om lag 2 prosent eller med nesten 30 000 personer fra sommeren 1949 til sommeren 1951. Disse tall må ses i sammenheng med befolkningsutviklingen. I etterkrigstiden har den årlige nettotilvekst i aldersgruppen 15 til 64 år ligget på om lag 6000 personer, mot et tilsvarende tall på rundt regnet 30 000 personer i de siste 10 år før krigen.

Etter de foreløpige oppgaver økte bruttonasjonalproduktet regnet i faste priser med henholdsvis 6, 5 og 2 prosent, i 1949, 1950 og 1951. I løpet av disse år har det trolig funnet sted kvalitetsforbedringer som ikke har kommet til uttrykk i tallene. Det kan også tenkes at de endelige tall vil vise en større produksjonsøkning for 1951 enn 2 prosent. De tall som foreligger over produksjonsutviklingen i de første måneder av 1952 tyder imidlertid på at produksjonsøkingen totalt sett er i ferd med å stoppe opp.

Eksporten og importen av varer og tjenester.

Eksporten og importen vil bli nærmere drøftet i kapitlene om vare- og tjenestebyttet med utlandet. Vi skal her innskrenke oss til enkelte merknader i samband med utviklingen av bytteforholdet. Ved hjelp av tallene i løpende priser og i 1938-priser kan vi regne ut prisindekser for eksporten og importen av varer og tjenester. Eksportprisindeksen dividert med importprisindeksen vil da gi uttrykk for det samlede bytteforhold med utlandet. På samme måte kan vi finne bytteforholdet på enkelte områder av vare- og tjenestehandelen med utlandet som f. eks. bytteforholdet i varehandelen eksklusive skip.

Setter vi 1938 = 100 finner vi et samlet bytteforhold på 91 i 1932 og 103 i 1937. Bedringen i løpet av dette tidsrom skyldtes i første rekke den kraftige stigning i skipsfartens nettofraktinntekter pr. tonn.[2]) I 1946 var bytteforholdet vesentlig bedre enn i årene før krigen, men allerede i 1947 var det kommet ned på samme nivå som i 1938 og fra 1947 til 1950 lå det om lag like lavt som i perioden 1932 til 1934. Fallet i nettofraktinntekten pr. tonn var den viktigste årsak til forverringen i det samlede bytteforhold i løpet av de 4 første etterkrigsår. Regnet i løpende priser sank nettofraktinntekten pr. tonn med om lag 18 % fra 1946 til 1949. I forhold til vare-

[1]) Se note 3 til tabell 3.

[2]) Bruttofrakter i utenriksfart minus skipsfartens utgifter i utlandet unntatt investeringsutgifter og lønn og proviant til norske og utenlandske sjøfolk.

importprisene eksklusive skip var fallet enda sterkere eller om lag 35 %. I 1950 og 1951 derimot steg nettofraktinntekten pr. tonn relativt sterkere enn vareimportprisene. Det fortsatt «ugunstige» bytteforhold i 1950 må derfor ses i sammenheng med den forholdsvis sterke stigning i vareimportprisene eksklusive skip i det første år etter devalueringen. I 1951 økte også vareeksportprisene eksklusive skip relativt sterkere enn de tilsvarende importpriser slik at det samlede bytteforhold ble brakt tilbake til 1938-nivået.

Ved beregninger i faste priser tar en ikke omsyn til endringene i bytteforholdet som blir fastlagt ved valget av prisstruktur. Så lenge vi bare er interessert i f. eks. volumtall for den samlede produksjon kan vi forsvare å se bort fra slike endringer. På den annen side er det klart at endringene i bytteforholdet gir uttrykk for variasjoner i eksportens kjøpeevne og dermed også i landets realinntekt. Det kan derfor være av interesse å beregne en serie volumtall for bruttonasjonalproduktet korrigert for endringer i bytteforholdet. En slik serie er gjengitt i tabell 3.

De korrigerte tall er framkommet ved å erstatte den samlede eksport regnet i 1938-priser med de tilsvarende løpende eksportverdier deflatert med prisindeksen for den samlede import. Vi kan også uttrykke det slik at korrigerte eksporttall er bestemt ved å multiplisere eksporten regnet i 1938-priser med en indeks over det samlede bytteforhold med utlandet med basis 1938 = 100. Hvis bytteforholdet er bedre enn i 1938 vil altså eksportverdien stige, og omvendt hvis det er dårligere enn i 1938. Skilnaden mellom de korrigerte tall og eksporttallene regnet i faste priser, gir uttrykk for gevinsten eller tapet på utviklingen av bytteforholdet med utlandet siden basisåret. I 1946 og 1951 hadde vi en gevinst på til sammen 150 mill. 1938-kroner, mens vi i perioden 1948 til 1950 tapte om lag 450 mill. 1938-kroner eller bortimot 1600 mill. kr. regnet i løpende priser. Relativt størst var tapet i 1950 da det kom opp i 2,5 % av bruttonasjonalproduktet. Betydningen av bytteforholdet med utlandet framgår imidlertid klarest av tallene for de to siste år. Regnet i 1938-priser hadde vi et ubetydelig importoverskott i 1950 og et like ubetydelig eksportoverskott i 1951. I løpende priser derimot ble et importoverskott på 800 mill. kr. i 1950 avløst av et eksportoverskott på henimot 200 mill. kr. i det følgende år. Det er også verd å legge merke til at det ukorrigerte tall for bruttonasjonalproduktet steg med 2 % fra 1950 til 1951, mens det korrigerte tall økte med om lag 5 % eller over dobbelt så sterkt. Det første tall gir uttrykk for produksjonsstigningen, mens det annet tall gir et tilnærmet uttrykk for inntektsstigningen.

De resultater som er gjengitt ovenfor er forholdsvis svake som følge av vanskene med å uttrykke eksporten og importen av varer og tjenester i faste priser. De tjener i første rekke til å illustrere den betydning som endringer i bytteforholdet har både for vare- og tjenestebalansen og for utviklingen av realinntekten. Vi skal senere søke å vise den rolle som bytteforholdet spiller for fordelingen av nasjonalinntekten.

Bruttoinvesteringene.

Etter de definisjoner som er nyttet i Byråets nasjonalregnskap omfatter landets realkapital på den ene side produksjonskapital som f. eks. skip, maskiner, fabrikkbygninger, husdyr og lager, og på den annen side konsumkapital som f. eks. sykehus, offentlige administrasjonsbygninger og boliger. Bortsett fra boliger er varige konsumgoder på konsumentenes hender ikke regnet med til konsumkapitalen. Dessuten er militære bygninger,

anlegg, utstyr m. v. ikke betraktet som realkapital. Konsumentenes kjøp av andre varige konsumgoder enn boliger går derfor inn i det private konsum, mens anskaffelser av varige gjenstander til militært bruk er inkludert i det offentlige konsum. Bortsett fra dette omfatter bruttoinvesteringene alle nyanskaffelser av kapitalgjenstander og alle utgifter til reparasjon og vedlikehold av slike gjenstander unntatt daglig stell og pass.

Skal vi finne nettotilveksten til landets realkapital eller nettoinvesteringene, må vi trekke kapitalslitet fra bruttoinvesteringene. Som følge av det vide bruttoinvesteringsbegrep blir kapitalslitet forholdsvis stort. Det avhenger ellers i første rekke av kapitalens størrelse og av dens utnyttelsesgrad. Kapitalslitet på maskiner vil således bli større jo mer maskinene brukes. Det samlede kapitalslit er framkommet som summen av kapitalslitet beregnet for de ulike grupper av kapitalgjenstander som er regnet med til landets realkapital. Det viser seg at kapitalslitet utgjør en forholdsvis fast prosent av bruttonasjonalproduktet. Dette gjelder særlig for beregninger utført i faste priser. For mange formål er derfor spørsmålet om bruk av bruttotall eller nettotall likegyldig.

Allerede i 1946 lå bruttoinvesteringene regnet i 1938-priser betydelig over førkrigsnivået. De steg raskt i det følgende år, og var i årene 1947 til 1951 gjennomsnittlig om lag 50 % større enn i de 3 siste førkrigsår. Skilnaden blir større dersom vi sammenlikner etterkrigsårene med samtlige førkrigsår fra og med 1930. I førkrigsårene utgjorde bruttoinvesteringene gjennomsnittlig om lag 1175 mill. 1938-kroner pr. år, mot et tilsvarende tall på 2190 mill. kr. i etterkrigsårene. Lagerøkingen er inkludert i disse beregninger.

Ser vi på nettoinvesteringene skiller etterkrigstiden seg enda sterkere fra førkrigstiden. I depresjonsårene 1931—34 gikk den overveiende del av bruttoinvesteringene med til å dekke kapitalslitet. Nettoinvesteringer i disse 4 år tatt samlet utgjør således bare 60 % av nettoinvesteringene i det ene år 1946. I de 10 førkrigsår fra 1930 til 1939 var den samlede nettoinvestering på om lag 3700 mill. 1938-kroner, mot et tilsvarende tall på nesten 7000 mill. kr. i de 6 etterkrigsår fra 1946 til 1951. Holder vi investeringer i lager utenfor blir tallene henholdsvis om lag 3200 og 5500 mill. 1938-kroner.

Tabell 4. Bruttoinvesteringer i fast kapital regnet i 1938-priser. 1938 = 100.

	1946	1947	1948	1949[1])	1950[1])	1951[1])
Boliger	96	120	106	113	113	119
Offentlig konsumkapital	97	108	120	133	149	131
Skip[2])	99	154	133	127	124	111
Annen fast produksjonskap.	109	141	152	169	172	176
Offentlige bedrifter	125	155	174	153	186	186
Private bedrifter	105	138	147	173	168	174
Bruttoinvestering i fast kapital i alt	104	136	136	146	149	148

[1]) Foreløpige tall. [2]) Eksport av skip er trukket fra.

I de 3 siste etterkrigsår har bruttoinvesteringene i fast kapital regnet i 1938-priser holdt seg på om lag samme nivå. For perioden 1947 til 1951 er stigningen begrenset til 9 %, mens bruttonasjonalproduktet økte med 19 % i løpet av dette tidsrom. Utviklingen har imidlertid vært høyst forskjellig for de ulike slags bruttoinvesteringer. Investeringer i skip har således stadig falt i årene etter 1947, mens investeringer i boliger etter et fall i 1948 kom opp på 1947-nivået igjen i 1951. Som følge av denne utvikling falt skipenes andel av bruttoinvesteringene i fast kapital fra 20 % i 1947 til om lag 14 % i 1951. De tilsvarende tall for boliger er 18 % og 16 %. På den annen side viser investeringer i offentlig konsumkapital en sterk øking i årene fram til 1950, mens investeringer i annen fast produksjonskapital enn skip har vært stigende i hele etterkrigsperioden. De private investeringer i annen fast produksjonskapital enn skip har imidlertid ligget på om lag samme nivå i de tre siste år.

Særlig gjennom importlisensiering og kontroll med bygge- og anleggsvirksomheten har myndighetene øvet en stor innflytelse på de faktiske private investeringer i løpet av etterkrigstiden. Det er derfor vanskelig å vurdere utviklingen av investeringsetterspørselen på grunnlag av de tall som er gjengitt ovenfor. I de første etterkrigsår var investeringsetterspørselen utvilsomt betydelig større enn tilgangen på investeringsvarer. Gjenreisingsbehovene, den høye likviditet, de lette avsetningsforhold og også kombinasjonen av høye skatter og overprisavskrivinger virket sterkt stimulerende på investeringsviljen. Endringene i slutten av 1950 i lovbestemmelsene om overprisavskrivinger og om adgangen til å føre reparasjons- og vedlikeholdsutgifter til fradrag i inntekten, har trolig svekket de mer skattebestemte investeringsmotiver. Dessuten har likviditetsutviklingen i løpet av de to siste år sammen med lovbestemmelser om bundne fondsavsetninger ført til at finansieringsforholdene for mange bedrifter er vanskelige eller i det minste vesentlig mindre lette enn tidligere i etterkrigsperioden. Til dette kommer at tallene for de private bruttoinvesteringer i annen fast produksjonskapital enn skip i de siste tre år kan tyde på at investeringsbølgen er kulminert på enkelte områder. I alle tilfelle må vi regne med at de ekstraordinære faktorer som preget den private investeringsetterspørsel i de første etterkrigsår, til dels har utspilt sin rolle. Etterspørselen etter boliger står nå i en særstilling.

Konsumet.

Utviklingen av det samlede offentlige konsum fra førkrigstid til etterkrigstid og i løpet av etterkrigsårene er sterkt preget av endringer i forsvarsutgiftene (det militære konsum). I 1946 var disse utgifter regnet i 1938-priser mellom 3 og 4 ganger større enn i 1938 som følge av de ekstraordinære forhold den første tid etter krigen. I de følgende år ble forsvarsutgiftene sterkt redusert, men i 1951 gikk de kraftig opp og var i gjennomsnitt for året om lag 4 ganger større enn i 1938.

I løpet av etterkrigstiden har det sivile offentlige konsum vist en forholdsvis jamn stigning. Regnet i faste priser var det i 1946 om lag 55 % større enn i 1938, mens det tilsvarende tall for 1951 var om lag 70 %. Sammenliknet med årene før krigen har det sivile statlige konsum steget atskillig sterkere enn det kommunale konsum.

Det sivile offentlige konsum omfatter bl. a. offentlig sentraladministrasjon, politi og rettspleie, undervisning og forsking, helsepleie, veier og trafikkformål, vann og kloakk m. v. Byrået har foreløpig ikke oppgaver over volumøkingen fra 1938 til etterkrigsårene for hver enkelt av disse komponenter. Når det gjelder det sivile statlige konsum synes imidlertid tallene for 1938 og 1950 å vise at økingen i faste priser i løpet av dette tidsrom har vært særlig stor for sentraladministrasjonen og for undervisning og forsking.

Det private konsum har ikke gått så sterkt opp sammenliknet med de siste år før krigen som bruttoinvesteringene og det offentlige konsum. Likevel har økingen vært bemerkelsesverdig stor. Ved en vurdering av tallene må vi imidlertid ta omsyn til den rolle som importkontroll, offentlig rasjonering, kunderasjonering o. l. har spilt særlig i de første etterkrigsårene. På mange områder var det ikke mulig å dekke konsumentenes etterspørsel til de gjeldende priser. Endel av den udekkede etterspørsel vendte seg mot andre varer og tjenester hvor tilbudet var større i forhold til etterspørselen, eller hvor det var forholdsvis lett å øke tilbudet. Forholdene bedret seg etter hvert som varetilgangen økte. Prisstigningen fra og med våren 1950 bidro også til bedre samsvar mellom etterspørsel og tilbud av konsumvarer som det tidligere hadde vært mangel på.

Tabell 5. Privat konsum regnet i 1938-priser. 1938 = 100.

	1946	1947	1948	1949[1])	1950[1])	1951[1])
Matvarer	103	109	114	126	131	128
Drikkevarer og tobakk	147	147	144	144	136	124
Bolig, lys og brensel	115	118	120	124	130	138
Utstyr m. m. og hjelp til hjemmet	93	118	121	131	144	148
Klær og skotøy	90	118	107	120	148	136
Helsepleie og personl. hygiene	123	126	126	128	137	143
Reiser og transport	134	145	150	163	172	174
Utdanning, litteratur, fornøyelser	144	161	167	159	169	171
Hotelltjenester og annen pers. oppvartning	121	123	126	134	135	131
Annet konsum	127	135	134	140	140	155
Privat norsk konsum[2])	109	120	122	131	141	137
Privat norsk konsum pr. innbygger	103	113	112	119	127	122
Privat disponibel inntekt pr. innbygger[3])	104	110	113	118	121	129

[1]) Foreløpige tall.

[2]) De spesifiserte poster inkluderer visse deler av det offentlige konsum, utlendingers konsum i Norge og i enkelte tilfelle også lagerøking; til gjengjeld er nordmenns konsum i utlandet ikke kommet med. Privat norsk konsum er framkommet etter korreksjoner for disse forhold.

[3]) Deflatert med den implisite prisindeks for privat norsk konsum.

Regnet i 1938-priser var konsumet pr. innbygger i 1946 2 % lavere enn i 1939, men 3 % høyere enn i 1938. Det økte med nærmere 9 % fra 1946 til 1947. Året 1948 brakte en viss stagnasjon, men de to følgende år var igjen preget av en sterk stigning i konsumet. I 1950 nådde det private konsum et foreløpig høydepunkt.[1]) Regnet pr. innbygger var det hele 27 % større enn i 1938.

I tabell 5 har vi gjengitt en indeksserie over den private disponible inntekt pr. innbygger deflatert med prisindeksen for det samlede private konsum. En inntektsstigning vil vanligvis føre til øking i konsumet med mindre den kompenseres av andre faktorer som f. eks. endringer i inntektsfordelingen til fordel for bedrifter og personlige inntektstakere med en forholdsvis høy sparekvote. Den kan imidlertid også i noen grad nøytraliseres ved hjelp av priskontroll eventuelt supplert med kvantitative reguleringer, men den vil i så fall gi seg uttrykk i et inflasjonspress. Et slikt press hadde vi utvilsomt i de første etterkrigsår, men dette var vesentlig en følge av ekstraordinære faktorer som f. eks. de oppdemte behov under krigen. Med unntak av et tilbakeslag i 1948 ble inflasjonspresset på konsumvaremarkedet stadig redusert i løpet av etterkrigsårene. Dette kommer bl. a. til syne ved en sammenlikning mellom den disponible private inntekt og det private konsum regnet i faste priser pr. innbygger. Fra 1946 til 1950 steg således konsumet atskillig sterkere enn inntekten eller med 23 % sammenliknet med en inntektsøking på 16 %. Som følge av denne utvikling lå det private konsum i 1950 regnet i faste priser pr. innbygger høyere i forhold til 1938 enn det tilsvarende tall for den private disponible inntekt. Vi har tidligere vist at regnet i faste priser var det private konsum dette år like stort i forhold til nasjonalproduktet som i 1938. Stort sett viser tallene for konsumet, inntekten og nasjonalproduktet at det private konsum ikke ble holdt så sterkt nede i etterkrigsårene som man har vært tilbøyelig til å tro. Det som skjedde var bl. a. at importoverskottene ble nyttet til investering, at konsumet av enkelte varer ble begrenset særlig gjennom importkontrollen og at myndighetene, som vi skal se, gjennom skattleggingen sørget for en reduksjon av den private disponible inntekt i forhold til nasjonalproduktet.

Volumtallene for de enkelte konsumgrupper gir et tydelig uttrykk for endringene i sammensetningen av konsumet fra 1938 til 1946. Særlig er det grunn til å merke de relativt lave tall for matvarer, klær og skotøy, og det relativt høye tall for drikkevarer og tobakk. Fra 1946 til 1950 og 1951 har konsumet steget spesielt kraftig for de grupper som lå lavt i 1946. Dette kan i noen grad tas som uttrykk for en normalisering av konsumsammensetningen. De relative priser spiller imidlertid også en stor rolle i denne forbindelse. Vanligvis vil konsumet av matvarer stige mindre sterkt enn konsumet av drikkevarer og tobakk under en inntektsøking. Når konsumet av drikkevarer og tobakk i 1951 ligger lavere i forhold til 1938 enn konsumet av matvarer, må dette betraktes som et resultat av den sterke øking i den relative pris på drikkevarer og tobakk. Det stadige fall i konsumet av disse varer siden 1946 gir imidlertid i første rekke et uttrykk for bedringen i tilgangen på mer nødvendige konsumgoder.

Som allerede nevnt spiller valget av 1938-priser som grunnlag for volumberegninger en særlig stor rolle for konsumet. Dette skyldes at både endringer i relative priser og endringer i forholdet mellom de omsatte mengder av ulike varer og tjenester var særlig store for konsumet. For å

[1]) Fallet i konsumet fra 1950 til 1951 er drøftet på s. 44.

illustrere virkningen av valget av prisstruktur har Byrået utført en alternativ beregning av konsumøkingen fra 1938 til 1948 i 1948-priser.

Stort sett har konsumøkingen fra 1938 til 1948 vært størst for de varer og tjenester som har steget relativt lite i pris. Som eksempler kan nevnes mjølk og fløte, mjøl, brød og bakervarer, elektrisitet, teater, kino, o. l., blad og tidsskrifter, radioapparater og kringkasting samt reiser med slike offentlige befordringsmidler som forstadsbaner, sporvei og buss. Den samlede konsumøking fra 1938 til 1948 er derfor atskillig mindre i 1948-priser enn i 1938-priser. Regnet pr. innbygger finner vi en konsumøking på henholdsvis 7 og 12 % etter de 2 alternativer.

Tabell 6. Økingen i det private konsum fra 1938 til 1948 regnet i 1938-priser og i 1948-priser. 1938 = 100.

	1938-priser	1948-priser
Matvarer	114	110
Drikkevarer og tobakk	144	140
Bolig, lys og brensel	120	112
Utstyr m. m. og hjelp til hjemmet	121	115
Klær og skotøy	107	106
Helsepleie og personlig hygiene	126	123
Reiser og transport	150	129
Utdanning, litteratur, fornøyelser	167	149
Hotelltjenester og annen personlig opp-varting	126	126
Annet konsum	134	128
Privat norsk konsum[1])	122	116

[1]) Se note 2 til tabell 5.

Legger vi prisstrukturen i 1948 til grunn for beregningene vil vi også få lavere tall for bruttonasjonalproduktet og følgelig en noe lavere total produksjonsstigning fra førkrigstid til etterkrigstid. De karakteristiske trekk ved utviklingen vil imidlertid ikke bli nevneverdig influert ved en slik omlegging av beregningene.

Inntektsfordelingen.

Nasjonalregnskapets opplysninger om inntektsfordelingen bygger på faktorinntekten, dvs. den godtgjøring som produksjonsfaktorene får for sin innsats i produksjonen. Faktorinntekten er lik nettonasjonalproduktet minus indirekte skatter pluss subsidier. Praktisk talt hele denne inntekt tilfaller norske private inntektstakere inklusive selkaper.

I etterkrigsårene har lønnsandelen, dvs. lønn i prosent av faktorinntekten, ligget høyere enn i årene før krigen. Den steg således fra 49 % i 1938 til 53 % i 1948. Denne øking henger bl. a. sammen med den spesielle beregningsmetode som er valgt for boliger. Inntekt av boliger er nemlig fastlagt på grunnlag av hva boligene innbringer eller ville ha innbrakt ved bortleie etter de godkjente satser for husleie, mens kapitalslitet er beregnet på grunnlag av gjenanskaffelsespriser. Dette vil si at bruttoinntekten for

Tabell 7. Faktorinntekten[1]) fordelt på inntektsandeler.

	1937	1938	1946	1947	1948	1949[2])	1950[2])	1951[2])
Lønn[3])	46.6	49.0	54.1	52.7	52.9	54.7	53.5	50.9
Personlige renteinntekter (netto)	2.6	2.3	1.4	1.2	1.0	1.0	1.0	0.8
Selvstendige inntekter av jordbruk, skogbruk og fiske[4])	8.8	9.3	10.1	10.0	10.5	11.0	9.8	10.5
Inntekt av boliger[4]) [5])	4.4	4.5	1.0	0.6	0.5	0.1	—	÷ 0.4
Annen privat inntekt av arbeid og kapital[4])	37.2	34.3	33.2	35.2	34.7	32.9	35.2	37.8
Off. inntekt av kapital (netto)	÷ 1.0	÷ 0.7	÷ 0.2	÷ 0.2	÷ 0.2	÷ 0.2	—	—
Utlendingers nettoinntekt av kapitalanbringelser i Norge	1.4	1.3	0.4	0.5	0.6	0.5	0.5	0.4
Faktorinntekt i alt	100	100	100	100	100	100	100	100

[1]) Faktorinntekten er lik nettonasjonalproduktet minus indirekte skatter pluss subsidier. Den viser hvor meget som er disponibelt for godtgjøring til produksjonsfaktorene i form av lønn, renter, fortjeneste m. m.

[2]) Foreløpige tall.

[3]) Lønn er definert som sum av kontraktmessig lønn, arbeidsgivernes andel av trygdepremier og spesielle ytelser til beste for lønnstakerne. De to siste poster har steget noe mer fra 1938 til etterkrigsårene enn kontraktmessig lønn. Lønnsandeler regnet ut på grunnlag av kontraktmessig lønn alene vil imidlertid stort sett gi det samme bilde av utviklingen som tabellens tall.

[4]) Gjeldsrenter er fratrukket.

[5]) Bruttoinntekten er beregnet på grunnlag av hva boligene har innbrakt (ville ha innbrakt) ved bortleie, mens kapitalslitet er beregnet på grunnlag av gjenanskaffelsespriser.

størstedelen av boligmassen er blitt liggende på førkrigsnivået, mens kapitalslitet er steget i takt med byggekostnadene og prisstigningen på reparasjons- og vedlikeholdsutgifter. Inntekt av boliger etter fradrag av gjeldsrenter har derfor stadig falt og i 1951 ga de foreløpige beregninger til og med en negativ inntekt. Denne beregningsmetode er logisk fra et rent resultatssynspunkt. For en analyse av etterspørselsforholdene derimot er den neppe relevant. Vi må f. eks. gå ut fra at eiere av eneboliger regner med at de har en positiv inntekt av sine hus.

De detaljerte tall for årene til og med 1948 viser at utviklingen av lønnsandelen var høyst forskjellig i de enkelte næringer. Stigning i lønnsandelen finner vi bl. a. i skogbruk, bygge- og anleggsvirksomhet, kraft- og vannforsyning, bank og forsikringsselskaper, sjøtransport og samferdsel ellers. På den annen side falt lønnsandelen i hvalfangst, bergverksdrift og i de fleste industrigrupper som f. eks. treforedlingsindustrien og tekstil- og bekledningsindustrien. For industrien under ett var lønnsandelen 57 % i 1938 og 50 % i 1948.

På grunnlag av de detaljerte oppgaver kan vi regne ut lønnsandelen i 1938 under forutsetning av at fordelingen av faktorinntekten på næringer var den samme som i 1948. Denne hypotetiske lønnsandel ligger på om lag 55 % eller atskillig høyere enn den faktiske lønnsandel i 1938 på 49 %. Stort sett har altså faktorinntekten steget særlig sterkt fra 1938 til 1948 i næringer som hadde en forholdsvis høy lønnsandel i 1938 og relativt svakt

i næringer med en forholdsvis lav lønnsandel i dette år. Som ekstreme eksempler kan vi nevne den kraftige øking i faktorinntekten i offentlig administrasjon og forsvar, hvor lønnsandelen er lik 100 prosent og fallet i faktorinntekten i boliger, hvor lønnsandelen er nesten 0.[1]) Disse eksempler viser også at endringene i fordelingen av faktorinntekten på næringer fra 1938 til 1948 henger sammen med endringer både i produksjons- og sysselsettingsstrukturen og i relative priser. Oppgangen i faktorinntekten i offentlig administrasjon og forsvar skyldes vesentlig den sterke øking i sysselsettingen i denne sektor, mens fallet i faktorinntekten i boligsektoren henger sammen med det lave husleienivå.

Fra 1938 til etterkrigsårene steg tallet på sysselsatte lønnstakere vesentlig sterkere relativt sett enn den samlede sysselsetting. En stigning i tallet på sysselsatte lønnstakere vil vanligvis føre til en oppgang både i lønnssum og fortjeneste. Virkningen på lønnsandelen avhenger av en rekke faktorer som f. eks. produktivitets-, pris- og lønnsutviklingen og av hvilke næringer som sysselsetter de nye lønnstakere. Vi kan derfor ikke uten videre si at endringene i fordelingen av sysselsettingen på lønnstakere og selvstendige fra førkrigstid til etterkrigstid har ført til en øking i den samlede lønnsandel. Innen enkelte næringer som f. eks. bygge- og anleggsvirksomheten har imidlertid tallet på lønnstakere økt vesentlig sterkere enn tallet på selvstendig arbeidende. Oppgangen i lønnsandelen i bygge- og anleggsvirksomheten fra førkrigstiden til etterkrigsårene må ses i sammenheng med denne utvikling.

For årene etter 1948 har vi bare foreløpige summariske oppgaver over fordelingen av faktorinntekten. Tallene skulle imidlertid gi et brukbart uttrykk for utviklingstendensene. Som vi senere skal se, henger nedgangen i lønnsandelen i 1950 og 1951 bl. a. sammen med prisoppgangen og utviklingen av bytteforholdet med utlandet.

Tallet på selvstendige, inklusive familiemedlemmer som tar del i virksomheten, er gått ned fra førkrigstid til etterkrigstid i jordbruk, skogbruk og fiske. Likevel har deres inntekt steget i forhold til faktorinntekten i løpet av dette tidsrom. Det har derfor vært en påtakelig relativ bedring i inntektsforholdene for selvstendige i disse næringer sammenliknet med årene før krigen.

Posten «annen privat inntekt av arbeid og kapital» omfatter fondsopplegg i aksjeselskap og selvstendiges inntekt av arbeid og kapital i andre næringer enn jordbruk, skogbruk, fiske og boliger. Gjeldsrenter er fratrukket. Regnet i forhold til faktorinntekten var inntekten for disse grupper om lag like stor i 1948 som i 1938. Etter et fall i 1949 steg inntektsandelen atskillig over 1938-nivået, og lå i 1951 om lag like høyt som i høykonjunkturåret 1937.

De tallene vi har gitt for bruttonasjonalproduktets fordeling på komponenter, viser tydelig den store rolle som eksporten og importen av varer og tjenester spiller for norsk økonomi. En prisstigning eller et prisfall i vare- og tjenestebyttet med utlandet er en vesentlig begivenhet som påvirker omtrent alle økonomiske forhold i vårt land. I sin alminnelighet vil en prisstigning ute virke i retning av å redusere lønnsandelen fordi den fører til en oppgang i eksportnæringenes fortjeneste og i det innenlandske prisnivå, mens lønningene blir hengende etter i utviklingen. Omvendt vil et prisfall ute kunne føre til en stigning i lønnsandelen. Virkningen av en

[1]) Hvis vi ser bort fra faktorinntektene i boliger og i offentlig administrasjon og forsvar, vil lønnsandelene i 1938 og 1948 bli henholdsvis 51 og 52 prosent.

internasjonal prisoppgang på fordelingen av faktorinntekten avhenger imidlertid også av utviklingen av bytteforholdet med utlandet. Tendensene i retning av en fallende lønnsandel vil således være særlig sterk dersom prisstigningen ute faller sammen med en bedring i vårt bytteforhold med utlandet. I årene fra 1932 til 1937 viste eksport- og importprisene stort sett en stigende tendens samtidig som bytteforholdet stadig ble gunstigere. Parallelt med denne utvikling sank lønnsandelen fra om lag 50 % i 1932 til mellom 46 og 47 % i 1937. I løpet av det følgende år falt prisene i vare- og tjenestebyttet med utlandet samtidig som bytteforholdet ble noe ugunstigere og lønnsandelen gikk opp. Fortjenesteforholdene i skipsfarten spilte en meget stor rolle for denne utvikling i 1930-årene.

I etterkrigsårene har inntektsutviklingen i sterkere grad enn før krigen vært påvirket av den økonomiske politikk. Under det inflasjonspress som vi hadde i de første etterkrigsår tjente priskontrollen og reguleringene ikke minst til å fremme og til å beskytte en inntektsfordeling som myndighetene anså for sosialt forsvarlig. Fri prisdannelse i disse år ville enten ha resultert i en tøylesløs inflasjon, eller i et vesentlig fall i lønnsandelen. Etter 1949 har vi imidlertid fått en utvikling som minner om årene 1935—1937. Prisstigningen i vare- og tjenestebyttet med utlandet og bedringen i bytteforholdet fra 1949 til 1951 er utvilsomt en viktig årsak til fallet i lønnsandelen i løpet av dette tidsrom. Dessuten er det grunn til å peke på økingen i eksportandelen i de to siste år sammenliknet med 1949. Som kjent har prisene ved eksport på en rekke områder ligget høyere enn de tilsvarende priser ved salg til hjemmemarkedet. Under slike forhold vil en øking i eksportandelen i seg selv innebære en tendens til fall i lønnsandelen.

I tabell 7 har vi ført opp en post som heter utlendingers nettoinntekt av kapitalanbringelser i Norge. Posten gir uttrykk for det nettobeløp som Norge betaler til utlandet i form av renter og dividender. Hvis vi trekker denne post fra nettonasjonalproduktet, kommer vi fram til den samlede disponible inntekt.[1]) Endel av denne inntekt tilfaller det offentlige, mens resten går til private inntektsmottakere inklusive selskaper o. l. Mens faktorinntekten som nevnt gir uttrykk for den godtgjøring som de private får for sin innsats i produksjonen, viser den disponible inntekt det som den private sektor har til disposisjon etter fradrag fra faktorinntekten for betaling av direkte skatter inklusive trygdepremier o. l. til det offentlige, og etter tillegg til faktorinntekten for forskjellige stønader som barnetrygd, alderstrygd m. v. mottatt fra det offentlige. Den private disponible inntekt vil derfor være lik summen av privat konsum og privat sparing. Det er fordelingen av denne inntekt mellom de ulike grupper av private inntektstakere inklusive selskaper som påvirker den private etterspørsel etter varer og tjenester.

Vi har dessverre ingen tilfredsstillende oppgaver over fordelingen av den private disponible inntekt. De tall som er gitt foran vil imidlertid sammen med tilgjengelige lønns-, inntekts- og skattedata gi enkelte holdepunkter for en vurdering av utviklingen av denne inntekt. Selv om en tar omsyn til vanskene med å finne et relevant uttrykk for inntekten av boliger, kan det neppe være tvil om at lønnstakere og selvstendige i jordbruk, skog-

[1]) I nasjonalregnskapet inkluderer den disponible inntekt nettostønader mottatt fra utlandet. Som følge av de store stønader som Norge har mottatt under Det europeiske gjenreisingsprogram vil den disponible inntekt fra og med 1948 etter denne definisjon bli atskillig større enn nettonasjonalproduktet. For vårt spesielle formål vil det imidlertid være hensiktsmessig å oppfatte slike stønader som kapitaloverføring og ikke som inntektsoverføring.

bruk og fiske økte sin andel av den private disponible inntekt fra 1938 til årene 1946 og 1949. Det er også mulig at dette har virket i retning av å øke den private konsumetterspørsel i forhold til den private disponible inntekt.

Den største svakhet ved det eksisterende tallmateriale er at det ikke gir tilfredsstillende opplysninger om aksjeselskapenes fondsopplegg. Oppgavene over faktorinntekten tyder på at mange bedrifter, særlig i industrien, har hatt uvanlig gode fortjenesteforhold i etterkrigstiden sett under ett. Når det gjelder utviklingen fra år til år i etterkrigsperioden er det grunn til å framheve den sterke oppgang i fortjenesten i eksportnæringene (i første rekke treforedlingsindustri og skipsfart) fra 1949 til 1951. I løpet av disse år har endringene i fordelingen av den private disponible inntekt virket i retning av å redusere konsumetterspørselen i forhold til inntekten.

Offentlig disponibel inntekt og offentlig bruk av varer og tjenester.

I tabell 8 har vi gitt en oppstilling av den offentlige disponible inntekt. Denne inntekt er her definert som direkte og indirekte skatter pluss offentlig nettoinntekt av kapital minus subsidier og stønader til private. Som allerede nevnt har vi funnet det hensiktsmessig for vårt spesielle formål å se bort fra stønader til og fra utlandet, idet disse poster i det vesentlige kan betraktes som kapitaloverføringer. Enkelte innenlandske overføringer som fortrinnsvis har karakteren av kapitaloverføringer er også eliminert. Vi har gått ut fra at f. eks. betaling av engangsskatt stort sett ble oppfattet av skattyterne som en formuesreduksjon og ikke som en inntektsreduksjon. I så fall har betalingen av skatten påvirket etterspørselen gjennom reduksjonen av skattyternes formue og likviditet, mens vi i vårt tilfelle i første rekke er interessert i inntektsvirkningen av skattebetalinger. I nasjonalregskapet har Byrået ikke gjennomført noen eksplisitt sondring mellom inntektsoverføring og kapitaloverføring, fordi en slik sondring bare er av interesse for enkelte formål og fordi grensen mellom de to slags overføringer er flytende.

Det offentliges bruk av varer og tjenester, eller det offentlige konsum og de offentlige investeringer, gir uttrykk for de løpende offentlige utgifter til kjøp av varer og tjenester. Disse utgifter skaper nøyaktig like store inntekter. Samtidig drar det offentlige inn private inntekter gjennom skattleggingen og overfører inntekter til de private sektorer gjennom subsidier og stønader. Den offentlige disponible inntekt viser nettovirkningen av disse inntektsoverføringer og gir altså uttrykk for nettoinndragingen av privat inntekt til det offentlige. Hvis den offentlige disponible inntekt er større enn det offentliges bruk av varer og tjenester, vil de offentlige finanser vise et inntektsoverskott. Det offentlige drar da inn et større netto inntektsbeløp enn det skaper. Totalt sett vil den offentlige finanspolitikk i dette tilfelle resultere i en nettoreduksjon av den private etterspørsel. Vi kan også uttrykke det slik at det offentlige gjennom sin virksomhet reduserer de private inntekter med et større beløp enn det reduserer vare- og tjenestetilgangen til private formål.

Regnet i forhold til den samlede disponible inntekt har de direkte skatter ligget betydelig høyere i etterkrigsårene enn i 1938. Toppen ble nådd i 1948. Etter dette år viser tallene en fallende tendens. Denne utvikling må til dels ses i samemheng med krigsskadeavgiften og verneskatten. Også de indirekte skatter og subsidier er økt sterkt i forhold til den samlede disponible inntekt fra 1938 til etterkrigsårene. Trekker vi subsidiene fra de indirekte

Tabell 8. Offentlig disponibel inntekt og offentlig bruk av varer og tjenester i prosent av den samlede disponible inntekt.[1])

	1937	1938	1939	1946	1947	1948	1949[2])	1950[2])	1951[2])
1. Offentlig netto-inntekt av kapital	÷ 0.9	÷ 0.7	÷ 0.5	÷ 0.2	÷ 0.1	÷ 0.2	÷0.2	—	—
2. Direkte skatter[3])	9.2	10.4	11.9	12.4	15.1	18.4	17.7	16.6	15.1
3. Indirekte skatter[4])	7.7	7.6	7.5	13.0	13.8	12.5	13.0	12.9	13.4
4. Subsidier[5])	0.7	0.7	0.7	5.0	6.3	7.8	7.3	6.1	4.4
5. Stønader til private	3.8	4.3	4.1	4.8	4.9	5.0	5.2	5.0	4.3
6. Off. disponibel inntekt (1 + 2 + 3 ÷ 4 ÷ 5)[6])	11.4	12.4	14.1	15.5	17.6	17.9	17.8	18.4	19.9
7. Offentlig konsum	8.1	8.5	9.9	14.6	12.0	11.4	11.7	10.8	11.3
8. Off. nettoinvestering	1.9	2.5	2.5	2.9	3.8	4.4	4.9	5.6	4.8
9. Off. bruk av varer og tjenester (7+8)	10.0	10.9	12.4	17.5	15.8	15.8	16.6	16.4	16.1
10. Off. inntektsoverskott (6÷9)	1.3	1.4	1.6	÷ 2.0	1.7	2.1	1.2	1.9	3.8

[1]) Den samlede disponible inntekt er definert som nettonasjonalproduktet minus netto renter og dividender betalt til utlandet.

[2]) Foreløpige tall.

[3]) Foruten inntekts- og formuesskatter omfatter posten trygdepremier o. l. Arveavgift, engangsskatt, etterlikning i samband med engangsskatten og bøter og inndragninger er ikke inkludert.

[4] Alle skatter og avgifter på driftsmidler, produksjon og omsetning er regnet som indirekte skatter. Krigsskadeutlikning på bygninger og yrkesløsøre er imidlertid ikke inkludert.

[5]) Bortsett fra subsidier til investeringsformål, omfatter posten alle støttebetalinger til private i egenskap av næringsdrivende.

[6]) Stønader til og fra utlandet er ikke inkludert.

skatter, vil vi imidlertid finne at nettoinntekten av disse poster lå lavere i forhold til den samlede disponible inntekt i 1948 og 1949 enn i årene før krigen. Som kjent ble omsetningsskatten sommeren 1947 redusert fra 10 % til 6¼ %. I løpet av de 2 siste år har subsidiene falt, mens de indirekte skatter har gått opp bl. a. fordi omsetningsskatten fra våren 1951 igjen ble innkrevd etter en sats på 10 %.

Det er et interessant trekk ved utviklingen i etterkrigsårene at direkte skatter beveger seg i motsatt retning av indirekte skatter minus subsidier. I årene 1946 til 1948 falt således økingen i direkte skatter — regnet i prosent av den samlede disponible inntekt — sammen med en nedgang i de tilsvarende tall for indirekte skatter minus subsidier, og omvendt var nedgangen i direkte skatter i årene 1948 til 1951 forbundet med en oppgang i indirekte skatter minus subsidier. Dette har imidlertid bare påvirket sammensetningen av den offentlige disponible inntekt, som har vist en stigende tendens i etterkrigsårene. I 1951 utgjorde den om lag 20 prosent av den samlede disponible inntekt sammenliknet med vel 10 prosent i 1938.

Vi har tidligere påvist økingen i offentlig konsum og i offentlig investering. Regnet i prosent av den samlede disponible inntekt har offentlig bruk av varer og tjenester ligget på om lag 16 % i etterkrigsårene, mot om lag 11 % i 1938. Bortsett fra 1946 har den offentlige disponible inntekt i alle år vært større enn den offentlige bruk av varer og tjenester. Det offentlige inntektsoverskott falt fra 1948 til 1949, men har siden vist en stigende

tendens. Særlig sterk var økingen fra 1950 til 1951. I dette siste året steg det offentlige inntektsoverskott til nesten 4 % av den samlede disponible inntekt. Sett på denne måte virket altså den offentlige finanspolitikk sterkt reduserende på den private etterspørsel. En mer inngående analyse av de offentlige finanser må også ta omsyn til en rekke andre faktorer som f. eks. likviditetsvirkningen av de samlede offentlige transaksjoner, virkningen av direkte skatter og stønader på fordelingen av den private disponible inntekt og virkningen av indirekte skatter og subsidier på de relative priser. Det kan imidlertid ikke være tvil om at endringene i de offentlige finanser fra 1950 til 1951 virket i retning av å redusere den private etterspørsel i forhold til tilgangen på varer og tjenester til private formål.

Privat disponibel inntekt og privat sparing.

Den private disponible inntekt svarer som allerede nevnt til summen av privat sparing og privat konsum. Den private sparing kan imidlertid også uttrykkes direkte som summen av de private investeringer, eksportoverskottet[1]) og det offentlige inntektsunderskott. Disse tre komponenter spiller en meget stor rolle i den økonomiske utvikling. De kan oppfattes som de krav som stilles til privat sparing. Hvis de private investeringer stiger, vil dette medføre en øking i kravene til privat sparing som i visse situasjoner

Tabell 9. Privat sparing regnet i prosent av den private disponible inntekt.

	1937	1938	1939	1946	1947	1948	1949[1])	1950[1])	1951[1])
1. Privat nettoinvestering	12.2	11.3	11.7	18.7	26.5	23.5	24.4	17.8	19.3
I fast kapital	11.1	10.1	10.8	12.5	20.6	18.5	19.5	16.4	13.7
I lager	1.1	1.2	0.9	6.2	5.9	5.0	4.9	1.4	5.6
2. Eksportoverskott[2])	1.6	1.8	÷ 0.6	÷ 8.3	÷ 14.3	÷ 8.4	÷ 12.3	÷ 7.8	0.7
3. Offentlig inntektsunderskott[3])	÷ 1.5	÷ 1.6	÷ 1.9	2.4	÷ 2.1	÷ 2.6	÷ 1.4	÷ 2.3	÷ 4.7
4. Privat sparing (1+2+3)	12.3	11.5	9.2	12.8	10.1	12.5	10.7	7.7	15.3
5. Privat konsum	87.7	88.5	90.8	87.2	89.9	87.5	89.3	92.3	84.7
6. Privat disponibel inntekt (4+5)[4])	100	100	100	100	100	100	100	100	100

[1]) Foreløpige tall.
[2]) Overskottet på vare- og tjenestebalansen minus netto renter og dividender betalt til utlandet.
[3]) Se tabell 8.
[4]) Poster som fortrinnsvis har karakter av kapitaloverføringer er eliminert.

kan skape inflasjonistiske tendenser. Økingen i sparekravene som følge av en oppgang i private investeringer kan imidlertid kompenseres ved en nedgang i eksportoverskottet (eller øking i importoverskottet), eller ved en nedgang i det offentlige inntektsunderskott (eller øking i inntektsoverskottet). Slike endringer i sparekomponentene har spilt en stor rolle i utviklingen fra de 3 siste førkrigsår til etterkrigsårene.

[1]) Eksportoverskottet er her definert som overskottet på vare- og tjenestebalansen med utlandet minus netto renter og dividender betalt til utlandet.

I 1946 lå de private investeringer vesentlig høyere i forhold til den private disponible inntekt enn i årene før krigen. Kravene til privat sparing økte også sammenliknet med 1938 som følge av det offentlige inntektsunderskott i det første etterkrigsår. Mesteparten av stigningen i de private investeringer og i det offentlige inntektsunderskott ble imidlertid kompensert ved overgangen fra et eksportoverskott i 1938 til et betydelig importoverskott i 1946. Den private sparekvote var derfor bare noe høyere enn i 1937 og 1938. På den annen side innebar en såvidt høy sparekvote i 1946 et betydelig inflasjonspress. Vi må regne med at den private sektor i dette år ønsket å spare et beydelig mindre beløp i forhold til sin inntekt enn i 1938. Sparekvoten i 1946 må derfor ses i sammenheng med varemangelen og myndighetenes kontroll og reguleringspolitikk. Under frie forhold ville inflasjonspresset ha gitt seg uttrykk i stigende priser og endringer i fordelingen av den private disponible inntekt.

Fra 1946 til 1947 sank sparekvoten, fordi økingen i de private investeringer ble mer enn motvirket av oppgangen i importoverskottet og av endringen i de offentlige finanser fra et inntektsunderskott til et inntektsoverskott. 1947 førte da også til en nedgang i inflasjonspresset. Det følgende år brakte imidlertid et tilbakeslag. Den store import i 1947 hadde medført en betydelig reduksjon av landets valutabeholdninger og dessuten var bytteforholdet med utlandet blitt ugunstigere. Importprogrammet ble satt opp på dette grunnlag. I løpet av året ble valutasituasjonen riktignok endret som følge av iverksettingen av Det europeiske gjenreisingsprogram, men dette fikk forholdsvis liten innflytelse på den samlede import i 1948. Trass i nedgangen i de private investeringer og økingen i det offentlige inntektsoverskott førte derfor utviklingen fra 1947 til 1948 til en oppgang i den private sparekvote og sannsynligvis også til en øking av kjøpepresset på konsumvaremarkedet. Vi har tidligere vist at det private konsum regnet i faste priser pr. innbygger steg svakere fra 1947 til 1948 enn det tilsvarende tall for den private disponible inntekt.

Sparekvoten gikk forholdsvis sterkt ned i 1949 og 1950. I det siste år lå den vesentlig lavere enn i 1946 og førkrigsårene. Sammenliknet med 1938 viste de private investeringer riktignok en forholdsvis stor stigning, men dette ble mer enn oppveid av det store importoverskott i 1950. Når det gjelder utviklingen fra 1946 til 1950 skulle stigningen i den reale private disponible inntekt regnet pr. innbygger i seg selv ha virket i retning av en øking i sparekvoten. Denne effekt kan neppe ha blitt motvirket av endringer i fordelingen av den private disponible inntekt i løpet av dette tidsrom. På den annen side må vi ta omsyn til at konsumetterspørselen i 1950 ble stimulert av forventninger om prisstigninger. Likevel må vi i noen grad kunne betrakte fallet i sparekvoten fra 1946 til 1950 som et uttrykk for det avtakende inflasjonspress i løpet av denne periode.

Utviklingen i 1950 betegnet et vesentlig skritt i retning av en likevekt mellom tilbud og etterspørsel på konsumvaremarkedet. På den annen side hadde vi fortsatt et stort importoverskott eller en mangel på likevekt i vår ytre økonomi. I løpet av 1951 ble imidlertid importoverskottet eliminert, samtidig som de private investeringer økte sammenliknet med 1950. På tross av stigningen i det offentlige inntektsoverskott var derfor den private sparekvote i 1951 vesentlig større enn i årene før krigen, og om lag dobbelt så stor som i det foregående år. Denne utvikling må ses i sammenheng med endringene i fordelingen av den private disponible inntekt. Som vist foran førte prisstigningen og bedringen i bytteforholdet med utlandet

til et fall i lønnsandelen og til en oppgang i eksportnæringenes fortjeneste sammenliknet med 1950.

Økingen i sparekvoten i 1951 var forbundet med en nedgang i det private konsum regnet i faste priser på mellom 3 og 4 prosent sammenliknet med det foregående år, samtidig som lagrene av enkelte konsumvarer viste en sterkt stigende tendens. Store konsumentgrupper hadde sannsynligvis noe lavere disponible realinntekter i 1951 enn i 1950. Forventningene om prisstigning, som stimulerte konsumetterspørselen i 1950, gjorde seg ikke gjeldende med samme styrke i 1951. Det kan til og med tenkes at konsumentene i årets siste halvdel ventet fallende priser på enkelte vareslag. Nedgangen i konsumet i 1951 kan imidlertid også i noen grad henge sammen med reduksjonen av den ekstraordinære konsumetterspørsel i løpet av de tidligere etterkrigsår.

Etter krigen var det en ekstraordinær stor etterspørsel etter varige og halvvarige konsumgoder som følge av den høye likviditet og de oppdemte behov og også i noen grad som et resultat av befolkningsutviklingen. En rekke av de oppdemte behov ble dekket etter hvert som varetilgangen økte. Vi må også regne med at mange konsumenter i betydelig utstrekning reduserte sine likvide reserver i løpet av etterkrigsperioden. Endelig er det grunn til å nevne at bedringen i varetilgangen sammen med de høye priser kan ha svekket konsumentenes kjøpevilje. Det kan derfor tenkes at konsumentene i noen grad bidro til spareøkingen fra 1950 til 1951. Mesteparten av oppgangen i sparingen i løpet av dette tidsrom tok imidlertid form av økte fondsopplegg.

Også når det gjelder de private investeringer er bildet blitt endret i den senere tid. Vi har tidligere vist at private bruttoinvesteringer i annen fast produksjonskapital enn skip har vært om lag konstante mengdemessig sett i årene 1949 til 1951. Det går fram av tabell 9 at private nettoinvesteringer i fast kapital regnet i prosent av privat disponibel inntekt nådde toppen allerede i 1947 og viste en sterkt fallende tendens i løpet av de tre siste år. Det er vanskelig å tro at tallene bare gir uttrykk for virkningene av slike faktorer som likviditetsutviklingen, den offentlige kontroll og reguleringsvirksomhet og, i 1951, de uvanlig store fortjenester i enkelte eksportnæringer. Vi må også anta at mange av de ekstraordinære behov som krigen skapte, etter hvert er blitt dekket. Disse behov var til dels en følge av reduksjonen av produksjonsutstyret under krigen, men de må også ses i sammenheng med produsentenes bestrebelser på å møte konsumentenes etterspørsel etter varige og halvvarige konsumgoder.

Etterkrigstiden sett under ett har vært preget av en gradvis overgang til mer «normale» forhold. Avviklingen av de fleste mengdereguleringer og frigjøringen av store deler av utenrikshandelen kan tas som et uttrykk for denne utvikling. Dette innebærer bl. a. at det vil bli stilt større krav til en økonomisk politikk som tar sikte på full sysselsetting under indre og ytre likevekt enn tidligere i etterkrigsperioden. Hittil har problemene i samband med inflasjonstendensene vært de viktigste. For framtiden kan det mer bli spørsmål om å finne den rette avveining mellom inflasjonstendenser og deflasjonstendenser.

Varebyttet med utlandet.

a. Det samlede varebytte.

Verdien av vår eksport og import av varer har steget sterkt i årene etter krigen. I 1951 var verdien av utførselen (med skip) kommet opp i 4584 mill. kr., dvs. vel 3½ gang mer enn i 1946 og om lag 5½ gang over gjennomsnittet for de tre førkrigsårene 1936—38. Verdien av innførselen (med skip) lå i 1951 på 6303 mill. kr. I forhold til førkrigsnivået hadde stigningen vært nesten like stor som for utførselen, mens en sammenlikning med 1946 viser en relativt sett noe mindre stigning enn for eksportverdien. Særlig sterk var verdiøkingen i 1951, da eksportverdien var 57 prosent og importverdien 29 prosent større enn i foregående år. Importoverskottet i 1951 utgjorde 1719 mill. kr., dvs. at vareeksporten dekket 72,7 prosent av vareimporten. Dette var praktisk talt samme dekningsprosent som i gjennomsnitt for førkrigsårene 1936—38, da den lå på 72,4. I 1947 var det tilsvarende prosenttallet nede i litt under 50, og i de øvrige årene etter krigen har det ligget mellom 50 og 60 prosent.

De verditall som er angitt ovenfor er noe større enn tallene i Byråets handelsstatistikk, idet de på eksportsiden også omfatter hvalolje levert direkte fra fangstfeltet og på importsiden forsvarsimport som ikke går inn i den ordinære handelsstatistikk. Det samme gjelder tallene i tabell 1, hvor verdien av vår samlede utførsel og innførsel av varer er satt i forhold til den disponible vare- og tjenestetilgang, dvs. bruttonasjonalprodukt pluss import.

Tabell 1. Eksport og import 1936—38 og 1946—51.

	Vareeksport (med skip)		Vareimport (med skip)		Importoverskott Mill. kr.
	Mill. kr.	I % av disponibel vare- og tjenestetilgang	Mill. kr.	I % av disponibel vare- og tjenestetilgang	
Gj.snitt 1936—38	822	12.0	1135	16.5	313
1946	1248	8.7	2338	16.4	1090
1947	1912	10.6	3885	21.5	1973
1948	2177	11.3	3784	19.6	1607
1949	2182	10.6	4241	20.5	2059
1950	2919	12.6	4880	21.0	1961
1951	4584	16.0	6303	22.0	1719

Utførselsverdiens andel av den samlede vare- og tjenestetilgang viser stigning fra år til år, bortsett fra et tilbakeslag i 1949, men først i 1950 kom utførselsandelen over førkrigsnivået. Innførselsverdien var oppe på sin førkrigsandel av den disponible vare- og tjenestetilgang allerede i 1946. Året etter viste innførselsstatistikken ytterligere kraftig stigning, men i 1948 gikk den som følge av importrestriksjonene noe ned. Senere har det vært jamn oppgang fra år til år.

Når disse tallene skal vurderes, må en imidlertid være oppmerksom på at prisstigningen etter krigen har vært betydelig større for eksport- og importvarer enn for hjemmemarkedsvarer og for det samlede bruttonasjonalprodukt. Fra 1936—38 til 1951 steg eksport- og importprisene med 320—330 prosent, mens engrosprisene i samme tidsrom steg med noe mindre enn 170 prosent, og levekostnadene med vel 100 prosent. Dette skyldes bl. a. at råvarer og mindre bearbeidde varer, som gjennomgående har steget mer i pris enn ferdigvarer, utgjør en relativt stor del av vår utenrikshandel, særlig av eksporten; og dels henger det sammen med at prisene på hjemmemarkedet har vært holdt nede ved priskontroll og subsidier. En ren volumberegning viser at mens den disponible vare- og tjenestemengde allerede i 1946 var 5 prosent større enn i gjennomsnitt for årene 1936—38, hadde volumet av vareeksporten i løpet av samme tidsrom falt med mellom 35 og 40 prosent og importvolumet med om lag 20 prosent. Fra 1946 til 1951 økte imidlertid eksportvolumet med over 110 prosent og importvolumet med vel 75 prosent, mens stigningen i den disponible vare- og tjenestetilgang var om lag 40 prosent. Sammenlikner vi 1951 med førkrigsperioden 1936—38, finner vi således en øking i volumet av den samlede disponible vare- og tjenestetilgang på om lag 45 prosent, mens eksportvolumet har steget med 30 prosent og volumet av importen med 40 prosent.

I tallene ovenfor er inn- og utførselen av skip regnet med. Holdes skip utenom, viser Byråets volumtall for utenrikshandelen følgende utvikling fra år til år (1936—38 = 100):

	1946	1947	1948	1949	1950	1951
Eksport	61	78	84	86	109	115
Import	79	105	96	109	115	130

På bakgrunn av disse tallene, som viser en forholdsvis beskjeden volumøking, er det innlysende at etterkrigsårenes store stigning i verdien av vår eksport og import i første rekke må være et resultat av prisstigningen. Med 1936—38 = 100 viser Byråets pristall for utenrikshandelen (uten skip) denne utviklingen:

	1946	1947	1948	1949	1950	1951
Eksport	248	282	312	303	318	430
Import	248	291	312	303	342	424

Tallene viser at i de første etterkrigsårene, fram til og med 1949, var prisutviklingen på det nærmeste den samme for eksporten som for importen. Etter devalueringen høsten 1949 satte det imidlertid inn en sterk importprisstigning, mens eksportprisene holdt seg stort sett stabile inntil den

alminnelige prisstigningen på verdensmarkedet begynte å gjøre seg gjeldende i 2. halvår 1950. Dette ble imidlertid endret i 1951, da våre eksportpriser jamt over steg sterkere enn importprisene. Fra kvartal til kvartal har pristallene siden begynnelsen av 1951 utviklet seg slik (1936—38 = 100):

	1951				1952
	1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.	1. kv.
Eksport	376	430	455	467	470
Import	382	424	436	455	439

Prisstigningen på verdensmarkedet kulminerte stort sett i februar 1951, men våre eksport- og importpriser fortsatte å stige hele året, rikignok etter hvert i avtakende tempo. Alt i alt kan det antas at prisoppgangen svarte for vel ⅔ av verdistigningen fra 1950 til 1951 både for utførselen og for innførselen. For eksporten fortsatte prisoppgangen også i 1. kvartal i år, mens importpristallet da viste nedgang. I avsnittet om betalingsbalansen er det ellers gjort nærmere rede for utviklingen av vårt bytteforhold overfor utlandet, dvs. forholdet mellom eksportpriser og importpriser.

b. Utførselen.

I 1950 kom vår eksport for første gang etter krigen opp i et volum høyere enn gjennomsnittsnivået for førkrigsårene 1936—38. Tabell 2 viser volumutviklingen av bruttonasjonalprodukt, produksjon i eksportindustrien og utførsel etter krigen.

Tabell 2. Produksjon og eksport (1936-38 = 100).

	1946	1947	1948	1949	1950	1951
Indekstall for bruttonasjonalprodukt[1])	111	125	131	140	147	150
Produksjonsindeks for eksportindustrien (årlig)	76	90	102	113	130	143
Eksportvolum (uten skip)	61	78	84	86	109	115
Eksportvolum for industriprodukter	65	85	97	102	130	131

[1]) Regnet i 1938-priser.

Under oppgangsperioden i 1930-årene hadde eksporten en tendens til å øke relativt minst like sterkt som nasjonalproduktet, og det var sannsynligvis også noe sterkere stigning i eksporten av industriprodukter (inkl. jernmalm) enn i ekportindustriens produksjon. Sammenlikner vi etterkrigsårene med førkrigsperioden 1936—38, finner vi imidlertid en annen utvikling. Mens nasjonalproduktet økte med 50 prosent fra 1936—38 til 1951, var stigingen i eksportvolumet uten skip ikke større enn 15 prosent. Produksjonen i eksportindustrien viser også større øking i forhold til førkrigsnivået enn eksporten av industriprodukter.

I Økonomisk utsyn over året 1950 ble det gitt endel beregninger over såkalte «eksportandeler» for industriproduksjonen, dvs. forholdet mellom eksport og produksjon av enkelte prdukter. En tilsvarende beregning er nå gjort for de to siste år, og resultatet finnes i tabell 3.

Variasjoner i importen og i lagerbeholdningene av en vare vil virke inn på eksportandelens størrelse. Importen av de varer det her dreier seg om er gjennomgående av så liten betydning at det ikke er funnet nødvendig å trekke den inn i beregningene. Derimot ville det ha vært ønskelig å ta hensyn til lagerendringer, men mangelen på brukbare lageroppgaver, særlig fra før krigen, har ikke gjort dette mulig. I visse tilfelle kan det ha funnet sted betydelige lagervariasjoner, og endringene i eksportandelen fra år til år er kanskje ikke alltid utsagnskraftige. Ser vi på gjennomsnittstall for flere år, vil imidlertid dette moment få mindre betydning.

Tabell 3. Eksportandeler.

	1936—38	1947—49	1950	1951
Malmer:				
Jernmalm	101.6	78.7	70.1	61.5
Svovelkis	66.8	59.1	52.0	42.2
Metaller:				
Rujern	73.2	52.1	41.8	79.6
Ferrolegeringer	91.3	79.4	112.6	98.0
Aluminium	96.7	68.7	85.8	81.8
Kopper	83.2	82.3	100.2	75.6
Sink	93.9	71.1	76.8	72.6
Nikkel	95.4	85.7	98.0	87.8
Svovel	74.2	77.8	79.2	71.3
Elektrokjemisk industri:				
Kalksalpeter	95.5	83.6	88.8	ca. 88.0
Cyanamid	88.9	92.9	88.5	71.1
Kalsiumkarbid	92.0	78.4	93.2	73.6
Treforedlingsindustri:				
Tremasse	56.3	48.4	58.4	60.4
Cellulose	62.0	37.8	48.7	43.5
Papir	77.2	66.1	70.0	64.7
Papp og kartong	43.7	27.3	50.6	63.2
Sild- og fiskemjøl	74.9	11.7	42.0	ca. 60.0
Fiskehermetikk	69.3	55.4	88.5	» 75.0

Eksportandelene var jamt over betydelig mindre i de første etterkrigsårene enn før krigen. I Økonomisk utsyn over året 1950 er det gjort nærmere rede for årsakene til denne utviklingen. Det er først og fremst det økte hjemmeforbruk som har gjort seg gjeldende, selv om skillet mellom eksport-

industri og hjemmeindustri er skarpere i Norge enn i de fleste andre land, og en øking i det innenlandske forbruk derfor ikke i så høy grad som andre steder vil slå ut i mindre eksportandel. Det må i denne sammenheng også nevnes at myndighetene har søkt å bremse på tendensen til økt hjemmeforbruk ved innenlandsk forbruksregulering av en rekke viktige råvarer og halvfabrikata.

Som tabellen viser har det i de to siste årene vært fortsatt nedgang i eksportandelen for malmer. For de fleste andre varer var det imidlertid i 1950 stort sett kraftig stigning i eksportandelen. Dette må i første rekke ses i sammenheng med de gode avsetningsforhold for våre eksportvarer, som førte til en ekstraordinært stor øking i eksportvolumet fra 1949 til 1950, nemlig med hele 26 prosent. Produksjonen i eksportindustrien økte i samme tidsrom med 15 prosent, men stigningen i eksportandelen ble forsterket ved at det fant sted en betydelig eksport fra lager som for det meste var opplagt under konjunkturtilbakeslaget i 1949. Av ferrolegeringer og kopper var således som tabellen viser eksportmengden i 1950 større enn årsproduksjonen, og det var også stor eksport av opplagte lagrer av bl. a. svovelkis, olje- og fettprodukter og saltsild. Den gunstige produksjonsutviklingen spilte imidlertid også en viktig rolle for eksportandelens stigning. Det ble i 1950 fullført større investeringsprosjekter innenfor eksportindustrien som betydde en vesentlig øking i produksjonskapasiteten for bl. a. kvelstoffprodukter og aluminium. Videre tok sildemjøleksporten seg kraftig opp etter det rike sildefisket, og produksjonen i treforedlingsindustrien og ved olje- og fettraffineriene økte sterkt.

I 1951 lå eksportandelene gjennomgående lavere enn foregående år. Det var relativt små lagrer av eksportvarer ved inngangen til året, og frykten for knapphet på viktige råvarer kan ha gjort at en ikke ønsket å redusere lagrene vesentlig mer. Nedgangen i eksportandelene henger også sammen med at det i 1951 ikke som i året før kom i gang større nyanlegg i eksportindustrien.

Tabell 4 viser verdien av utførelsen (uten skip) prosentvis fordelt på

Tabell 4. Utførselsverdien (uten skip) prosentvis fordelt på viktigere varegrupper.

	Gjennomsnitt 1936—38	1947	1948	1949	1950	1951
Papirmasse og papir	23.8	27.8	29.6	26.3	24.4	33.4
Malmer og metaller	23.4	13.4	16.0	16.4	20.1	17.1
Fisk og fiskeprodukter	16.3	25.3	22.2	20.5	17.0	15.0
Gjødning, kjemikalier m. v.	8.9	7.7	6.4	8.6	9.7	7.5
Olje- og fettprodukter	7.3	14.8	15.0	17.3	14.3	12.6
Skinn og huder	6.6	2.1	1.4	1.1	1.2	1.3
Trevarer	2.4	1.4	1.4	1.6	1.7	2.0
Ikke metalliske mineraler ..	2.1	1.3	1.1	1.3	1.1	1.3
Fôrstoffer	1.9	0.3	0.5	0.4	2.4	2.7
Matvarer fra landbruket....	1.2	0.4	0.6	0.4	1.6	1.0
Andre varer	6.1	5.5	5.8	6.1	6.5	6.1
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

viktigere varegrupper, i gjennomsnitt for 1936—38 og for etterkrigsårene. Det framgår klart at den alt overveiende del av vår utførsel fremdeles faller innenfor noen få varegrupper. På de tre viktigste eksportvaregruppene, treforedlingsprodukter, malmer og metaller, og fisk og fiskeprodukter, falt både før og etter krigen gjennomgående rundt 65 prosent av eksportverdien. Tar vi med to grupper til, nemlig gjødning, kjemiske produkter o. l. og olje- og fettprodukter, finner vi at disse fem største eksportvaregruppene svarte for 80 prosent av eksportverdien i 1936—38. I årene 1947—49 var det tilsvarende tallet oppe i 90 prosent, og de to siste årene har det ligget på vel 85 prosent.

Som tabellen viser har det imidlertid funnet sted til dels vesentlige forandringer i de forskjellige varegruppers relative betydning. Det har dessuten også funnet sted en rekke mer eller mindre betydningsfulle forskyvninger i eksportens sammensetning innenfor enkelte varegrupper, som ikke vil komme tydelig fram i en oppstilling som denne. En må være oppmerksom på at endringer i fordelingen på viktigere varegrupper ikke bare henger sammen med forandringer i eksportkvantum, men også påvirkes av forandringer i de relative priser.

Treforedlingsproduktene har hele tiden beholdt sin plass som vår viktigste eksportvaregruppe, og særlig høyt lå gruppens andel av totalutførselen i 1951, først og fremst som følge av den svære prisstigningen. Sammenliknet med før krigen har det vært noen stigning i papireksporten på bekostning av masseeksporten. Utførselen av malmer og metaller har relativt sett gått atskillig tilbake. Det skyldes framfor alt at jernmalmeksporten har ligget nede etter at gruvene i Sør-Varanger ble ødelagt under krigen, og videre bl. a. den store eksportnedgang for svovelkis som følge av mindre forekomster og mer arbeidskrevende utvinning i de kisgruvene som nå er i drift. Dette har mer enn oppveid eksportøkingen for metaller som aluminium, ferrolegeringer og nikkel.

De utførte mengder av fisk og fiskeprodukter har etter krigen ligget over førkrigsnivået for alle vareslag unntatt tørrfisk og de siste par årene også fersk sild. I de første etterkrigsår var avsetningsmulighetene på det nærmeste ubegrensede, prisene steg sterkt, og gruppens relative andel av utførselsverdien lå betydelig over gjennomsnittet for 1936—38. De siste to årene har andelen kommet ned omtrent til førkrigsnivået. I 1950 gjorde det seg gjeldende avsetningsvansker for en del vareslag, og når den relative andel i 1951 gikk ytterligere ned til tross for betydelig øking i eksportmengdene av alle de viktigste vareslag bortsett fra hermetikk, skyldtes det at prisene på sild og fisk var lite påvirket av den alminnelige prisoppgangen dette året.

For olje- og fettprodukter har den relative andel av eksportverdien etter krigen ligget betydelig over førkrigsnivået, dels som følge av volumøking og dels som følge av en meget sterk prisstigning særlig i de første etterkrigsårene. De siste to år har også fôrstoffenes andel av totalutførselen ligget høyere enn før krigen. Årsaken til dette er i første rekke den sterke øking i de eksporterte mengder av sild- og fiskemjøl.

For gruppen gjødning, kjemikalier m. v. har den relative andel av utførselen ligget omtrent på førkrigsnivået. Innenfor gruppen har det imidlertid funnet sted vesentlige forskyvninger; således har det vært sterk øking i eksporten av kalksalpeter og cyanamid, og betydelig nedgang for kalsiumkarbid og natriumnitrat.

De andre gruppene som er spesifisert i tabellen viser større eller min-

dre nedgang, vesentlig som følge av mengdemessig nedgang i eksporten. Særlig stor har nedgangen vært for skinn og huder, hvor det i første rekke er den sviktende eksport av pelsskinn som slår ut. Den del av eksportverdien som faller på «Andre varer», dvs. varer utenom de 10 viktigste eksportvaregruppene, har etter krigen ligget på praktisk talt samme nivå som i 1936—1938.

Denne oversikten viser at hovedtyngden av norsk eksport, til tross for etterkrigsårenes utbygging av eksportindustrien, fremdeles faller i de samme hovedgrupper som før krigen. Innenfor enkelte av de forskjellige hovedgruppene har vi imidlertid fått nye eksportartikler av større eller mindre betydning, som alt i alt utvilsomt har bidratt til å gi eksporten en større bredde enn tidligere. Blant de produkter det er tale om kommer i første rekke cellull og frossen fisk og fiskefilet, hver med en eksportverdi i 1951 på nærmere 60 mill. kr., og videre bl. a. sukret bakefett og trefiberplater (wallboards). Det kan også være grunn til å nevne kunstharpiks og plastråstoffer, aluminiumslivbåter og andre artikler av aluminium, hvalkjøttprodukter, møbler, sølvvarer, jordbruksredskaper og produkter av mekanisk industri. Endelig har det vært til dels betydelig eksportøking av enkelte andre varer som ikke kan sies å være helt nye eksportprodukter fra etterkrigsårene, men som før krigen likevel spilte en relativt liten rolle i vår eksport, bl. a. fiskekroker, elektrodemasse, sulfittlut og titanhvitt.

I 1930-årene ble det i Norge utviklet en del nye eksportartikler, som før 1930 ble produsert og eksportert i forholdsvis små mengder, men som senere ble noen av våre viktigste eksportvarer. Det gjelder i første rekke kalksalpeter, nikkel, sink og sølvrevskinn. I årene 1932—38 utgjorde eksporten av de fire nevnte produkter anslagsvis rundt 10 prosent av vårt samlede eksportvolum. Det kan ikke minst tilskrives disse nye eksportartiklene at Norges eksport i 1930-årene hadde en totalt sett atskillig gunstigere volumutvikling enn den samlede verdenshandel. I etterkrigsårene har Norges eksportvolum økt mindre enn volumet av verdenshandelen når U.S.A. holdes utenfor, og også mindre enn Europas eksportvolum, og ett av de momenter som det kanskje kan være grunn til å trekke fram i denne sammenheng, er nettopp at vi i årene etter krigen ikke har utviklet nye eksportartikler av relativt samme betydning som de nevnte storartiklene i 30-årene. Likevel må vi ikke undervurdere den rolle utviklingen av nye eksportartikler har spilt for vår utenrikshandel de siste årene. I 1951 utgjorde eksportverdien av varer som kommer under denne kategori anslagsvis 220—240 mill. kr. eller om lag 6 prosent av den samlede eksportverdi uten skip. Også i 1952 regnes det med at det vil komme i gang eksport av en del nye artikler. I første rekke dreier det seg om forskjellige kjemiske produkter, som i stor utstrekning er resultatet av bedre utnytting av biprodukter og avfallsstoffer i enkelte industrier, først og fremst i fettindustrien og treforedlingsindustrien. Videre kan nevnes at det regnes med en viss eksport av cellullgarn, som ventes å komme i produksjon til høsten, og av magnesiummetall, som det i løpet av året ventes å bli satt i gang produksjon av i større omfang.

Som nevnt tidligere lå vårt eksportprisnivå i 1951 gjennomsnittlig litt over 300 prosent høyere enn i 1936—38, eller 330 prosent høyere hvis skipseksporten holdes utenfor. Stigningen har imidlertid vært høyst ulik for de forskjellige varegrupper. Vi skal ikke her i detalj komme inn på eksportprisutviklingen i etterkrigsårene, men bare nevne at Byråets eksportprisindeks i gjennomsnitt for 1951 viser størst stigning i forhold til førkrigsnivået for papir og papp (vel 600 prosent), tremasse og cellulose (om lag

550 prosent), og fett og olje (ca. 500 prosent). For malmer hadde stigningen vært på mellom 300 og 350 prosent, for fisk og hermetikk bortimot 300 prosent, og for metaller noe over 200 prosent.

Ikke mindre enn en tredjepart av stigningen i eksportprisnivået kom mellom 1950 og 1951. Fra juni 1950, da Korea-krigen brøt ut og prisstigningen satte inn for alvor, til desember 1951 steg pristallet for hele utførselen uten skip med 51 prosent. Fordeler vi de varegrupper som inngår i Byråets indeksberegning etter deres prosentvise prisforandringer fra juni 1950 til desember 1951, får vi følgende oppstilling:

	Varegruppens vekt i eksportprisindeks:
Prisfall	14
0—20 % prisstigning	17
21—50 % —»—	23
51—100 % —»—	21
Over 100 % —»—	25
	100

At en så stor del av vår eksport har hatt prisfall i dette tidsrommet vil kanskje virke overraskende. Det dreier seg om to varegrupper, nemlig fersk og saltet fisk og huder, skinn og lær. Som før nevnt har ikke prisen på fisk og sild fulgt med i den alminnelige prisoppgangen på verdensmarkedet, og markedet for pelsskinn var relativt svakt i 1951. De andre eksportvaregruppene har alle hatt større eller mindre prisstigning, og etter stigningsgraden faller de i tre klart atskilte klasser. Størst prisstigning hadde treforedlingsproduktene med 130—135 prosent. Deretter kommer malmer og metaller med en prisoppgang på 50—60 prosent, og for de resterende varegruppene viser endelig beregningen en prisstigning på mellom 10 og 30 prosent. Ser vi på hvor stor andel de enkelte varegrupper har i totalindeksens stigning, finner vi at treforedlingsproduktene alene svarer for 60—65 prosent og malmer og metaller for 20—25 prosent.

Av det foregående framgår klart at vi i 1950 og 1951 hadde en utpreget særkonjunktur for våre treforedlingsprodukter. Det kan i denne sammenheng være grunn til å peke på at vi også under konjunkturoppsvinget fra 1936 hadde en relativt svært kraftig prisoppgang for treforedlingsprodukter. Under den internasjonale konjunkturbølgen mellom 1936 og 1938 var prisbevegelsen på råvarer i grove trekk den, at oppgangen satte inn for alvor høsten 1936 og varte til utpå våren eller forsommeren 1937 da omslaget kom; prisene falt så stort sett til utpå sommeren 1938 og holdt seg deretter på omtrent samme nivå resten av året. Noteringsprisen for norsk bleikt sulfittcellulose hadde en stigende tendens allerede fra tidlig på året i 1936, og toppen ble nådd sommeren 1937 på et nivå som lå ca. 115 prosent høyere enn da oppgangen begynte. Til sammenlikning kan nevnes at tinn hadde en prisoppgang på noe over og kaffe på litt under 40 prosent, og bomull på vel 30 prosent. Fra sommeren 1937 til høsten 1938 falt så celluloseprisen til omtrent samme nivå som før stigningen satte inn, mens de tre andre varene som er nevnt ovenfor nådde bunnpunktet på et betydelig lavere prisnivå enn da konjunkturoppgangen begynte.

I vår handelsstatistikk kom prisfallet på treforedlingsprodukter på grunn av de langsiktige leveringskontrakter først fram i 1939. Det finnes heller ikke statistisk materiale fra førkrigsårene som kan belyse prisutviklingen for de enkelte eksportvarer fra måned til måned. De beregnede årlige gjennomsnittspriser for eksporten synes imidlertid også å vise at prisoppgangen for treforedlingsprodukter var relativt sterkere enn for de fleste andre av våre viktige eksportprodukter.

Det kan selvsagt ikke trekkes noen sikre konklusjoner på grunnlag av det foregående. Men den tilgjengelige statistikk synes å kunne tyde på at våre treforedlingsprodukter i perioder med stigende priser på verdensmarkedet har en tendens til å vise relativt sterk prisoppgang sammenliknet med andre varer.

I de siste månedene har markedssituasjonen for vår treforedlingseksport vært preget av et omslag med prisfall og usikre avsetningsforhold. Allerede de nye importrestriksjonene som i november i fjor ble satt i kraft i Storbritannia rammet en rekke treforedlingsprodukter. De britiske myndigheter gjennomførte da for første halvår i år en ordning med globalkvoter for importen av treforedlingsprodukter unntatt avispapir, og kvotene betydde en til dels betydelig reduksjon av importmengdene. For en del produkter ble dessuten også Canada, U.S.A. og andre oversjøiske leverandørland koblet inn i systemet, og da disse lands eksportpriser lå vesentlig lavere enn våre egne og andre skandinaviske lands, var hensikten sikkert i første rekke å framtvinge et pristrykk.

I løpet av vinteren ble det gjennomført ytterligere nedskjæringer i Storbritannias import. I februar satte Frankrike ut av kraft frilistene for import fra O.E.E.C.-land, og det er kommet i stand en kvoteordning på grunnlag av handelen i 1950. Også noen av våre viktigere oversjøiske avtakerland, Australia, New Zealand og Sør-Afrika-Sambandet, har i år gått til omfattende importreduksjoner, som i større eller mindre grad vil gå ut over vår treforedlingseksport.

Mer vidtrekkende følger enn av disse kvantitative restriksjoner kan det imidlertid ventes av den prispolitikk som de store importlandene har slått inn på. I begynnelsen av året gikk en rekke av våre viktigste europeiske avtakerland for treforedlingsprodukter på forskjellig vis til aksjon for å få presset prisene ned. I februar ble det i O.E.E.C.'s komité for treforedlingsprodukter lagt fram en felles klage fra Storbritannia, Frankrike, Belgia, Nederland, Vest-Tyskland, Sveits og Italia over de svenske og norske eksportpriser på tremasse, cellulose og papir. Fra svensk og norsk side ble det imidlertid avslått å diskutere treforedlingsprisene isolert, uten samtidig også å ta opp til drøfting prisene på slike varer som spiller stor rolle i vår import, f. eks. stål og kull.

Omtrent samtidig gikk Storbritannia og Frankrike til aksjon på egen hånd, idet myndighetene i de to land fastsatte maksimalpriser for importerte treforedlingsprodukter.

I Storbritannia lå importprisen for tremasse ved årsskiftet på £ 48—50 pr. long ton. Som et første skritt fastsatte de britiske myndigheter for 1. kvartal en stoppris på £ 45—10—0 pr. long ton cif og inkludert eksportavgift. Allerede fra 12. februar ble det imidlertid fastsatt nye og enda lavere maksimalpriser, denne gang på £ 39—2—0 pr. long ton. Samtidig ble det også fastsatt nye priser for cellulose, bl. a. for bleikt sulfitt £ 88 og for ubleikt £ 80 pr. long ton, mens avtaleprisene for 1. kvartal var henholdsvis £ 110 og £ 105. Stort sett lå prisreduksjonene på rundt 20 prosent.

En tremassepris i Storbritannia på £ 39—2—0 cif. vil svare til en norsk eksportpris fob. på ca. kr. 675 pr. long ton tørrvekt, eller kr. 664 pr. metrisk tonn. Etter gjeldende regler for eksportavgiften beholder produsenten av dette en basispris på kr. 424,—, som skal dekke driftsomkostninger, amortisering og vanlig fortjeneste. Deretter går en grunnavgift på inntil kr. 80,— til staten. Av det overskytende beløp, her kr. 160,—, går halvparten til staten og halvparten til produsenten. For bleikt cellulose vil den nye britiske maksimalpris antakelig svare til en eksportpris fob. på ca. 1600 kr. pr. tonn. Av dette vil basisprisen utgjøre kr. 996,— og grunnavgiften kr. 280,—. De gjennomførte prisreduksjoner vil bety et avgiftstap for tremasse på ca. kr. 100,— pr. tonn tørrvekt og for cellulose på kr. 220—225,— pr. tonn.

Også Frankrike har fastsatt maksimalpriser på importert tremasse. De nye prisene ble satt i kraft fra 1. april og ligger rundt 20 prosent under de laveste priser som ble betalt i siste kvartal ifjor.

De andre land som var med på prisaksjonen i O.E.E.C. har ikke på egen hånd gjennomført tiltak av tilsvarende karakter. Importørene der forholdt seg imidlertid avventende de første månedene i år, og etter at eksportørene hadde måttet godta de nye lavere priser på de britiske og franske hovedmarkeder, ble tremasse- og celluloseprisene på det europeiske marked ut over våren stort sett liggende nær det nivå som var blitt angitt ved de britiske maksimalprisene. Det kan tenkes at prisene i siste halvpart av året vil bli presset ytterligere ned. For papirprisene, som hadde hatt langt svakere stigning enn masseprisene, gikk ikke importørlandene til liknende reduksjoner. Prisfallet har imidlertid også gjort seg gjeldende for papir. For vår eksport av avispapir til Storbritannia i 2. halvår i år har eksportørene godtatt en pris på ca. kr. 900,— pr. tonn fob., mens den gjennomsnittlige eksportpris til Storbritannia i 1. kvartal i år var på ca. kr. 1290,— pr. tonn. Dette svarer til et prisfall på 30 prosent. Byråets eksportpristall viser allerede i februar og mars i år nedgang for papir. Dette henger for en stor del sammen med spesielle forhold, bl. a. at den betydelige avispapireksporten til meget gode priser som vi i januar hadde til Argentina, falt helt bort i mars. Det var imidlertid fra januar til mars også en reell prisnedgang på rundt 10 prosent for avispapir til Australia, som i år har vært vårt viktigste avtakerland.

De 7 nevnte europeiske avtakerlandene tok i 1951 ikke mindre enn vel 90 prosent av Norges tremasseeksport og ca. 80 prosent av cellulloseeksporten. Videre tok de samme land bortimot 20 prosent av avispapireksporten, ca. 28 prosent av annet trykk- og skrivepapir, ca. 60 prosent av pakkpapir og 65 prosent av papp og kartong. Verdimessig utgjorde eksporten til disse landene i 1951 om lag 62 prosent av vår totale eksport av treforedlingsprodukter. Dette viser klart hvor viktig det vesteuropeiske marked er for oss, og at prisfallet må komme til å bety meget for våre eksportinntekter. I årets første måneder viste eksporten til Storbritannia av enkelte varer også sterk mengdemessig nedgang; således var vår eksport dit av pakkpapir i 1. kvartal i år bare ca. 40 prosent av det den var i siste kvartal 1951, eksporten av trykk- og skrivepapir unntatt avispapir var redusert til 8 prosent, og av trefiberplater til vel 40 prosent. En britisk importnedskjæring av så stort omfang vil imidlertid ventelig være av mer forbigående art. Det kan nevnes i denne sammenheng at det i mai ble sluttet avtale om eksport til Storbritannia i 2. halvår i år av et 50 prosent større kvantum avispapir enn i 1. halvår. Vår eksport av avispapir til Storbritannia vil dermed for hele 1952 komme opp i 18 000 tonn, mot 13 000 tonn i fjor. Også i treforedlings-

eksporten til enkelte andre vesteuropeiske land, i første rekke Frankrike, kan det forbigående ventes noe mengdemessig nedgang, dels som følge av skjerpede importrestriksjoner og dels fordi importørene stiller seg avventende. Alt i alt skulle det imidlertid neppe være grunn til å frykte noen varig svikt i etterspørselen på det europeiske marked. Treforedlingsprodukter er fremdeles mangelvarer, og det europeiske marked er i høy grad avhengig av eksporten fra de nordiske land.

På den annen side har vi heller ingen nevneverdige muligheter til å unngå virkningene av prisfallet på det europeiske marked ved å legge om eksporten til oversjøiske land. I fjor gikk bare 3 prosent av vår tremasseeksport og 15 prosent av celluloseeksporten til oversjøiske markeder. For papireksporten spilte imidlertid disse markeder en større rolle; således tok de i fjor ca. 70 prosent av eksporten av avispapir og 65 prosent av annet trykk- og skrivepapir. Det er ennå ikke helt klart i hvilken grad prisfallet vil slå igjennom også for vår eksport til oversjøiske land, men visse trekk i bildet tyder på at det vil gjøre seg gjeldende med betydelig styrke også der. U.S.A. har også tidligere vært sterk nok til ensidig å fastsette sine importpriser, og fordi det dreier seg om dollareksport som en har ønsket å opprettholde, har det til U.S.A. vært godtatt eksportpriser som har ligget til dels betydelig under prisene til andre land. Likevel har nå svenske eksportører akseptert nye cellulosepriser i U.S.A. som ligger vesentlig lavere enn hittil. Det er også blitt solgt avispapir fra Sverige og Finnland til Australia til priser som betegner et betydelig fall.

Et annet forhold av betydning i denne sammenheng er den importnedskjæring som i løpet av de siste måneder er satt i verk i enkelte av våre viktigste oversjøiske avtakerland, først og fremst i Australia, som i 1951 tok ikke mindre enn 8 prosent av vår samlede treforedlingseksport. Selv om papir erfaringsmessig ikke er av de varer som blir hardest rammet når et land skjærer ned sin import og skjerper importbestemmelsene, må vi trolig regne med noen nedgang i vår eksport til de land det her gjelder, og i alle tilfelle ville det være urimelig å regne med noen mulighet for økt eksport dit for eventuelt å oppveie et inntektstap på det europeiske marked. Vi står på disse markeder selvsagt heller ikke på langt nær så sterkt i forhold til andre eksportland som her i Europa; særlig er det Nord-Amerika som gjør seg gjeldende i bildet.

Selv om det i tiden framover skulle vise seg at prisene vil holde seg bedre oppe på våre oversjøiske markeder enn her i Europa, vil vi således neppe kunne utnytte en eventuell prisforskjell i et omfang som kan være av særlig betydning.

Det lar seg ikke gjøre å tallfeste nøyaktig den nedgang i vår eksportverdi som utviklingen på treforedlingsmarkedet vil føre med seg. Slik situasjonen ligger an når dette skrives, synes det å være grunn til å regne med at eksportprisene for tremasse og cellulose i 2. halvår i år gjennomsnittlig vil ligge 20—25 prosent lavere enn ved årsskiftet. For papir, papp m. v. vil nedgangen trolig bli mindre; i gjennomsnitt anslagsvis 15—20 prosent. Omregnet til årsbasis med samme eksportkvantum som i 1951 svarer dette til en eksportverdi for treforedlingsprodukter på 1050—1100 mill. kr., dvs. 230—280 mill. kr. mindre enn i 1951. I 1. kvartal i år var eksportverdien av treforedlingsprodukter vel 140 mill. kr. større enn i samme tidsrom i fjor; dvs. at over halvparten av den beregnede verdinedgang på årsbasis ble oppveid. Allerede apriltallene viste imidlertid praktisk talt samme eksportverdi i de to år, og mens eksportverdien i 1951 økte fra mars til april med 15 prosent,

viste den i år en nedgang på 33 prosent. Det må regnes med at nedgangen vil fortsette. I det minste i vår- og sommermånedene vil virkningene av prisfallet også bli forsterket av noen nedgang i eksportmengdene. Alt i alt synes det imidlertid for tiden rimelig å regne med at verdien av vår eksport av treforedlingsprodukter i 1952 trolig ikke vil ligge mer enn 100 mill. kr. lavere enn i 1951. Men som før nevnt kan det tenkes at prisene i 2. halvår vil bli presset ytterligere ned, og hvis det skulle skje, må det regnes med en større verdinedgang.[1])

Selv om den direkte foranledning til prisfallet på treforedlingsprodukter var den ensidige prisaksjon fra to store avtakerland, må det selvsagt ses i sammenheng med den generelle tendens til konjunkturavslapning som i en tid har satt sitt preg på det økonomiske verdensbildet. Og det er langt fra bare treforedlingseksporten som har møtt vansker. Blant våre andre viktige eksportvarer er det først og fremst olje og fett som gir grunn til bekymring.

De første etterkrigsårenes utpregede mangelsituasjon for fettstoffer er nå over. Verdensproduksjonen har økt kraftig ikke minst i U.S.A., som fra å være nettoimportør før krigen har gått over til å bli en betydelig nettoeksportør. Prisene på det internasjonale fettmarked har i løpet av det siste tre kvart år vært fallende, og det er foreløpig ingen tegn til at de vil stabilisere seg.

I sesongen 1950—51 ble det meste av vår hvaloljeeksport solgt til priser på £ 100—115 pr. tonn, mens en mindre del oppnådde £ 150 pr. tonn. Vår eksport fikk stort sett ikke nyte godt av de enda høyere priser som ble betalt for hvalolje utpå sommeren i fjor, da de var oppe i £ 130—150 og for et enkelt salg til og med i £ 173 pr. tonn. Hvaloljeproduksjonen ble i år større enn antatt på forhånd, nemlig i alt 172 000 tonn, eller ca. 3 prosent mer enn sesongen før. Til Sverige og Danmark og til norsk herdningsindustri for eksportproduksjon var det forhåndssolgt i alt 35 000 tonn til priser mellom £ 100 og £ 120 pr. tonn. Til innenlandsk forbruk skal leveres 40 000 tonn. Fra Storbritannia ble det i høst tilbudt en pris på £ 110 pr. tonn, men dette ble ikke godtatt fra norsk side. Senere har imidlertid prisen falt ytterligere, og i mai ble det solgt 38 000 tonn til Storbritannia for £ 72—10 pr. tonn. Resten av sesongens hvaloljeproduksjon, 57 000 tonn, har ennå ikke funnet kjøpere og er lagret, men 30 000 tonn av dette er foreløpig reservert norske herdningsfabrikker.

Også for herdet fett er etterspørselen nå mindre enn i fjor, og prisene har falt. Det har vært enkelte tilfelle av produksjonsinnskrenkninger i herdningsindustrien. De britiske importrestriksjonene har videre rammet eksporten av sukret bakefett, som i de siste årene hadde nådd en anselig høyde, og som i sin helhet gikk til Storbritannia. På den annen side er det kommet i drift en ny fettsyrefabrikk som kan foredle opp til 10 000 tonn råolje pr. år, og selv om flere av de viktigste forbrukslandene har meget høye tollsatser for fettsyrer, ventes det at en betydelig del av produksjonen kan eksporteres.

Prisen på spermolje har falt slik at den nå ligger under hvaloljeprisen, og sildolje og tran har fulgt med i nedgangen. Tranprisene falt f. eks. fra desember i fjor til februar i år med rundt 30 prosent. Av sildolje ventes

[1]) Etter at dette ble skrevet har Storbritannia for 2. halvår fastsatt nye maksimalpriser, som betyr en ytterligere prisreduksjon på 20 prosent for cellulose og på 5 prosent for tremasse.

det at eksporten går noe ned fra i fjor. Det samme gjelder sidmjøl, men der er allerede hele årsproduksjonen plasert.

Bortsett fra tørr- og klippfisk har markedet for forskjellige fiskeprodukter vært svakere i det siste. Hermetikkeksporten blir som oftest relativt sterkt rammet ved importreduksjoner i våre avtakerland, og vi må vente at det vil gjøre seg gjeldende en følelig eksportnedgang som følge av importnedskjæringene i Storbritannia og andre sterlingland. Disse land hører til våre aller viktigste markeder for hermetikk; i 1951 tok således Storbritannia, Australia og New Zealand tilsammen ikke mindre enn 55 prosent av vår samlede eksport av fiskehermetikk. I 1. kvartal i år var eksportmengden av fiskehermetikk til Storbritannia fremdeles større enn den var i 1. kvartal i fjor, men for 75 prosents vedkommende besto den av hermetisk sildmjølke, som ennå var unntatt fra importrestriksjonene, og som senere er blitt underlagt de samme restriksjoner som annen fiskehermetikk. For 2. halvår i år har Storbritannia fastsatt en globalkvote for import av hermetikk på 8 mill. kr., mens bare Norges eksport dit i siste halvår i fjor hadde en verdi av ca. 19 mill. kr. De nye australske importbestemmelsene tillater import av fiskehermetikk bare for inntil 20 prosent av verdien i 1950—51. En slik nedskjæring vil bety et valutatap på over 20 mill. kr. i 1952 sammenliknet med 1951.

For eksporten av malmer og metaller ser det ikke ut til at vi trenger regne med avsetningsvansker i den nærmeste tiden framover. Av stor betydning her er det at eksporten av jernmalm fra Sør-Varanger kom i gang igjen i mai etter å ha ligget nede siden før krigen. Det regnes med at produksjonen av jernmalm i år vil komme opp i ½ mill. tonn, og neste år i 1 mill. tonn, og avsetningen er sikret for et par år framover til meget gode priser. I år regnes med en eksportverdi på 50 mill. kr. Dels som følge av nedsatt produksjon på grunn av kraftmangel, og dels som følge av økt hjemmeforbruk, ventes det mindre eksport av enkelte metaller som sink og aluminium. Av andre regnes det med økt produksjon og økt eksport, således bl. a. av ferrosilisium og av leieforedlet kopper og nikkel. Prisene vil ventelig stige noe for en del metaller, f. eks. for rujern, ferrosilisium og aluminium. Når det gjelder leieforedling som finner sted for utenlandsk regning, vil imidlertid ikke produksjonsøkingen resultere i en tilsvarende øking i valutainntektene.

For vår eksport av kvelstoffprodukter har prisstigningen vært forholdsvis svak. Det skyldes i første rekke den forsiktige prispolitikk som har vært ført overfor våre nordiske naboland, som avtar en vesentlig del av eksporten. Av verdien av vår totaleksport til Sverige har kalksalpetereksporten de siste par årene utgjort 20—25 prosent. I løpet av sommeren regnes det imidlertid med at produksjonen vil komme i gang ved den første svenske salpeterfabrikk. Den skal ha en kapasitet som svarer til om lag halvparten av landets nåværende import av kalksalpeter, og det kan neppe unngås at vår salpetereksport vil bli forbigående berørt av dette. På den annen side regnes det som tidligere nevnt med at den kjemiske og elektrokjemiske industri vil øke sin eksport av forskjellige andre, til dels nye produkter.

Det vil føre for langt å gå nærmere inn på markedssituasjonen i dag og den nærmeste tiden framover for våre andre eksportvarer. I visse tilfelle kan det påregnes økt eksportverdi, enten som følge av større eksportkvantum eller som følge av prisstigning, eller begge deler.

Men alt i alt er det svakhetstendensene som veier tyngst. Fra mars til april gikk eksporvolumet ned med hele 24 prosent. Denne nedgangen var for en stor del av sesongmessig karakter, men fra mars til april i fjor var

fallet i eksportvolumet ikke større enn 17 prosent. Til og med april har utviklingen i volum- og prisindeksene uten skip vært slik (1936—38 = 100):

		Volumindeks:	Prisindeks:
4. kvartal	1951:	120	467
Januar	1952:	120	467
Februar	1952:	114	467
Mars	1952:	126	476
1. kvartal	1952:	120	470
April	1952:	96	470

Volumtallet lå i gjennomsnitt for 1. kvartal i år 2 prosent høyere enn i samme tidsrom 1951 og ca. 4 prosent over gjennomsnittet for hele 1951. Som tidligere nevnt må vi imidlertid nå regne med at vår eksport av enkelte varer vil gå mengdemessig tilbake iallfall for en tid. Det kan imidlertid igjen være grunn til å framheve at en neppe bør tillegge de nye importrestriksjonene i land som Storbritannia og Frankrike, og den varighet restriksjonene vil få, for stor rolle ved en vurdering av eksportutviklingen. Stort sett har neppe frilistesystemet i Vest-Europa hatt vidtrekkende betydning for vår eksport. Det henger sammen med at norsk eksport i relativt stor utstrekning domineres av råvarer og halvfabrikata som de fleste land er interessert i å skaffe seg. For slike varer var importlisensieringen også tidligere mer eller mindre en formsak, og det var ikke først og fremst restriksjonene i importlandet som i tilfelle hindret varebyttet, men enten utilstrekkelig produksjon eller eksportreguleringen i leverandørlandet, eller en kombinasjon av begge deler. Etter hvert som de forskjellige land har utvidet sine frilister, har nok som regel deres reelle betydning for våre eksportmuligheter blitt større. Men en utvidelse av et annet lands friliste har ikke alltid uten videre betydd et skritt til fordel for oss som eksportland. Under de tosidige varebytteavtalene var nemlig ofte vår import av visse varer med lav prioritet betinget av at den annen part forpliktet seg til å avta bestemte mengder av tungt omsettelige norske varer. Etter hvert som importreguleringen hos våre handelspartnere er blitt mindre streng, har det i visse tilfelle faktisk ført til dårligere avsetningsmuligheter for enkelte av våre lite etterspurte eksportvarer, f. eks. visse slags fisk og sild. Alt i alt har således ikke liberaliseringen i Europa hatt den innflytelse på vår eksport som på importsiden. Hos oss opprettholdes fremdeles eksportreguleringen. Det skyldes i første rekke myndighetenes ønske om å disponere våre mest etterspurte eksportprodukter på en slik måte at vi er sikret den nødvendige import av viktige varer.

Stort sett er det sannsynligvis i dag i høyere grad prissituasjonen som gir grunn til bekymring når det gjelder eksportutviklingen. Som det framgår av oppstillingen foran var vår eksport i 1. kvartal i år totalt sett heller ikke berørt av prisfallet. I gjennomsnitt for 1. kvartal lå pristallet hele 25 prosent høyere enn i 1. kvartal i fjor, og vel 9 prosent over gjennomsnittet for hele 1951. I april var det imidlertid nedgang i eksportpristallet, og det må regnes med at den vil fortsette. I en slik situasjon vil vår eksportindustris konkurranseevne være av sentral betydning. Etterkrigstidens store investeringer i eksportindustrien har stort sett brakt den opp på et fullt konkurransedyktig nivå rent teknisk sett. Det som da vil være avgjørende er vår indre økonomiske uvikling — lønns- og prisutviklingen, skattepolitikken osv.

Alt i alt synes det rimelig å regne med et samlet eksportvolum i 1952 som vil ligge omtrent på samme nivå som i fjor, eller kanskje litt lavere, og et eksportprisnivå som i gjennomsnitt for året vil ligge noe lavere enn i 1951. Eksportverdien i 1952 skulle da sannsynligvis ikke komme til å vise større nedgang fra 1951 enn i det meste 4—5 prosent, trolig noe mindre.

c. Innførselen.

I de par første etterkrigsårene lå volumet av vår innførsel ennå langt under gjennomsnittsnivået i 1936—38. Alt i 1947 ble imidlertid førkrigsnivået passert, og senere har importvolumet bortsett fra et tilbakeslag i 1948 ligget betydelig høyere enn før krigen. Tabell 5 viser utviklingen av bruttonasjonalprodukt og innførsel i etterkrigsårene.

Tabell 5. Bruttonasjonalprodukt og import (1936—38 = 100).

	1946	1947	1948	1949	1950	1951
Indekstall for bruttonasjonalprodukt[1])	111	125	131	140	147	150
Innførselsvolum med skip	79	119	100	118	121	140
Innførselsvolum uten skip	79	105	96	109	115	130

[1]) Regnet i 1938-priser.

Som tabellen viser har stigningen i forhold til 1936—38 vært betydelig mindre for importvolumet enn for bruttonasjonalproduktet. En tilsvarende sammenlikning for oppgangsperioden i 1930-årene viser derimot en tendens for innførselen til å stige relativt sterkere enn nasjonalproduktet. Fra 1935 til 1938 steg således importvolumet regnet med og uten skip med henholdsvis 29 og 24 prosent, mens bruttonasjonalproduktet økte med 13—14 prosent. Når utviklingen i de to perioder hadde et så forskjellig forløp, henger det først og fremst sammen med importreguleringen etter krigen og med visse økonomiske strukturendringer som har funnet sted i løpet av denne perioden. Under slike forhold som dem vi har hatt i etterkrigstiden, med valutaknapphet og et varebytte i stor utstrekning fastlagt gjennom tosidige avtaler, har importen måttet holdes innenfor en ramme som i første rekke har vært bestemt av størrelsen av vår eksport, selv om den økonomiske hjelp fra U.S.A. til dels har gjort det mulig å gå ut over denne rammen. Hovedlinjen i importreguleringen har i stor utstrekning vært diktert av hensynet til det høye investeringsnivå, og har på den ene side tatt sikte på mest mulig å lette importen av investeringsvarer, og på den annen side å holde importen av konsumvarer nede. Særlig de første etterkrigsårene var dette hensyn dominerende. Etter hvert som tendensen til omstilling fra en typisk investeringsøkonomi til en mer normal økonomi ble sterkere, kom en nødvendig følge av investeringsprogrammet sterkere fram: den industrielle utbygging har krevd stadig mer råvarer og hjelpestoffer, som i stor utstrekning må innføres. Dette er imidlertid til dels oppveid ved mindre import av ferdigvarer. Dels har resultatet dessuten vist seg som økt eksport.

I Økonomisk utsyn over året 1950 (side 26 ff.) er gjengitt resultatene av en omgruppering av importstatistikken som Byrået hadde foretatt for å få

et bilde av de forskyvninger som hadde funnet sted i importens sammensetning fra før krigen til da. Omgrupperingen tok særlig sikte på å få belyst forandringer i forholdet mellom konsum- og investeringsvarer og i fordelingen på råvarer og ferdigvarer. En tilsvarende omgruppering er nå gjort for 1950 og 1951, og resultatene finnes i tabellene 6 og 7, sammen med tall for de to treårsperiodene 1936—38 og 1947—49. Innførselen er delt i seks hovedgrupper med endel undergrupper.[1]) Enkelte av importstatistikkens vareposter har det vært nødvendig å dele på to eller flere av gruppene.

Tabell 6 viser verdien av innførselen i løpende kroner fordelt på de forskjellige grupper. Det mest iøynefallende trekk ved utviklingen er den sterke

Tabell 6. Innførselsverdi i løpende kroner delt etter varenes bruk.

	Gjennomsnitt 1936-38	Gjennomsnitt 1947-49	1950	1951
I. Brensel	10.6	9.9	9.7	10.3
II. Råvarer og halvfabrikata som overveiende går til hjemmeproduksjon av konsumvarer	30.3	28.1	31.9	30.6
a. Matvarer	14.3	13.0	13.9	11.5
b. Tekstil	9.5	9.8	11.8	12.6
c. Andre ikke varige konsumvarer	4.8	3.5	4.4	4.6
d. Varige konsumvarer	1.7	1.8	1.8	1.9
III. Råvarer og halvfabrikata som overveiende går til hjemmeproduksjon av investeringsvarer	11.6	13.6	11.9	13.7
IV. Råvarer og halvfabrikata som overveiende går til eksportproduksjon	6.3	4.2	5.1	7.1
V. Ferdige konsumvarer	17.8	10.8	9.1	8.8
a. Matvarer	6.4	3.9	3.7	3.3
b. Tekstil	3.5	1.8	1.0	1.3
c. Andre ikke varige konsumvarer	2.9	1.7	1.4	1.3
d. Varige konsumvarer	5.0	3.4	3.0	2.9
VI. Ferdige investeringsvarer	23.4	33.4	32.3	29.5
a. Skip	10.8	19.8	17.8	14.9
b. Andre transportmidler	3.0	1.7	1.6	3.3
c. Andre	9.6	11.9	12.9	11.3
Sum	100.0	100.0	100.0	100.0

[1]) Gruppe II a omfatter levende dyr, korn og mjøl, rå kaffe, endel oljefrø, fôrstoffer og gjødning. Under råvarer og halvfabrikata til produksjon av investeringsvarer er tatt med bygningsmaterialer og — utstyr som trematerialer, jern og stål, sement, murstein og linolje, videre fargestoffer og forskjellige kjemikalier, og garn og tråd til fiskeribruk. Gruppe IV omfatter råvarer til eksportindustrien som kubb og cellulosetømmer, cellulose, grovt salt, forskjellige mineraler og malmer. Som ferdige matvarer (V a) går kjøtt og kjøttvarer, meieriprodukter, sukker og sukkervarer, te, drikkevarer, grønnsaker m. v. I gruppe VI a er foruten ferdige skip også tatt med skipsdeler og båtmotorer. Guppe VI c omfatter det meste av maskiner og maskindeler, redskaper og fast boligutstyr.

relative nedgang i innførselen av konsumvarer og den økte import av investeringsvarer. Importen av konsumvarer, inklusive råvarer til konsumproduksjon, utgjorde i 1936—38 gjennomsnittlig 48,1 prosent av den samlede innførsel, men var i 1951 kommet ned i 39,4 prosent. Derimot gikk importen av ferdige investeringsvarer og råvarer til investeringsproduksjon opp fra 35 prosent i 1936—38 til 43,2 prosent i 1951. I begge tilfelle er det først og fremst endringene i importen av ferdigvarer som slår ut i tallene, og det framgår klart at etterkrigsårenes store skipsimport spiller en vesentlig rolle for den økte investeringsinnførsel.

For å eliminere virkningene av eventuelle endringer i de relative priser er det i tabell 7 beregnet volumtall for de samme varegupper med 1936—38 = 100. Tabellen viser klart hovedtrekkene i utviklingen: sterk oppgang i importvolumet av ferdige investeringsvarer, som i 1951 lå på det dobbelte av førkrigsnivået, og forholdsvis sterk øking også for investeringsråvarer; betydelig nedgang i importen av ferdige konsumvarer og en relativt beskjeden stigning for konsumvareråstoffer; særlig det siste året kraftig stigning i importvolumet av råstoffer og halvfabrikata til eksportproduksjon.

Tabell 7. Volumtall for innførselen (1936—38 = 100).

	1947-49	1950	1951
I. Brensel	102	112	123
II. Råvarer og halvfabrikata som overveiende går til hjemmeproduksjon av konsumvarer	100	122	121
a. Matvarer	97	125	110
b. Tekstil	105	117	135
c. Andre ikke varige konsumvarer	89	122	116
d. Varige konsumvarer	81	91	96
III. Råvarer og halvfabrikata som overveiende går til hjemmeproduksjon av investeringsvarer	122	125	138
IV. Råvarer og halvfabrikata som overveiende går til eksportproduksjon	98	119	158
V. Ferdige konsumvarer	76	67	75
a. Matvarer	58	56	60
b. Tekstil	87	51	68
c. Andre ikke varige konsumvarer	93	87	90
d. Varige konsumvarer	97	94	107
VI. Ferdige investeringsvarer	160	166	200
a. Skip	180	185	203
b. Andre transportmidler	59	59	186
c. Andre	113	126	142
I alt, med skip	112	121	140
I alt, uten skip	103	115	130

Ser vi nærmere på de enkelte hovedgrupper, faller det igjen i øynene at stigningen i importvolumet av investeringsvarer framfor alt skyldes den økte skipsinnførselen. I 1951 var det imidlertid en ekstraordinært stor øking også i importen av andre transportmidler (lastebiler og traktorer).

På bakgrunn av den sterke øking i industriproduksjonen etter krigen synes stigningen i importvolumet av brensel og råstoffer å være liten. Importen av brensel lå i 1951 således 23 prosent over nivået i 1936—38, mens industriproduksjonen i løpet av samme tidsrom har økt med ca. 58 prosent. Enda mer iøynefallende var forholdet i 1947—49, da importen av brensel i gjennomsnitt bare var et par prosent større enn før krigen, mens industriens produksjonsvolum lå vel 30 prosent over førkrigsnivået. Vi har hatt brenselsrasjonering etter krigen, og det har vært brukt betydelige kvanta ved til oppvarming, men ikke minst viktig i denne sammenheng har vært den store utbyggingen av elektrisk kraft. Det kan her også nevnes at det har foregått en betydningsfull omlegging av importen fra fast brensel til fyringsoljer, som følge av at industrien i stor utstrekning har gått over til å bruke flytende brensel.

Også råstoffimporten har økt til dels betydelig mindre enn industriproduksjonen. Importen av råstoffer til eksportproduksjon lå i gjennomsnitt for 1947—49 ennå under førkrigsvolumet. De siste par årene har imidlertid denne importen vist betydelig stigning, særlig i 1951, da ikke minst den store importen av kubb til treforedlingsindustrien slo sterkt ut i volumtallet. Det kan også nevnes at det i de to siste år for første gang etter krigen er importert betydelige mengder olivenolje til eksportproduksjonen av hermetikk.

Når det gjelder forbruksvareimporten, legger vi særlig merke til den forskyvning som har funnet sted mellom råstoffer og ferdigvarer, idet importvolumet for konsumråstoffer de to siste årene har ligget vel 20 prosent over nivået i 1936—38, mens importvolumet for ferdige konsumvarer fremdeles ligger langt under førkrigsnivået.

I særlig grad gjelder denne utviklingen matvarer og tekstil. Innenfor tekstilgruppene henger den endrede importstruktur sammen med den sterke utbygging av vår tekstilindustri etter krigen, som har ført til økt import av råstoffer (ull og bomull) og halvfabrikata (garn og til dels metervarer) og reduksjon i importen av ferdigvarer. Her har vi antakelig å gjøre med en strukturendring som i det vesentlige er av varig karakter. Imidlertid har nok importen av tekstilhalvfabrikata og i særlig høy grad importen av ferdige tekstilvarer under importreguleringen vært holdt på et atskillig lavere nivå enn tilfellet ville ha vært under friere handelsforhold, og avgjørende for utviklingen på dette område på lengre sikt vil være om norsk tekstilindustri kan konkurrere med industrien i de store tekstilproduserende land også når alle restriksjoner på utenrikshandelen slippes.

For ferdige matvarer henger nedgangen i importvolumet først og fremst sammen med at importen av varer som sukker, forskjellige kolonialvarer, sydfrukter m. v. har vært holdt nede på et til dels meget lavt nivå. Mer bemerkelsesverdig er den relativt beskjedne stigning i importen av råvarer til matvareproduksjon. Også her står vi til en viss grad overfor en endring i importstrukturen som henger sammen med at det på enkelte områder av vårt næringsliv synes å gjøre seg gjeldende en sterkere tendens enn tidligere til mindre avhengighet av import utenfra. Dette har bl. a. slått særlig kraftig ut i vårt kraftfôrforbruk, idet innenlandsk produsert silmjøl i meget stor utstrekning har erstattet importert eggehviteholdig kraftfôr. Det kan også nevnes at vår margarinindustri etter krigen har basert produksjonen på større forbruk av raffinerte sjødyroljer og mindre importerte vegetabilske oljer, som tidligere utgjorde den vesentlige del av råstoff-forbruket. Det er imidlertid vanskeligere enn når det gjaldt tekstilimporten å si om vi her har

å gjøre med varige endringer. Fritt importvalg kan tenkes å medføre en ny omlegging tilbake til førkrigstidens forhold.

Innførselen av en rekke andre konsumvarer har vært relativt større sammenliknet med nivået i 1936—38 enn tilfellet var for matvarer og tekstiler, men har likevel stort sett ligget under førkrigsnivået. Gjennom importreguleringen har innførselen av en lang rekke varer som faller under denne gruppe vært holdt nede. Det gjelder bl. a. personbiler og motorsykler, ur, forskjellig husholdningsutstyr m. v. Stigningen i importvolumet av varige ferdige konsumvarer i 1951 gjenspeiler først og fremst de lettelser i importreguleringen som den bedrede valutasituasjon da gjorde mulig.

Alt i alt er det neppe tvil om at importen av en rekke både varige og ikke varige konsumvarer ville ha vært betydelig større i etterkrigsårene om den ikke var blitt holdt i tømme ved importreguleringen. Nettovirkningen av slike faktorer som inntektsutjamningen, økingen i den private realinntekt pr. innbygger og likviditetsøkingen har sikkert vært å skape større etterspørsel enn før krigen etter mange konsumvarer som i større eller mindre utstrekning må importeres. Som tidligere nevnt har imidlertid en av hovedlinjene for importreguleringen vært å begrense forbruksvareimporten. Et viktig punkt i den forbindelse er spørsmålet om i hvilken utstrekning en har vært i stand til å realisere de importbudsjetter som har vært oppstilt fra år til år; m. a. o. å undersøke om det har vært vesentlige avvik mellom budsjettene og den faktiske import, og i tilfelle hva slike avvik skyldes. Tabell 8 viser den prosentvise fordeling på viktigere varegupper av innførselsverdien på grunnlag av importbudsjettene for de enkelte år og på grunnlag av den faktiske import.[1]) For å belyse eventuelle endringer fra før krigen er til sammenlikning tatt med den tilsvarende prosentfordeling av importen i gjennomsnitt for de tre førkrigsår 1936—38. Budsjettet for 1952 har som følge av liberaliseringen mindre programkarakter enn tidligere år.

Både ved en sammenlikning mellom budsjettert import i etterkrigsårene og den faktiske import før krigen, og når vi skal vurdere avvikene mellom budsjettert og faktisk import i de enkelte år etter krigen, må vi ha for øye at importbudsjettene av praktiske grunner blir oppstilt på basis av fob-verdier, mens importstatistikken bygger på cif-verdiene. Dette medfører for det første at endringer i skipsfraktene i sin alminnelighet er en medvirkende årsak til de avvik som kan konstateres, og videre vil den relative fordeling på grupper i noen grad bli påvirket av at forskjellen mellom fob- og cif-verdier ikke spiller like stor rolle for alle varer. Det er også viktig å være oppmerksom på at importbudsjettet er et lisensieringsbudsjett, og at leveringstidens lengde for de forskjellige varer derfor kan komme til å medføre avvik mellom budsjettert og faktisk import.

Det er særlig for malmer og metaller, maskiner, apparater og transportmidler, og stort sett også for tekstiler, at importbudsjettene har vært satt opp med en større relativ andel av totalimporten enn i den faktiske import før krigen. For tekstiler har den faktiske import etter krigen imidlertid hvert år ligget enda høyere relativt sett enn planlagt. Et slikt avvik mellom faktisk og budsjettert import kan foruten de forhold som er nevnt ovenfor bl. a. skyldes prisutviklingen, og i visse tilfelle kan det ha en handelspolitisk bakgrunn, idet vi dels har gått med på tekstilvarer som motytelse i visse kompensasjonsforretninger og dels større kvoter i varebytteavtalene enn planlagt. Men når det som i dette tilfelle gjentar seg år etter

[1]) Importbudsjettene ble inntil 1948 utarbeidd av Forsyningsdepartementet og for senere år av Varebytteavdelingen i Handelsdepartementet.

Tabell 8. Innførselsverdien (uten skip) prosentvis fordelt på varegrupper.

	Gj.snitt 1936-38	1947		1948		1949		1950		1951		1952
		Bud-sjett	Faktisk import	Bud-sjett	Faktisk import	Bud-sjett	Faktisk import	Bud-sjett	Faktisk import	Bud-sjett	Faktisk import	Bud-sjett
Matvarer, drikkevarer og tobakk	16.7	18.8	16.2	19.7	19.1	15.2	15.3	14.9	16.6	14.8	13.9	14.0
Fôrstoffer	2.1	1.2	1.8	2.0	1.3	1.6	0.5	1.5	1.4	1.5	0.5	0.3
Oljefrø og fett	5.3	2.8	2.5	3.6	3.5	3.5	2.3	2.8	4.0	4.7	4.4	3.9
Kjemikalier, gjødning m. v.	5.6	4.3	4.8	4.9	5.4	5.4	5.1	5.2	4.5	4.6	4.5	4.1
Tre- og treforedlingsprodukter	3.6	2.4	3.3	3.6	3.1	2.0	1.9	2.4	2.2	2.6	4.6	4.9
Huder, skinn og lær, gummi	2.5	3.4	2.5	2.3	2.1	2.3	2.3	2.5	3.2	2.2	2.9	3.3
Tekstil- og bekledningsvarer	15.4	18.1	20.1	12.8	12.6	14.3	15.7	15.7	17.0	16.7	17.4	15.1
Brenselsstoffer	12.2	8.2	12.1	13.0	14.0	11.0	12.1	10.7	12.2	9.9	12.4	8.5
Ikke-metalliske mineraler	3.0	1.8	3.0	2.5	2.9	2.3	2.7	2.3	2.4	1.8	2.1	1.8
Malmer og metaller	16.8	17.6	16.8	17.9	18.6	20.2	22.8	19.4	18.5	20.2	19.3	21.6
Maskiner, apparater og transportmidler	13.5	17.8	13.3	13.0	14.6	18.0	16.6	18.1	15.1	15.2	15.6	17.4
Andre varer	3.4	3.6	3.6	3.8	2.8	3.4	2.7	3.8	2.9	4.4	2.6	1.6
I alt	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

år, skulle det i det vesentlige kunne tas som et uttrykk for at importtrykket her har vært ganske stort, og at bedrede betalingsmuligheter har vært utnyttet til å lette trykket på dette område. Også for gruppene matvarer, drikkevarer og tobakk, som de siste årene har hatt en planlagt import under førkrigsnivået relativt sett, har det til dels vært budsjettoverskridelser som kan ha samme årsak.

Både for malmer og metaller og for maskiner m. v. har den faktiske import flere år blitt relativt mindre enn budsjettert. Det motsatte var imidlertid tilfelle for begge grupper i 1948, da det ved budsjettoppstillingen ikke var regnet med tildelinger som ville bli gitt under Det europeiske gjenreisingsprogram, og disse tildelingene slo ut i importtallene i 2. halvår. For malmer og metaller gjaldt det samme også i 1949, dels på grunn av ekstraordinært stor malmimport hovedsakelig fordi tidligere utstedte lisenser ble effektive, dels som følge av kortere leveringstid for jern og stål.

For brenselsstoffer er det verd å merke seg at det så godt som alle år er budsjettert med en relativt lavere import enn før krigen, men den faktiske import har likevel alltid kommet opp på og til dels over førkrigsnivået. Forskjellen mellom cif- og fob-verdier er imidlertid særlig stor for denne gruppen.

Det er flere forhold som har påvirket relasjonene mellom planlagt og faktisk import i ett eller flere år, uten at det kan sies noe større om i hvilken grad de har gjort seg gjeldende for bestemte varegrupper. Prisutviklingen, og i sammenheng med den vårt bytteforhold overfor utlandet, er naturligvis av sentral betydning. I fjor var således budsjettet basert på i det vesentlige samme bytteforhold som høsten 1950, og den gunstige utvikling i bytteforholdet førte til betydelig større eksportinntekter enn ventet. I slike tilfelle kan enten importprogrammet revideres overensstemmende med de forandrede forutsetninger, eller merinntektene kan gå til å øke valutabeholdningene.

Betydningen av den økonomiske hjelp under Det europeiske gjenreisingsprogram har vært berørt tidligere. I 1950 besto f. eks. vel 13 prosent av vår samlede innførsel (uten skip) av varer tildelt oss under gjenreisingsprogrammet. Fra 1949 har hensynet til det militære beredskap gjort seg stadig sterkere gjeldende ved oppstillingen og gjennomføringen av importprogrammene, og de siste par årene har framfor alt liberaliseringen spilt en dominerende rolle. For enkelte varegrupper med høy frilisteprosent har det forekommet til dels betydelige overskridelser av den planlagte import; men i andre tilfelle, hvor importlisensieringen nærmest var en formsak allerede før frilistene trådte i kraft, har det selv med høy frilisteprosent ikke vært nevneverdige avvik mellom den budsjetterte og faktiske import. Ellers kan det i sin alminnelighet sies at økt import av frilistevarer ofte vil gjøre det nødvendig å skjære ned importen av varer som fremdeles er under importregulering.

Den norske frilisten ble siste gang utvidet fra 1. mai i år. Regnet på grunnlag av 1948-importen er de norske frilisteprosentene etter denne utvidelsen: Total 75 prosent, matvarer og fôrstoffer 78 prosent, råvarer 88 prosent og ferdigvarer 70 prosent.[1]) Her er skipsimporten etter de regler O.E.E.C. har satt opp tatt med ved beregningen. Holder vi skipsimporten

[1]) Alle tall i prosent av privat import av varer fra frilisteområdet, dvs. medlemsland i O.E.E.C. og deres besittelser.

utenfor, får vi etter den siste utvidelsen en liberaliseringsprosent på i alt 83; dvs. at 17 prosent av vår private vareimport fra frilisteområdet fortsatt er underlagt importregulering. Det dreier seg i første rekke om frukt, grønnsaker og forskjellige kolonialvarer, ferdige klær og skotøy, personbiler og varebiler, og visse slags maskiner. Av skipsimporten står nå tørrlastskip på friliste, mens tankskip stadig er importregulert.

Av de varer som kom på friliste fra 1. mai er det særlig grunn til å merke seg tøyer, trikotasje og visse andre tekstilvarer. Det er vanskelig å si noe sikkert om i hvilken grad frilistingen vil medføre økt importvolum av disse varene. Fra 1. oktober 1951 utarbeidde Byrået en særskilt statistikk over importen av frilistede varer fra frilisteområdet, og importverdien av disse varer har siden da ligget på knapt 200 mill. kr. i gjennomsnitt pr. måned. Til sammenlikning kan nevnes at tilsvarende beregninger, som imidlertid ikke kan anses for helt sikre, for de tre første kvartaler av 1950 og 1951, viser en gjennomsnittlig importverdi av frilistevarer fra frilisteområdet pr. måned på henholdsvis ca. 110 og ca. 180 mill. kr. Det har imidlertid ikke latt seg gjøre å fastslå i hvilket omfang forskjellige faktorer som utvidelser av vareområdet for frilisten, mengdemessig øking, prisstigning og endringer i de relative priser har medvirket til den verdimessige stigning i frilisteimporten. Regnet i prosent av den totale import (både privat og statlig) fra land både innenfor og utenfor frilisteområdet har frilisteimporten i alle de tre nevnte perioder ligget på gjennomsnittlig ca. 40 prosent.

Det skulle kanskje være grunn til å anta at den svikt i etterspørselen etter forskjellige konsumvarer, ikke minst etter tekstiler, som i en tid har gjort seg gjeldende på vårt hjemmemarked, også vil ramme importetterspørselen og derved begrense tendensene til importøking etter den siste frilisteutvidelsen. Det er tegn som tyder på at importetterspørselen i en viss utstrekning allerede er blitt rammet av den alminnelige nedgang i konsumvareetterspørselen. Således var det i 1. kvartal i år lavere importverdi enn i samme tidsrom i fjor for de tre gruppene tekstilvarer, huder, skinn og lær og gummi. På den annen side kan det under den rådende internasjonale tekstilkrise ventes at de store eksportland av tekstiler vil kunne tilby varer til så lave priser at det i en viss utstrekning vil finne sted en forskyvning i etterspørselen fra hjemmeproduserte til importerte tekstilvarer. Dette vil sannsynligvis bli tilfelle på tross av de tollforhøyelser som ble satt i verk fra nyttår i år.

Den norske tolltariff bygger stort sett på vekttollsatser. Den faktiske beskyttelse som en vekttoll gir vil bli redusert hvis prisen på vedkommende vare stiger, og prisutviklingen etter krigen har derfor resultert i en meget sterk reduksjon i vårt tollnivå. Rundt regnet kan vi si at tollbeskyttelsen totalt sett er blitt redusert til under en tredjepart av førkrigsnivået.[1]) Så lenge importreguleringen ble opprettholdt i fullt omfang, hadde den i stor utstrekning faktisk overtatt tollens beskyttende oppgave. Importreguleringen ble til av valutapolitiske årsaker, men i praksis har den på en rekke områder kommet til å tjene proteksjonistiske formål. Etter hvert som liberaliseringen fikk større omfang, og flere av hjemmenæringene fikk føling med den utenlandske konkurranse, ble imidlertid spørsmålet om økt tollbeskyttelse aktuelt, og fra 2. januar 1952 ble det satt i kraft en rekke betydelige

[1]) Tollnivået kan beregnes ved å sette det samlede tollbeløp i relasjon til enten total importverdi eller de tollbare varers importverdi. Vi finner samme relative reduksjon i tollnivået ved begge beregningsmåter.

forhøyelser av våre tollsatser. Med noen få unntak ble alle vekttollsatser som ikke var bundet ved internasjonale avtaler satt opp med 100 prosent. For tekstil- og bekledningsvarer gikk vi samtidig over fra vekttoll til verditoll, og de nye verditollsatsene svarte her gjennomgående til en forhøyelse av den reelle beskyttelse på 150—200 prosent. Selv om en så vidt kraftig tollforhøyelse kan ventes å bremse på importen i en viss utstrekning, er det sannsynlig grunn til å regne med — som nettovirkningen av dette og de andre ovenfor nevnte forhold — at importen av tekstilvarer vil øke noe.

Også av visse andre forbruksvarer kan det som følge av utvidelser i frilisten ventes importøking, men det er under den rådende etterspørselssituasjon neppe grunn til å anta at økingen vil bli særlig stor. Importen av en rekke råstoffer og hjelpestoffer som står på frilisten vil i vesentlig grad avhenge av produksjonsutviklingen. Dette gjelder bl. a. brenseloljer, kjemikalier, oljefrø, malmer og metaller, gummi, huder og skinn og kubb til treforedlingsindustrien. For visse varer vil det også spille en rolle i hvilken utstrekning det vil finne sted import for beredskapslagring. Av brenseloljer og kjemikalier kan det sannsynligvis ventes noen øking i importen, mens importen av kubb, gummi og huder og skinn trolig snarere vil vise nedgang. For malmer og metaller er situasjonen den at det i større eller mindre grad har hersket knapphet på verdensmarkedet av en rekke varer, bl. a. kopper, sink, nikkel, stål, skipsplater, blikk, valsetråd m. v. For vår industriproduksjon er tilstrekkelige tilførsler av disse varer av stor betydning, og det kan ventes at det vil bli satt meget inn på å sikre den nødvendige import. Enkelte produkter i denne gruppe er underlagt internasjonal allokering. I 1951 resulterte råvareknappheten ikke i noen påviselig reduksjon i våre tilførsler av malmer og metaller, bortsett fra at importen av kopper og av blikkplater gikk atskillig tilbake fra året før. Når vi tar i betraktning på den ene side at verdensproduksjonen i år vil vise oppgang for mange av de produkter det her dreier seg om, og på den annen side den avslapping som har funnet sted i tempoet i den internasjonale opprustning, skulle det derfor også i år være mulig å opprettholde importen av disse varer, og kanskje til og med øke den noe i den utstrekning det er onskelig bl. a. av hensyn til vårt eget beredskapsprogram.

Under gruppen «maskiner, apparater og transportmidler (ekskl. skip)» er et betydelig antall varer nå på frilisten. Det kan kanskje ventes noe økt import, men det er lite trolig at stigningen vil bli av vesentlig omfang så lenge konjunktursituasjonen på flere områder er så usikker som nå.

Når det gjelder de varegrupper som fremdeles er underkastet importregulering, er det i importprogrammet for 1952 alt i alt regnet med minst like stor innførsel som i 1951, og for enkelte varers vedkommende til dels betydelig øking i importen. I Nasjonalbudsjettet 1952 anføres det ellers at det i alminnelighet vil bli gitt lisenser etter behov for import fra O.E.E.C.-land av maskiner, råstoffer og hjelpestoffer til framstilling av frilistevarer. Hensikten med dette er at norske produsenter ikke skal bli ugunstig stilt i konkurranse med utenlandske produsenter av varer som står på vår friliste. Hvis betalingssituasjonen av en eller annen grunn skulle utvikle seg i ugunstig retning, vil det imidlertid kunne bli nødvendig å ta importprogrammet opp til revisjon.

Alt i alt må det regnes med at vår import vil vise mengdemessig stigning fra 1951 til 1952. Hvor stor stigningen vil bli, vil avhenge av flere faktorer, bl. a. eksportutviklingen og utviklingen i vårt bytteforhold overfor utlandet, etterspørselsutviklingen — i første rekke overfor frilistevarer,

og omfanget av beredskapsimporten. Tidligere i dette avsnittet og i avsnittet om betalingsbalansen har vi vært inne på en rekke spørsmål i denne sammenheng. Her kan også nevnes at det for 1952 er stilt opp et foreløpig beredskapsimportprogram på 160 mill. kr. I 1951 steg importvolumet med ca. 13 prosent og en betydelig del av importen gikk til lagerøking. I første kvartal i år lå Byråets volumindeks for innførselen uten skip i gjennomsnitt vel 6 prosent høyere enn i samme tidsrom i 1951, men på nøyaktig samme nivå som gjenomsnittet for hele 1951. Etter et rimelig anslag skulle det trolig ikke være grunn til å regne med at volumøkingen i forhold til 1951 vil overstige 5 prosent.

For en vurdering av den verdimessige utvikling av vår import må vi også trekke prisene inn i bildet. Importprisnivået steg fra 1936—38 til 1951 gjennomsnittlig litt mer enn eksportprisnivået, nemlig med 306 prosent. Holdes skip utenfor, viste imidlertid Byråets indekser i denne perioden en noe mindre oppgang i importprisnivået enn i eksportprisene (324 prosent mot 330 prosent). Av de viktigste importvaregruppene hadde etter Byråets importprisindeks kolonialvarer og fett og olje den største prisstigning mellom 1936—38 og 1951 (henholdsvis ca. 720 og vel 550 prosent). For spinnestoffer, garn og tråd var stigningen 500 prosent, for tøyer, klær og andre ferdige tekstilvarer om lag 350 prosent, for metaller 300 prosent, og for bl. a. korn, frukt og grønnsaker, brenselstoffer og malmer mellom 200 og 300 prosent.

For juni 1950 til desember 1951 steg pristallet for innførselen uten skip med 34 prosent. Hvis vi som for eksporten fordeler de varegrupper som inngår i Byråets indeksberegninger etter deres prosentvise prisforandringer i det nevnte tidsrom, får vi denne oppstillingen:

	Varegruppens vekt i importprisindeks
Prisfall	2
0— 20 % prisstigning	43
21— 50 % —	39
51—100 % —	16
	100

Prisstigningen var her noe mindre ujamn enn på eksportsiden. Størst var oppgangen for malmer og metaller med 65—70 prosent, og i en mellomgruppe faller fett og olje, brenselstoffer og tekstilvarer med 40—50 prosent og arbeider av uedle metaller med ca. 30 prosent prisstigning. Bortsett fra en enkelt gruppe med prisfall, nemlig frukt og grønnsaker, var prisstigningen for de øvrige importgruppene på mellom 10 og 20 prosent.

I den siste tiden har importprisene etter Byråets prisindeks (uten skip) utviklet seg slik (1936—38 = 100):

4. kvartal	1951:	455
Januar	1952:	455
Februar	1952:	433
Mars	1952:	433
1. kvartal	1952:	439

Det er således først fra februar i år at det internasjonale prisfall har slått igjennom for vår import, dvs. omtrent ett år etter at omslaget inntraff på verdensmarkedet. Nedgangen fra januar til mars var på nærmere 5 pro-

sent. I gjennomsnitt for første kvartal i år lå ennå pristallet ca. 4 prosent over gjennomsnittet for hele 1951, men det er for tiden ikke noe som tyder på at den nedadgående tendensen vil opphøre.[1]) Tendensen til prisfall på verdensmarkedet er ikke helt generell; den har f. eks. gjort seg relativt lite gjeldende innenfor en så viktig varegruppe i vår import som malmer og metaller, og det samme gjelder stort sett ferdigvarer. Alt i alt skulle det imidlertid være rimelig å anta at vårt gjennomsnittlige importprisnivå i 1952 ikke vil komme opp på samme høyde som gjennomsnittsnivået i 1951.

Med noe større importvolum i 1952 enn i 1951, men på den annen side ikke fullt så høye importpriser, skulle verdien av vår samlede vareimport uten skip i år kunne anslås til å bli ikke vesentlig høyere enn den var i fjor.

d. Varebyttet med forskjellige land.

Tabell 9 viser inn- og utførselsverdien (med skip) prosentvis fordelt på verdensdeler og viktigere land og landområder i 1936—38 og i etterkrigsårene.

Det viktigste hovedtrekk ved utviklingen er at vår samhandel med Europa har vært relativt mindre og varebyttet med oversjøiske land bortsett fra Asia relativt større i etterkrigsårene enn før krigen. For importen var dette mest utpreget de første årene etter krigen, da Tyskland var praktisk talt helt ute av bildet som leverandørland, og vår innførsel fra U.S.A. på grunn av den alminnelige vareknapphet i Europa var ekstraordinært stor. På eksportsiden legger vi særlig merke til den betydelige nedgang i Europas relative andel de to siste årene. Den henger først og fremst sammen med en tilbakegang i vår eksport til de øst-europeiske land, som var så stor at den mer enn oppveide den relative stigning i eksporten til Tyskland og enkelte andre vest-europeiske land, og videre med bl. a. den kraftige eksportøkingen til visse oversjøiske markeder, særlig i Sør-Amerika og Australia.

Gjennom lisensieringen av eksport og import har myndighetene etter krigen kunnet påvirke utenrikshandelens fordeling på land. Det har hele tiden særlig vært lagt vekt på å øke utførselen til og minske innførselen fra dollarområdet. Det samme gjaldt hardvalutalandene i Europa, dvs. Belgia og Sveits, før opprettelsen av E.P.U. Senere har det i sin alminnelighet vært søkt å øke varebyttet med O.E.E.C.-landene, og også med de østeuropeiske land. Omfanget av varebyttet med de enkelte land har i stor utstrekning vært fastsatt gjennom to-sidige varebytteavtaler. Vi har etter krigen hatt slike avtaler med de aller fleste land i Europa og også med endel oversjøiske land.

Av tabell 9 framgår at vår eksport til dollarområdet praktisk talt i hele etterkrigstiden har vært relativt mindre enn eksporten til de samme land i årene 1936—38. På importsiden har derimot forholdet vært det motsatte. Det er her samhandelen med U.S.A. som spiller den avgjørende rolle. Vår eksport dit lå i 1950 relativt sett over førkrigsnivået, trolig først og fremst som en følge av devalueringen høsten 1949 og kjøpebølgen etter at Koreakrigen brøt ut, men alle andre år har den ligget betydelig under nivået i 1936—38. At det ikke har vært oppnådd større resultater ved «eksportoffensiven» henger sammen med flere forhold, men det kan være grunn til å peke på at selv om det U.S.A. importerer ikke i prinsippet har vært pålagt

[1]) Fra mars til april viste importpristallet stigning. Dette var imidlertid vesentlig et utslag av forskyvninger i varesammensetningen innenfor enkelte indeksgrupper.

Tabell 9. Inn- og utførselsverdien

	Utførsel			
	1936—1938	1947	1948	1949
Europa	76.8	76.0	73.7	76.5
Afrika	3.5	3.0	3.5	3.1
Nord-Amerika, Mellom-Amerika og Vest-India	11.0	7.9	9.0	8.2
Sør-Amerika	2.7	5.6	3.1	3.1
Asia	4.9	5.4	6.9	6.4
Oseania	1.1	2.1	3.8	2.7
Belgia og Luxembourg	3.6	5.4	5.0	3.1
Danmark	4.0	7.8	5.9	7.0
Finnland	1.7	3.2	2.6	1.5
Frankrike	6.0	6.3	6.6	6.1
Italia	2.3	3.3	2.3	2.2
Nederland	2.9	5.1	5.4	3.9
Polen	1.4	2.4	2.9	3.4
Portugal	1.5	2.4	1.6	1.0
Spania	1.2	0.8	1.2	1.6
Sovjet-Samveldet	0.6	3.4	4.7	5.4
Storbritannia	24.5	14.5	15.8	18.1
Sveits	0.8	1.0	1.1	0.8
Sverige	8.3	10.6	8.7	9.1
Tsjekkoslovakia	1.4	3.5	2.2	3.2
Tyskland	13.9	2.7	5.5	7.2
Sør-Afrika-Sambandet	0.9	1.6	1.1	0.6
Canada	0.3	1.3	0.3	0.3
U.S.A.	9.7	4.9	7.7	7.0
Argentina	1.4	2.5	0.8	0.5
Brasil	0.7	2.0	1.6	2.1
China og Hongkong	0.7	1.0	0.7	0.7
India, Pakistan og Burma	0.8	1.6	3.0	2.1
Japan	2.7	0.0	0.3	0.8
Indonesia	0.2	0.1	0.1	0.1
Australsambandet	0.9	1.6	3.4	2.2
Andre land	7.6	11.0	9.5	10.0
O.E.E.C.-land[1])	69.2	64.2	60.2	62.0
Østeuropeiske land[2])	3.8	10.2	10.1	12.4
Dollarland[3])	11.4	8.5	9.3	8.3
Andre land	15.6	17.1	20.4	17.3

[1]) Belgia, Danmark, Eire, Frankrike, Hellas, Island, Italia, Nederland, Østerrike, Tyrkia, Færøyane, Gibraltar, Trieste.
[2]) Sovjet-Samveldet, Polen, Tsjekkoslovakia, Romania, Bulgaria, Ungarn.
[3]) Sambandsstatene med besittelser, Canada, Costa Rica, Cuba, Domingo-Bolivia, Colombia, Peru, Venezuela, Filippinene.

prosentvis fordelt på land.

		Innførsel					
1950	1951	1936—1938	1947	1948	1949	1950	1951
73.0	69.4	73.1	59.2	67.1	72.6	69.1	69.3
4.2	4.7	1.6	1.3	2.5	1.6	2.9	3.2
11.5	11.7	14.7	30.3	20.3	19.0	16.9	18.3
4.8	5.4	3.9	5.6	4.8	2.0	4.0	3.3
4.1	4.9	6.5	3.1	4.4	3.9	5.7	4.5
2.4	3.9	0.2	0.5	0.9	0.7	1.4	1.3
2.4	3.6	4.1	6.4	3.7	6.5	2.1	5.1
7.1	5.4	4.0	4.8	5.0	4.3	3.8	3.7
1.5	1.4	0.9	0.8	0.7	0.7	0.8	2.0
4.6	5.2	3.2	4.0	4.5	5.1	6.5	4.6
3.4	4.8	1.2	3.0	3.9	2.4	1.7	1.8
4.5	4.3	2.8	3.1	3.4	3.6	4.5	4.4
1.8	0.8	2.0	1.5	3.1	2.1	1.7	0.6
0.7	0.7	0.5	0.5	0.3	0.2	0.3	0.4
2.0	1.1	0.8	0.6	0.8	1.0	1.1	1.0
2.1	2.0	1.3	1.4	3.6	2.9	1.5	1.2
18.1	19.8	17.4	19.3	18.3	21.3	22.2	23.2
0.7	0.8	0.9	0.6	1.0	0.9	0.9	0.9
7.8	8.4	11.2	8.4	13.2	14.0	14.5	12.1
1.4	0.8	2.2	1.8	1.2	2.0	1.3	0.5
12.1	8.7	17.6	1.8	2.7	3.9	4.8	7.5
0.9	1.0	0.1	0.2	0.7	0.3	0.2	0.3
0.3	0.5	3.6	2.6	3.4	2.7	1.8	3.6
9.8	7.2	9.0	24.8	13.4	13.1	12.2	12.5
1.1	1.3	2.9	4.2	1.7	0.5	1.0	0.8
2.9	3.3	0.4	1.0	2.2	1.1	2.4	1.9
0.2	1.1	0.4	0.2	0.4	0.3	0.4	0.3
1.2	1.5	1.1	0.5	0.5	0.5	0.6	0.5
0.3	0.5	1.1	0.0	0.0	0.1	0.7	0.1
0.1	0.2	1.7	0.1	0.5	0.1	0.3	0.6
2.5	3.5	0.1	0.4	0.7	0.4	1.4	1.1
10.5	12.1	9.5	8.0	11.1	10.0	12.0	9.3
61.2	61.3	65.3	59.1	55.8	61.9	60.8	63.1
5.5	4.1	5.5	6.6	10.2	7.3	4.7	2.4
11.8	8.1	13.5	28.4	18.5	16.8	15.0	17.0
21.5	26.5	15.7	5.9	15.5	14.0	19.5	17.5

Portugal, Storbritannia, Sveits, Sverige, Vest-Tyskland (1936—38 hele Tyskland),

Albania, Jugoslavia.
Republikken, El Salvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Mexico, Nicaragua, Panama.

kvantitative restriksjoner, har likevel landets høye tollbeskyttelse og kompliserte fortollingsbestemmelser betydd en alvorlig hindring for norsk eksport på en rekke områder. Det er heller ikke noe som tyder på at det i den nærmeste framtid vil finne sted noen lettelser. Det har hittil i år vært synkende tendens i vår eksport til U.S.A.

Innførselen fra dollarområdet har etter krigen vært relativt til dels betydelig større enn før krigen. Dette må i første rekke ses i sammenheng med U.S.A.'s store leveringsevne og den økonomiske hjelp under gjenreisingsprogrammet. Frykten for vareknapphet fikk i fjor den amerikanske regjering til å innføre eksportkontroll for å «hindre at eksporten skulle overstige det normale og derved skape vansker for gjennomføringen av rustningsprogrammet». Samtidig ble det økonomiske hjelpeprogrammet betydelig redusert. Som en følge bl. a. av disse forhold var det i fjor bare en ubetydelig relativ øking i vår import fra U.S.A., og uten den ekstraordinære kullimporten ville det vært nedgang. Imidlertid viste importen sterk oppgang fra Canada og andre land som hører med til dollarområdet. Det var i stor utstrekning vareknappheten på andre markeder som gjorde det nødvendig for oss å øke vår dollarimport.

Siden i fjor har frykten for vareknapphet i U.S.A. blitt påtagelig mindre, og det kan regnes med økt eksportvillighet både av den grunn og som følge av det nye militære hjelpeprogrammet. I de første måneder av året har vår innførsel fra U.S.A. vist sterk oppgang sammenliknet med tilsvarende tidsrom i fjor. Det er antakelig tvilsomt om denne utviklingen vil fortsette. Det kan være vanskelig av valutamessige grunner, og det kan vel regnes med at enhver mulighet for å redusere dollarimporten til fordel for import i annen valuta vil bli utnyttet. Det er på det rene at slike muligheter finnes; i 1951 måtte vi f. eks. ta to tredjeparter av vår kullimport fra U.S.A., mens det i år kan ventes økt import fra Europa, i første rekke fra Polen.

Vår utførsel til de øvrige medlemsland i Organisasjonen for europeisk økonomisk samarbeid har de siste 4 årene holdt seg på et omtrent uforandret nivå relativt sett, 11—12 prosent lavere enn før krigen. Særlig våre to viktigste avtakerland før krigen, Storbritannia og Tyskland, viser stor relativ nedgang i forhold til førkrigsnivået. Det framgår videre av tallene at de siste par årenes liberalisering av handelen i Vest-Europa, som framholdt tidligere i dette avsnittet, ikke har hatt noen nevneverdig innflytelse på det relative omfang av vår eksport til O.E.E.C.-landene. Derimot er trolig utvidelsen av våre egne frilister en viktig årsak til stigningen i O.E.E.C.-landenes relative andel av vår import i 1951.

De nye importrestriksjonene i land som Storbritannia og Frankrike vil trolig føre til en viss nedgang i vår eksport til O.E.E.C.-landene under ett, selv om utvidelser av frilistene har funnet sted eller er forestående i enkelte andre land som Tyskland, Danmark og Sverige, men av grunner som vi har vært inne på tidligere vil nedgangen alt i alt neppe bli av alvorligere art. Som et karakteristisk eksempel i denne sammenheng kan nevnes, at på det franske importprogram for 2. kvartal i år er to av våre tre viktigste eksportvaregrupper dit, nemlig råvarer til papirfabrikasjon og ikke-jernholdige metaller, som i fjor svarte for nærmere 60 prosent av eksportverdien, blitt klassifisert i gruppen «import som ikke kan reduseres». I 1. kvartal var det sterk stigning i vår eksport til flere O.E.E.C.-land, særlig Storbritannia og Frankrike. Det kan imidlertid tenkes at prisfallet på treforedlingspro-

dukter vil føre til nedgang i O.E.E.C.-landenes relative andel av vår totale eksportverdi.

Tendensen til økt innførsel fra O.E.E.C.-landene vil ventelig også vedvare. Varebytteavtaler som gjelder for inneværende år åpner for til dels noe høyere samhandel enn i fjor. Bl. a. regnes det med kraftig øking i varebyttet med Vest-Tyskland. Det kan i denne forbindelse være grunn til å framheve at liberaliseringen i Vest-Europa ikke har gjort våre tosidige varebytteavtaler med de øvrige O.E.E.C.-land overflødige. De varelister avtalene nå omfatter er naturligvis enklere enn før frilistingen ble satt i verk, men når det gjelder de gjensidige leveranser av høyprioriterte varer, spiller fremdeles varebytteavtalene en stor rolle. Hvis importrestriksjonene i de to viktigste land innenfor O.E.E.C. blir av mer varig karakter, og hvis tendensen til tilstramming av importen skulle bre seg også til andre land, kan det neppe heller ventes at handelsforhandlingene på tosidig basis med det første vil tape noe av sin betydning. Det er tvert om grunn til å regne med at den to-sidige karakter i det vesteuropeiske varebyttet igjen vil tilta.

Vår samhandel med de østeuropeiske land, som tok seg kraftig opp den første tiden etter krigen, har i de siste par årene gått sterkt tilbake og ligger nå for innførselens vedkommende til og med under førkrigsnivået relativt sett. Vår eksport til disse landene har aldri i vesentlig grad omfattet slike varer som nå regnes til kategorien «strategiske». Det synes imidlertid i de senere år å ha vært visse vansker med å komme til enighet om størrelsen av de kvanta av forskjellige varer som skal utveksles. Visse tegn tyder nå på at det kanskje kan ventes et omslag; således ble det nylig med Polen sluttet en varebytteavtale som tar sikte på en betydelig øking i samhandelen.

Utenom de tre landgruppene som vi her har gått nærmere inn på faller de fleste ikke-europeiske land, bortsett fra dollarlandene på det amerikanske kontinent. Vår handel med disse land har jamt over fått økt betydning etter krigen. Den til dels betydelige relative stigning i eksporten i fjor må imidlertid i første rekke ses i sammenheng med prisstigningen på treforedlingsprodukter, som er våre viktigste eksportvarer til disse land. Det kan derfor være grunn til å regne med at prisomslaget på treforedlingsprodukter, sammen med importrestriksjoner på flere av våre viktige oversjøiske eksportmarkeder, vil resultere i en viss nedgang i vår handel med oversjøiske land.

Tjenestebyttet med utlandet.

Når det gjelder tjenestebyttet med utlandet, er det utviklingen på fraktmarkedet som har vært av interesse i den første del av 1952. Enkelte hovedtrekk i denne utvikling er blitt omtalt under avsnittet om verdensøkonomien.

Allerede ved årsskiftet var en svakere tendens på småskipsmarkedene tydelig, særlig for den intereuropeiske fart.

Dette skyldtes delvis sesongmessige årsaker. Vintersesongen pleier på dette marked å være vanskelig fordi ishindringene stopper trelastskipningene fra Østersjøen og Kvitehavet. Selv normalt oppveies ikke dette av livligere kullskipninger om vinteren.

Vinteren 1951—52 var imidlertid den intereuropeiske kullhandel på et minimum. I 1949—50 var den europeiske kullproduksjon stor nok til å dekke Europas behov. Men veksten i industriproduksjonen og dermed kullbehovet var i de følgende par år sterkere enn veksten i Europas kullproduksjon. Resultatet var en gjenopptakelse av kullimporten fra U.S.A. og en nedgang i den intereuropeiske kullhandel. Kullimporten fra U.S.A. var i vinter oppe i over 3 mill. tonn pr. måned, en transportmengde som representerte en voldsom øking i behovet for store trampskip (over ca. 7000 dwt.). Disse skipninger kunne i sin helhet ikke ha funnet sted hvis den amerikanske regjering ikke hadde tatt flere hundre Libertyskip ut av opplag.

Den intereuropeiske kullhandel besørges derimot vesentlig av små trampskip (under ca. 4000 dwt.), og disse ble rammet av utviklingen. Kulleksporten fra Storbritannia til andre vest-europeiske land gikk ned fra 11 millioner tonn i 1949 og 1950 til 7 millioner i 1951, og samtidig gikk skipningene fra Øst- til Vest-Europa ned fra 12 millioner tonn i 1949 og 11 millioner i 1950 til 10 millioner i 1951.

Mens januar måned viste nedgang i småskipsfraktene, var tendensen for store skip fortsatt like fast som før. For store trampskip kom omslaget i første halvdel av februar. Atlanterhavsmarkedet ble da tydelig svakere, fordi kullskipningene begynte å minske samtidig som stadig flere amerikanske reserveskip kom i fart. Etter flere måneder med mildt vær og stigende kullbeholdninger fant de europeiske importørene etter hvert at de kunne innskrenke sine kullkjøp ganske betydelig.

Fraktene for Stillehavet og andre oversjøiske markeder holdt seg oppe og viste delvis tilløp til stigning i begynnelsen av februar, men det varte ikke lenge før fallet bredte seg videre fra Atlanterhavet. Særlig i mars var fraktfallet sterkt på alle stor-tramp-markeder, mens det ute i april inntrådte en viss stabilisering på det lavere nivå. Tydeligvis ble det nå funnet lønnsomt å foreta endel skipninger som tidligere var blitt holdt tilbake av

de høye ratene. Samtidig erklærte de amerikanske myndigheter at de ville begynne å trekke tilbake skip i reserveflåten.

Farten i fraktfallet kan illustreres ved enkelte typiske slutninger. For sukker fra Cuba til britiske havner ble det i midten av januar betalt frakter på 140 shilling pr. tonn, mens de i midten av mars var kommet ned under 100 shilling. Kornfraktene fra det nordlige Stillehavet til Storbritannia lå på om lag 150 shilling pr. tonn i det meste av 1951. Det kom en forbigående stigning til 180 i slutten av januar 1952, men så satte fallet inn, og mot slutten av mars var raten kommet ned under 120. I løpet av de samme to månedene falt pitprops-fraktene fra Øst-Canada til Storbritannia fra om lag 500 til 275 shilling pr. favn. For kull fra U.S.A. til Kontinentet foregikk slutningene i januar stort sett til de maksimalrater som amerikanske myndigheter søkte å opprettholde, det vil si noe over 10 dollar pr. tonn. Ved månedsskiftet mars—april var fraktene kommet ned i vel 7 dollar pr tonn.

Enda sterkere enn turfraktene falt timecharterfraktene. Dette henger sammen med den minskede tilgang på last til linjerederiene, som førte til at linjene befraktet færre trampskip enn før på tidscerteparti til supplering av sine egne flåter.

I første halvdel av april måned fortsatte tørrlastfraktene å falle, men i slutten av april og begynnelsen av mai gikk ratene for oversjøisk fart delvis litt opp igjen. På de markeder som er nevnt ovenfor, lå fraktene i første del av mai omtrent på samme nivå som en måned tidligere. Fraktene for småbåter på det europeiske marked, som stort sett hadde falt helt siden slutten av fjoråret, viste fortsatt nærmest fallende tendens.

For tankflåtens vedkommende holdt markedet seg relativt fast helt til slutten av mars, da det kom et kraftig fall i fraktene.

Den indeks over turfrakter for tørrlast-skip som «Norwegian Shipping News» utarbeider, falt fra 192 i november 1951 til 128 i april 1952. Dette siste tilsvarer omtrent nivået fra årsskiftet 1950—51. Det gjennomsnittlige fraktnivå for tørrlast-skip ligger således ennå betydelig høyere enn før Korea-krigen brøt ut, men driftsutgiftene har også steget sterkt i de siste to årene. Det har vært oppgang i praktisk talt alle poster. Bunkersprisene har steget i høyst ulik grad i forskjellige deler av verden. Skipsutstyr, proviant, assuranse, reparasjoner og mannskapsutgifter er anslagsvis steget med 25 prosent i gjennomsnitt. De fleste skip som går på eldre tidscertepartier har ikke fått noen kompensasjon for utgiftsstigningen. Denne har vært relativt sterkest for mindre skip, og småskipene er nå kommet i en vanskelig stilling.

I praktisk talt hele etterkrigstiden har fraktmarkedene vært gunstigere for store enn for små skip, noe som henger sammen med de svære oversjøiske transporter etter krigen, særlig av varer fra U.S.A. til Europa. Fraktene for småbåter har stort sett steget sist under oppgang og falt først når nedgangen satte inn. Dette viste seg tydelig i begynnelsen av 1952, og på vårparten var fraktene på det nord-europeiske marked kommet så langt ned at det for en rekke norske småskip ikke mer var mulig å seile uten tap. Likesom under nedgangen i 1949—50 har derfor småskip begynt å gå i opplag, mens store skip fortsetter å seile med fortjeneste.

Småskipsflåten utgjør en synkende del av den norske handelsflåte, og i de siste årene har den til dels også gått tilbake i absolutte tall. Fra 1. januar 1949 til 1. januar 1952 har riktignok tallet på skip og samlet tonnasje i størrelses-gruppen mellom 500 og 2000 bruttoregistertonn vært praktisk talt uforandret ifølge Byråets tonnasjestatistikk (jfr. Statistiske

Meldinger nr. 4/1952), men det har innenfor gruppen vært en viss avgang av handelsskip og tilgang på fangstfartøyer. Blant annet er det kommet til en rekke nybygde hvalbåter av størrelse mellom 500 og 600 br. t.

Av handelsskipene synes gruppen mellom 500 og 1200 br. t. å ha hatt de vanskeligste driftsforhold, og i denne gruppe er det fortsatt en netto avgang av tonnasje. I første kvartal 1952 ble det solgt til utlandet 13 skip på tilsammen ca. 13 700 br. t. i størrelsesgruppen 500—2000 brutto registertonn. Av disse var to moderne motorskip, mens resten var dampskip på 30 år eller mer. I samme tidsrom ble det innført 5 skip på tilsammen 6734 br. t. i denne gruppen. Neste størrelsesgruppe, mellom 2000 og 3000 br. t. økte med 1 innført skip på 2173 br. t. i første kvartal. 8 av de småskip som ble solgt til utlandet, var mellom 500 og 1200 br. t., mens bare to av de innførte skip hørte til denne gruppen. Imidlertid var det i kvartalet en tilvekst på 5 norske nybygninger av størrelse mellom 500 og 2000 br. t., og derav var 4 mellom 500 og 1200 br. t.

I alt økte den norske handelsflåte i første kvartal 1952 med vel 60 000 br. t., slik at flåten nå for første gang er kommet over 6 millioner br. t. Tallet på skip over 100 br. t. økte imidlertid ikke, idet det var en netto tilbakegang på to skip, et uttrykk for tendensen til forskyvning i retning av høyere størrelsesgrupper.

Småskipene utgjør bare en liten del av den norske flåten, regnet i tonnasje, og en enda mindre del av flåten i utenriksfart. De beskjeftiger imidlertid relativt flere folk enn store skip. Av den samlede besetning på skip i utenriksfart pr. 1/1 1950 falt ca. 23 prosent på skip mellom 500 og 2500 br. t. Tonnasjen i samme størrelsesgruppe utgjorde bare om lag 11 prosent av hele flåten i utenriksfart på dette tidspunkt. Betydningen av småskipsflåten er derfor større når det gjelder sysselsetting enn når det gjelder valutainntekter. Den nedgang i valutainntektene som en må vente i tiden framover, vil vesentlig skrive seg fra fraktfallet på de oversjøiske markeder.

Det vil imidlertid ta atskillig tid før nedgangen slår ut i Norges Banks valutaoppgaver. Disse viste stigende tall ut gjennom hele første kvartal 1952. Fraktnedgangen etter årsskiftet fikk nemlig ingen øyeblikkelige virkninger for andre skip enn de som nettopp da var fraktsøkende. Til enhver tid vil disse bare utgjøre en liten del av verdensflåten, og en enda mindre del av den norske flåte, som for størsteparten er sluttet opp på langsiktige certepartier. Av norske tørrlast-skip går bare mellom 15 og 20 prosent i ren løsfart. Utover vinteren og våren måtte de etter hvert sluttes opp til stadig dårligere rater, men kontraktene gjaldt da reiser som først skulle begynne noen uker etterat slutningene var foretatt. Dessuten forfaller fraktene i mange tilfelle først enda en tid senere, når varene er endelig utlosset. Noe liknende gjelder for tankskip i løsfart, og disse er enda færre enn tørrlast-skipene. Bare mellom 6 og 7 prosent av den norske tankflåten går i virkelig «løsfart», dvs. bortfraktes for bare én reise om gangen. Dessuten satte fallet i tankfraktene først inn i april, og det vil ikke begynne å merkes i valutainntektene før utpå sommeren.

Hva nettofraktinntektene for hele året 1952 vil komme til å utgjøre, avhenger av den videre utvikling på fraktmarkedet. Visse anslag kan imidlertid gjøres. En kan da forutsette at markedet holder seg uforandret, og gjøre visse beregninger ut fra oppgavene over flåtens drift. Det foreligger oppgaver i Norges Rederforbund over fordelingen av den norske flåte på linjefart, tids- og reisecertepartier, og over det økonomiske resultat av

et stort antall reiser som ble avsluttet omkring årsskiftet. På grunnlag av disse oppgaver kan flåtens fraktinntekter på timecharter-basis i desember måned 1951 anslås til om lag 265 millioner kroner. Av beløpet falt 110 millioner på skip som var sluttet til faste rater, vesentlig på tidscertepartier, og derav igjen falt 80 millioner på tankskip. Om lag 35 millioner kroner ble inntjent av tankskip i annen fart og et liknende beløp av vanlige tørrlastskip i løsfart. Resten, om lag 80 millioner kroner, falt vesentlig på linjeskipene.

Hvis fraktmarkedet gjennom hele 1952 hadde holdt seg uforandret på samme nivå som i desember 1951, kunne en for de siste måneder av året 1952 ventet fraktinntekter på t/c-basis på ca. 295 mill. kr. Stigningen ville dels vært en følge av nettotilgangen i flåten, dels et resultat av at gamle dårlige certepartier ville utløpt og blitt erstatet med bedre nye.

Hvis en tar hensyn til det fraktfallet som er inntruffet i de første månedene av 1952 og dessuten regner med at ratene resten av året vil bli liggende på nivået fra april, kan en sette opp et nytt omtrentlig anslag for fraktinntektene på timecharter-basis slik de kan bli i desember 1952.

Der er allerede til faste rater sluttet skip som i desember 1952 vil seile inn over 100 mill. kr., derav 90 mill. kr. for tankskip. Den øvrige flåte vil imidlertid i sin helhet innen nyttår ha merket følgene av utviklingen på fraktmarkedene. For tankskip vil fallet i fraktene fra desember 1951-nivået til april 1952-nivået innen utgangen av 1952 slå ut i en inntektssvikt på over 20 mill. kr. pr. måned, og for trampflåten vil fallet få omtrent den samme virkning.

For linjeflåten er det vanskeligere å foreta noen beregning, da ratene for stykkgods søkes holdt konstante over lengre perioder, og en inntektssvikt for linjene derfor vil skyldes endringer i tilgangen på last og ratene for varer som korn etc., som linjene konkurrerer med trampskipene om.

Med et rimelig anslag for virkningen for linjene, skulle alt i alt fraktinntektene i desember 1952 ligge omkring 245 millioner kroner, forutsatt at fraktnivået fra april fortsetter å holde seg året ut.

Ovenstående beregninger er utført av Rederforbundets konsulent Johan Seland. De referer seg til inntekter på timecharter-basis, og for å finne netto fraktinntektene på landets driftsbalanse overfor utlandet må en gjøre visse korreksjoner for utgifter hjemme og ute. I alt viser det seg at nettofraktinntektene i 1952 under forutsetning av stabilt fraktmarked etter april 1952 vil utgjøre ca. 100 mill. kr. mer enn i 1951, da de var på 2000 millioner kroner. I første kvartal 1952 var riktignok inntektene betydelig høyere enn gjennomsnittet for 1951, idet de gjenspeilte slutninger foretatt da markedet var på toppen i fjerde kvartal i fjor. I annet kvartal i år må en imidlertid vente omslaget i nettofraktinntektene, og i fjerde kvartal i år — kanskje også i tredje — er det sannsynlig at de vil ligge under de tilsvarende kvartalstall for 1951. Selvsagt gjør mange usikkerhetsmomenter seg gjeldende ved en slik beregning. Vi vet f. eks. ikke i hvilken utstrekning ledige skip vil bli sluttet på lange eller korte certepartier, med den forskjell i ratene som dette betinger. Men først og fremst er utviklingen på fraktmarkedet vanskelig å forutse. Ovenfor er det gjort den forutsetning at fraktene blir liggende på nivået fra april 1952 året ut, noe som bl. a. vil innebære opplegg av endel mindre skip. Imidlertid kan det godt hende at forutsetningen er for pessimistisk.

For tank er det rimelig å gå ut fra at fraktfallet våren 1952 har vært av sesongmessig karakter. Når oljebehovet legger beslag på praktisk

talt hele tankflåten leder den sesongmessige øking i transportbehovet om vinteren (bl. a. for fyringsolje) til slike utslag som i vinter, og de kan meget vel tenkes å bli gjentatt kommende vinter. Oljeselskapene har således befraktet skip for ett år fra juli 1952 til høyere rate enn de byr for enkeltreiser med juli lastning.

For store trampskip har tilbaketrekningen av amerikanske reserveskip hatt stor betydning i de siste måneder og hindret ratene fra å falle ytterligere. Framtidsutsiktene for stortrampmarkedene avhenger i dag helt av forholdet mellom Europas kullbehov og kullproduksjon. Kullimporten fra U.S.A. svarte i 1951 til bare ca. 5 prosent av Europas kullforbruk, og forskyvninger på noen få prosent i kullproduksjon og -forbruk vil således avgjøre om de transatlantiske kullskipninger skal ta seg opp igjen til høsten eller kanskje ebbe ut. I sistnevnte tilfelle må en vente ny nedgang i fraktene, ikke minst fordi de importrestriksjoner som en rekke land har innført etterhvert vil merkes i transportbehovet for andre varer enn kull.

For småskipsfarten i Nord-Europa gjør enkelte spesielle forhold seg gjeldende. Blant annet vil det føles relativt sterkt på dette marked hver gang varebyttet mellom Øst- og Vest-Europa undergår en forandring, men utviklingen her er umulig å forutse. Selv i tilfelle hvor det foreligger handelsavtaler, gjør usikkerhetsmomenter seg gjeldende. Det er i år blant annet truffet avtale om salg av 450 000 tonn polske kull til Norge, men ennå er det ikke bestemt når skipningen skal finne sted. Den vil trolig ikke komme i gang før utpå høsten.

Til slutt må en understreke at prognoser for skipsfarten nødvendigvis vil være usikre, da fraktmarkedet til enhver tid kan bli sterkt påvirket av endringer i den internasjonale politiske situasjon.

Betalingsbalansen.

I førkrigsperioden 1936—38 stilte Norges driftsbalanse overfor utlandet seg slik, at vi hadde et eksportoverskott av varer og tjenester, som dels ble oppveidd av et underskott på rente- og stønadsbalansen, men som var stort nok til at den samlede driftsbalanse viste et overskott. (Se tabell 1.) De første årene etter krigen var forholdet et helt annet. På vare- og tjenestebalansen hadde vi store underskott, som til en viss grad ble redusert ved betydelige nettostønader fra utlandet, men som medførte et underskott på driftsbalansen på i alt nærmere 3 milliarder kr. i årene 1946—49.

Etterat Korea-krigen brøt ut inntrådte det i siste halvår 1950 en merkbar bedring i vare- og tjenestebalansen. For hele året viste den likevel et underskott på 800 mill. kr., men samtidig var de gaver vi i 1950 mottok under Det europeiske gjenreisingsprogram og gjennom Den europeiske betalingsunion av et slikt omfang at vi oppnådde et overskott på driftsbalansen på nesten 200 mill. kr.

I løpet av 1951 fortsatte bedringen i vare- og tjenestebalansen, som da for første gang etter krigen viste overskott, nemlig på om lag 200 mill. kr. Da underskottet i 1950 var på 800 mill. kr. kom forbedringen i vår vare- og tjenestebalanse fra 1950 til 1951 opp i nesten 1 milliard kr. Stønadene fra utlandet gikk samtidig kraftig ned, men driftsbalansen hadde i 1951 likevel et overskott på vel 500 mill. kr. Den samme utviklingen fortsatte i 1. kvartal i år. Etter Byråets foreløpige beregninger viste da vare- og tjenestebalansen et overskott på 230 mill. kr., mens det i 1. kvartal 1951 var et underskott på 20 mill. kr. Bedringen utgjorde således i alt 250 mill. kr.

Det vil framgå av tabell 1 at bedringen i vare- og tjenestebalansen fra 1950 til 1951 i første rekke må ses i sammenheng med økingen i nettofraktinntektene (815 mill. kr. eller nesten 70 prosent) og nedgangen i importoverskottet av skip (300 mill. kr.). Det siste henger igjen vesentlig sammen med økt skipseksport, mens innførselen av skip bare viste en mindre verdimessig nedgang. Importoverskottet av varer uten skip viste en forholdsvis liten stigning, idet den sterke øking i importverdien for varer uten skip nesten ble oppveidd av oppgangen i vareeksportens verdi.

Bildet blir stort sett det samme om vi ser på endringene fra 1. kvartal 1951 til 1. kvartal i år. (Se tabell 2.) Også her må bedringen i vare- og tjenestebalansen først og fremst ses på bakgrunn av større nettofraktinntekter (nesten 60 prosent øking) og mindre importoverskott av skip. I dette tilfelle var imidlertid nedgangen i skipsimportoverskottet mer et resultat av mindre skipsimport enn av økt skipseksport. Det var videre betydelig mindre stigning i

Tabell 1. Norges driftsbalanse overfor utlandet. Mill. kr.

	1936—38	1946	1947	1948	1949	1950	1951[1])
A. Vare- og tjenestebalansen.							
Inntekter:							
Vareutførsel uten skip.	792	1 211	1 822	2 130	2 135	2 799	4 141
Utførsel av skip	29	37	90	47	47	120	448
Nettofraktinntekter ..	380	480	716	856	897	1 185	2 000
Andre inntekter, netto	75	—	17	10	—	—	—
I alt	1 276	1 728	2 645	3 043	3 079	4 104	6 589
Utgifter:							
Vareinnførsel uten skip	1 014	2 084	3 139	3 096	3 405	4 035	5 421
Innførsel av skip	120	254	746	688	836	845	901
Andre utgifter, netto	—	2	—	—	29	25	84
I alt	1 134	2 340	3 885	3 784	4 270	4 905	6 406
Overskott (+) eller underskott (÷) på vare- og tjenestebalansen ..	+ 142	÷ 612	÷1 240	÷ 741	÷1 191	÷ 801	+ 183
B. Rente- og stønadsbalansen.							
Inntekter:							
Gaver under Det europeiske gjenreisingsprogram, netto	—	—	—	188	630	1 039	380
Andre stønader og renter, netto	—	70	—	—	—	—	—
Utgifter:							
Andre stønader og renter, netto	60	—	9	17	33	47	59
Overskott (+) eller underskott (÷) på rente- og stønadsbalansen ..	÷ 60	+ 70	÷ 9	+ 171	+ 597	+ 992	+ 321
C. Overskott (+) eller underskott (÷) på driftsbalansen	+ 82	÷ 542	÷1 249	÷ 570	÷ 594	+ 191	+ 504

[1]) Foreløpige tall.

Tabell 2. Endringene i vare- og tjenestebalansen fra 1. kvartal 1951 til 1. kvartal 1952. Mill. kr.

1. Øking av norske skips nettofraktinntekter		215
2. Øking i utførselen av skip	38	
3. Nedgang i innførselen av skip	93	
4. Nedgang i innførselsoverskottet av skip (2+3)	——	131
5. Øking i vareinnførselen uten skip	269	
6. Øking i vareutførselen uten skip	167	
7. Øking i vareinnførselsoverskottet uten skip (5÷6)	——	102
8. Nedgang i andre utgifter netto		6
9. Øking i overskottet på vare- og tjenestebalansen (1+4÷7+8)		250

eksporten enn i importen av varer uten skip, og vareimportoverskottet økte derfor med over 50 prosent. Når vare- og tjenestebalansen i 1. kvartal viste et så betydelig overskott, til tross for den nedgang som har gjort seg gjeldende i de løpende skipsfrakter og treforedlingspriser, og på tross av eksportsvikten for hvalolje, henger det sammen med at nettopp de to nevnte dominerende eksportnæringene, skipsfarten og treforedlingsindustrien, i stor utstrekning er bundet av langsiktige tidscertepartier og salgskontrakter.

Beregnet på årsbasis har vare- og tjenestebalansen og driftsbalansen overfor utlandet utviklet seg slik fra kvartal til kvartal i løpet av de siste par årene (overskott (+) eller underskott (÷) i mill. kr.):

	Vare- og tjenestebalansen:	Driftsbalansen:
1. halvår 1950	÷ 1 240	+ 190
2. » 1950	÷ 360	
1. » 1951	÷ 100	+ 320
2. » 1951	+ 460	+ 680
1. kvartal 1952	+ 920	+ 1 000

Det er ikke mulig å beregne nøyaktig hvor meget pris- og mengdeendringer hver for seg har hatt å si for utviklingen i vare- og tjenestebalansen. Når det gjelder de tre viktigste postene på vare- og tjenestebalansen, nemlig varebyttet uten skip, skipseksport og -import, og nettofraktinntektene, lar det seg imidlertid gjøre å antyde enkelte hovedtrekk.[1])

I tabell 3 er Byråets volum- og pristall for eksport og import (uten skip) omregnet med 1936—38 = 100, og videre er beregnet forholdstall mellom eksport- og importvolum og mellom eksport- og importpris.

Det framgår av tabellen at bare i 3. kvartal 1950, dvs. i tiden umiddelbart etter at Korea-krigen begynte, lå eksportvolumet relativt høyere enn importvolumet sammenliknet med 1936—38. Følger vi utviklingen fra kvartal til kvartal de siste 3 årene, ser vi at importvolumet steg relativt sterkere

[1]) Se også «Statistiske Meldinger» 1951, nr. 6, side 202 ff., hvor det er gjort nærmere rede for utviklingen i Norges betalingsbalanse fra begynnelsen av 1949 til 1. kvartal 1951, og «Økonomisk utsyn over året 1951», side 20 ff., hvor utviklingen i 1951 er behandlet.

Tabell 3. Indekstall for utførsel og innførsel (uten skip) 1936—38 = 100.

	Volumtall			Pristall		
	Utførsel	Innførsel	Utførsel / Innførsel	Utførsel	Innførsel	Utførsel / Innførsel
1946	61	79	77	248	248	100
1947	78	105	74	282	291	97
1948	84	96	88	312	312	100
1949	86	109	79	303	303	100
1950	109	115	95	318	342	93
1951	115	130	88	430	424	101
1949, 1. kv.	94	109	86	321	303	106
2. »	90	111	81	297	306	97
3. »	74	103	72	291	288	101
4. »	88	112	79	297	315	94
1950, 1. kv.	112	114	98	297	330	90
2. »	103	122	84	303	339	89
3. »	108	105	103	327	345	95
4. »	113	117	97	339	352	97
1951, 1. kv.	117	122	96	376	382	98
2. »	109	139	78	430	424	101
3. »	109	125	87	455	436	104
4. »	120	135	89	467	455	103
1952, 1. kv.	120	130	92	470	439	107

enn eksportvolumet under konjunkturtilbakeslaget i 1949, men etter devalueringen om høsten samme år gikk utviklingen i motsatt retning vinteren 1949—50. Nedgangen i volumforholdet i 2. kvartal 1950 må antas iallfall delvis å ha vært av sesongmessig karakter. Etter toppen i 3. kvartal samme år, som til dels henger sammen med relativt lav import, hadde vi relativt sterkere øking i importvolumet enn i eksportvolumet til utpå vårparten i fjor. Senere har igjen eksportvolumet vist relativt størst stigning. Sammenlikner vi gjennomsnittstallet for 1951 med det tilsvarende tall for 1950, finner vi imidlertid at det fant sted en nedgang i volumforholdet på ca. 8 prosent.

Ser vi så på vårt bytteforhold overfor utlandet, dvs. prisforholdet mellom eksport og import av varer uten skip, finner vi følgende hovedtrekk i utviklingen: Fra en forholdsvis gunstig utgangsstilling i begynnelsen av 1949 forverret bytteforholdet seg under konjunkturnedgangen dette året. Forverringen fortsatte også etter devalueringen om høsten. Dette skyldtes at importprisene fortsatte å stige, mens eksportprisene holdt seg omtrent uforandret de tre første kvartalene etter devalueringen, trolig først og fremst fordi en vesentlig del av vår eksport går til land som selv devaluerte sine valutaer, og i noen grad kanskje også fordi eksportørene satte ned prisene i ikke-devaluerte valutaer for å bli mer konkurransedyktige på disse markedene. Etter at Korea-krigen brøt ut fikk vi imidlertid et omslag, og siden sommeren 1950 har bytteforholdet mellom våre eksport- og importvarer vist

stadig bedring. Vi ser således at bytteforholdet i de siste årene har utviklet seg i ugunstig retning under konjunkturnedgang og til vår fordel under konjunkturoppgang, idet prisbevegelsene begge veier har vært sterkere for eksportvarene enn for importvarene.

Fra 1950 til 1951 viser tallene en bedring i bytteforholdet på om lag 11 prosent. Prisutviklingen var altså her gunstig nok til å motvirke nedgangen i volumforholdet. Derimot må nedgangen i importoverskottet av skip i det vesentlige betraktes som et uttrykk for mengdeendringer.

De tall for bytteforholdet overfor utlandet som beregnes på grunnlag av vareprisene i inn- og utførselen vil ikke gi et fullstendig bilde. Skal vi få et inntrykk av forandringene i Norges samlede bytteforhold overfor andre land, må vi også se på utviklingen i prisene for tjenesteytelser som Norge selger til og kjøper fra utlandet. Av størst betydning er da skipsfarten, idet Norge har en stor nettoeksport av skipsfartstjenester til utlandet.

Beregninger over skipsfartens bytteforhold kan foretas ved å sette en indeks over nettofraktinntekter pr. tonn i forhold til importprisindeksen. Slike beregninger for etterkrigsårene, på grunnlag av Byråets nasjonalregnskapstall, er gitt i tabell 4.

Tabell 4. Skipsfartens bytteforhold.

	1946	1947	1948	1949	1950	1951
1. Netto fraktinntekter[1]) pr. tonn (1938 = 100)	300	271	262	247	288	420
2. Pristall for vareinnførsel uten skip (1938 = 100) ..	240	283	308	302	339	408
3. Bytteforhold mellom skipsfartstjenester og vareimport (1 : 2)	125	96	85	82	85	103

Fraktene lå både i 1946 og 1947 på et høyt nivå. Når bytteforholdet ble så sterkt forverret fra det første året til det andre, skyldtes det ikke fall i brutto fraktinntektene, men en kraftig stigning i skipsfartens driftsutgifter, som kom samtidig med en oppgang i importprisene. Driftsutgiftene omfatter her ingen investeringsutgifter av noe slag, altså heller ikke reparasjoner for vanlig vedlikehold. Heller ikke omfatter driftsutgiftene mannskapsutgifter i fremmed valuta. Om en slik beregningsmåte er hensiktsmessig,vil være et skjønnsspørsmål. Meget kunne tale for å ta med under driftsutgiftene utbetalinger til utenlandske sjøfolk som seiler på norske skip. Mer tvilsomt er det om utbetalinger i fremmed valuta til norske sjøfolk bør regnes som driftsutgift. Beløpene brukes dels til norske borgeres konsum i utlandet, dels til varekjøp og senere import til Norge. Regnes disse beløp for driftsutgifter som fratrekkes bruttofraktinntektene, i likhet med kjøp av bunkerolje i utlandet osv., vil en jamføring av netto fraktinntekter pr. tonn og importpriser gi et dårligere bytteforhold for skipsfarten i etterkrigstiden enn det framgår av tabellen, idet mannskapene før krigen fikk en langt mindre del av sin hyre utbetalt i fremmed valuta. Ved beregningen av skipsfartens bytteforhold kunne det kanskje vært grunn til å gjøre fradrag for amortisasjon, ut fra den betraktning at fornyelsen av den norske flåte vesent-

[1]) Bruttofrakter i utenriksfart minus skipsfartens utgifter i utlandet unntatt investeringsutgifer og lønn og proviant til norske og utenlandske sjøfolk.

lig skjer ved skip levert fra utenlandske verksteder. Det kunne derfor hevdes at det ved beregninger av bytteforholdet burde tas med under driftsutgiftene et beløp for avskrivninger, basert på hva det til enhver tid koster å holde den norske flåte oppe på en bestemt standard ved nybygging i utlandet. Da byggeprisene for skip har vært langt høyere etter enn før krigen, og stort sett stigende i hele etterkrigstiden, ville en slik beregningsmåte gi dårligere bytteforhold enn ovenfor nevnt.

Alt i alt må vi kunne anta at det meste av endringen i vare- og tjenestebalansen i løpet av de siste par årene skyldes prisutviklingen, eller med andre ord den gunstige utvikling i vårt samlede bytteforhold overfor utlandet. I avsnittet om varebyttet med utlandet ble det vist at treforedlingsproduktene alene svarte for 60—65 prosent av stigningen i eksportprisnivået fra Korea-krigen brøt ut til utgangen av 1951. Det er viktig å være oppmerksom på at framgangen i vår betalingsmessige stilling overfor utlandet for en stor del henger sammen med to forhold, nemlig den gode treforedlingskonjunkturen og situasjonen på fraktmarkedet. Det betyr at relativt små forandringer i konjunkturforholdene kan føre med seg store endringer i vår betalingsstilling.

Når det gjelder det rene varebyttet, var det i 1. kvartal i år fortsatt oppgang i både volum- og prisforholdet mellom eksportvarer og importvarer. I avsnittet om varebyttet med utlandet er den kommende mengde- og prisutvikling for vår eksport og import drøftet nærmere. Tendensene til på den ene side nedgang i eksportvolumet for endel produkter, og på den annen side til stigende importmengde bl. a. som følge av frilisteutvidelsen og økt beredskapsimport, skulle tilsi at det trolig kan ventes noen nedgang i volumforholdet. Større usikkerhet knytter seg til utviklingen av bytteforholdet. Vi må regne med nedgang i eksportpristallet, men hvis importprisene samtidig faller minst like meget, vil vi ikke få noen forverring av bytteforholdet. Det kan nevnes i denne sammenheng at pristallet for innførselen først i de siste månedene er blitt berørt av den internasjonale prisnedgang. I 1. kvartal i år var importpristallet 3—4 prosent lavere enn da det nådde toppen i 4. kvartal i fjor, men det lå fremledes om lag 30 prosent høyere enn da Korea-krigen begynte. Moody's råvareindeks, som begynte å stige sterkt allerede tidlig i 1950 og nådde toppen i februar 1951, har derimot senere falt med rundt 20 prosent, og ligger nå igjen på omtrent samme nivå som sommeren 1950. Selv om en slik sammenlikning ikke må tillegges for stor vekt, er det grunn til å vente fortsatt fall i importprisnivået i de kommende måneder.

Skipsimporten ventes å gå noe ned i volum, og selv om det må regnes med høyere byggekostnader i år enn i 1951 er det uvisst om importverdien vil komme opp i samme beløp som i fjor. Det er også tegn som tyder på at skipseksporten vil komme til å gå ned. Prisene på brukte skip nådde toppen i slutten av 1951, og siden har den mer usikre situasjon på fraktmarkedet ført til et kraftig prisfall. Etterspørselen etter brukt tonnasje har også avtatt, og får vi ikke en ny fraktoppgang av betydning i år, er det mulig at prisene vil falle ytterligere.

Situasjonen på fraktmarkedet er behandlet i avsnittet om tjenestebyttet med utlandet. Nedgangen på fraktmarkedet har hittil ikke berørt noen stor del av vår flåte, da så mange norske skip går på langsiktige tidscertepartier. Tørrlastskip i løsfart har imidlertid vært nødt til å godta langt lavere frakter enn i fjor, og tilgangen på last til linjeskipene er synkende. Noen nedgang i fraktinntektene må det derfor ventes i tiden framover, men

for hele året kan det likevel regnes med endel større fraktinntekter enn i 1951.[1])

På rente- og stønadsbalansen må det regnes med mindre inntekter i 1952 enn i 1951. Av bevilgningene under Det europeiske gjenreisingsprogram for 1950—51 gjensto pr. 1 januar i år vel 30 mill. kr., hvorav 25 mill. kr. er mottatt i 1. kvartal. Under Det gjensidige sikkerhetsprogram ventes det at Norge i år vil få tildelt ca. 200 mill. kr. Det må imidlertid regnes med at rentebetalinger m. v. til utlandet ikke vil nå opp i et så stort beløp, slik at rente- og stønadsbalansen også for 1952 kommer til å vise et overskott.

Som tidligere nevnt hadde vi i årene 1946—49 et samlet underskott på driftsbalansen på nærmere 3 milliarder kroner. Dette underskottet, og de kapitalutgifter vi hadde i samme tidsrom — dvs. lån til andre land, tilbakebetalinger av gjeld til utlandet o. l. — ble dekket dels ved kapitalinntekter som lån og kreditter og dels ved bruk av valutareserver. I 1950 og 1951 hadde vi et overskott på driftsbalansen på i alt ca. 700 mill. kr. De samlede drifts- og kapitaltransaksjoner førte allerede i 1950 til en liten øking i valutabeholdningene, og for alvor kom omslaget i 1951, da valutabeholdningene økte med nærmere 400 mill kr. og kom opp i ca. 900 mill. kr. ved årets utgang. Vi hadde da en kontogjeld på om lag 400 mill. kr., som var oppstått i forbindelse med våre betalingsavtaler med andre land, i første rekke med medlemslandene i Den europeiske betalingsunion. Samtidig utgjorde imidlertid våre valutatilgodehavender ca. 1300 mill. kr. Som kontogjeld regnes også trekk på vår kredittkvote i Betalingsunionen. Ved utgangen av 1951 hadde vi trukket om lag 70 mill. kr., men da vi i de første månedene av 1952 hadde overskott i Betalingsunionen, var trekket ved utgangen av 1. kvartal kommet ned i ca. 58 mill. kr.

I 1. kvartal i år økte valutabeholdningene med ca. 135 mill. kr. mot 180 mill. kr. i samme kvartal i 1951. Dette svarer til overskottet på kapitalbalansen. Driftsbalansens saldo, som blir overført til kapitalbalansen, viste i 1. kvartal i år som tidligere nevnt et overskott på 250 mill. kr. mot 120 mill. kr. i 1. kvartal i fjor. Imidlertid ga de langsiktige kapitaltransaksjonene som fant sted i 1. kvartal i år et underskott på 115 mill. kr. mot et overskott på 60 mill. kr. i samme kvartal 1951. Endringen henger i første rekke sammen med at det i 1. kvartal fant sted store forskottsbetalinger i forbindelse med nykontraheringer av skip, mens vi i 1. kvartal i fjor hadde en netto-opplåning på skip. For hele året 1952 regnes det imidlertid også med en netto opplåning på denne posten. To andre av de poster vi hadde på kapitalbalansens inntektsside i 1951 faller bort i år, nemlig posten for låneandelen av Norges utgangsstilling i E.P.U., og posten for statslånet i Storbritannia. På utgiftssiden ventes gjeldsavbetalinger å bli mindre i år enn i 1951.

Valutaoverskottet i 1951 besto i det alt vesentlige av pund sterling og franske franc. Vi hadde i fjor et betalingsoverskott i pund sterling på 1081 mill. kr. og i franske franc på 121 mill. kr., og av bruttooverskottet innenfor E.P.U. utgjorde dette hele 97 prosent. Samtidig hadde vi et underskott i svenske kroner, belgiske franc og tyske mark på i alt 872 mill. kr., dvs. 87 prosent av vårt samlede bruttounderskott overfor E.P.U.-landene. Denne sterke konsentrasjon av overskott og underskott på noen få land viser klart hvor stor betydning overføringsmulighetene gjennom E.P.U. har for vår utenriksøkonomi, og hvor viktig det er for Norge at de forhandlinger som

[1]) Se beregningene side 77.

for tiden føres for å finne et grunnlag for Betalingsunionens fortsatte virksomhet fører fram.

Ved siden av pund sterling utgjør nå dollar det vesentlige av våre valutabeholdninger. I 1951 hadde vi, når den direkte dollarhjelp regnes med, et overskott overfor dollarområdet på 50 mill. kr. I 1951 steg vår eksport til dollarområdet relativt betydelig mindre enn totaleksporten, mens det motsatte var tilfelle for dollarimporten. Denne tendensen ble forsterket i 1. kvartal i år. Skulle utviklingen fortsette i samme retning, samtidig som den direkte dollarhjelp blir betydelig mindre i år enn i 1951, kan dollarproblemet igjen bli skjerpet.

Produksjon og sysselsetting.

Utviklingen i industrien har i de siste månedene vist enkelte nye trekk. Produksjonsstigningen synes totalt sett foreløpig å ha stoppet opp, og for første gang etter krigen har sysselsettingen i vår vist nedgang sammenliknet med samme tid foregående år. I dette avsnittet har derfor industrien fått en forholdsvis bred plass, mens de andre næringene er behandlet mer kortfattet.

a. Industrien.

Vår industriproduksjon har i de siste årene vist en volumøking på 6—8 prosent om året. I 1951 var produksjonsvolumet om lag 60 prosent større enn gjennomsnittlig for førkrigsårene 1936—38. Eksportindustrien passerte såvidt førkrigsnivået i 1948, da produksjonen i hjemmeindustrien allerede lå vel 40 prosent høyere enn i 1936—38. Fra 1948 til 1951 økte imidlertid produksjonsvolumet i eksportindustrien med ca. 40 prosent, mens økingen i hjemmeindustriens produksjon var på 15—16 prosent. Sammenlikner vi 1951 med 1936—38, har produksjonsøkingen vært på i alt 43 prosent i eksportindustrien og 67 prosent i hjemmeindustrien. I løpet av samme tidsrom økte produksjonsvolumet i produksjonsmiddelindustrien med bort i mot 63 prosent og i konsumvareindustrien med vel 57 prosent.

Produksjonsøkingen henger dels sammen med økt sysselsetting og dels med stigende produktivitet. Byrået har foretatt beregninger over utviklingen av produktiviteten i visse industrigrupper[1]) fram til 1950, og noen av resultatene er gjengitt nedenfor (1938 = 100):

	Produksjons-volum	Timeverk	Produksjon pr. timeverk
1946	98	102	96
1947	117	117	99
1948	130	125	104
1949	143	129	111
1950	154	134	115

[1]) Gruppene i industristatistikken bortsett fra jern- og metallindustrien og polygrafisk industri.

Tallene tyder på at for de gruppene som er med i beregningen var produksjonsøkingen i de første årene vesentlig et resultat av økt sysselsetting, mens produktivitetsstigningen senere har spilt en like viktig rolle. Tempoet i produktivitetsstigningen har vært forholdsvis jamt, nemlig 4—5 prosent pr. år, bortsett fra i 1949, da produksjonen pr. timeverk økte med ca. 7 prosent sammenliknet med foregående år.

Byrået har ikke noe materiale som kan danne grunnlag for en nærmere analyse av de forskjellige faktorer som har vært av betydning for produktivitetsutviklingen. Det som trolig har betydd mest er imidlertid den omfattende investering og rasjonalisering i industrien etter krigen. Investeringene har dels gått til fornyelse av produksjonsutstyr som var blitt sterkt nedslitt under krigen, og dels til utvidelse av kapasiteten. Det siste fører riktignok ofte med seg et behov for økt arbeidskraft, men samtidig har det ført til stigning i produksjonen pr. timeverk. En annen faktor av betydning i denne sammenheng er mangelen på arbeidskraft, som direkte har stimulert til rasjonalisering. Videre vil, som det ble gjort nærmere rede for i Økonomisk utsyn over året 1950 (side 72 ff.), produktivitetsutviklingen bli påvirket av endringer i sysselsettingsstrukturen. Mer usikkert er det hvor stor rolle arbeidernes innsatsvilje spiller for produktivitetsnivået og for endringer i det.

I sin alminnelighet kan vi si at industriproduksjonens størrelse etter krigen i det alt vesentlige har vært bestemt av produksjonsutstyret, råvaretilgangen og arbeidskraften. Til tross for de store utvidelser og moderniseringer i industriens produksjonsutstyr, er det ennå særlig i hjemmeindustrien et betydelig behov for fornyelser. Tilgangen på råstoffer og hjelpestoffer var til dels vanskelig den første tiden etter krigen, men har de siste årene stort sett vært tilfredsstillende. Mangel på arbeidskraft har imidlertid på enkelte områder hindret full utnytting av kapasiteten.

Avsetningsforholdene for industrien har stort sett vært gode i etterkrigsårene, selv om det under konjunkturtilbakeslaget i slutten av 1948 og i 1949 kunne registreres prisfall og avsetningsvansker for endel varer. Utover i 1951 begynte imidlertid visse nye trekk å gjøre seg gjeldende i bildet. Mens de fleste av våre eksportindustrier fremdeles arbeidde under meget lette avsetningsforhold, var situasjonen for hjemmeindustrien i høyere grad enn tidligere preget av usikkerhet, og på enkelte områder kunne det særlig i siste halvpart av året spores en merkbart minsket kjøpelyst. Totalt sett var det også i fjor stigning i hjemmeindustriens produksjon, men enkelte forbruksvareindustrier som garverier, tobakksfabrikker og mineralvannfabrikker viste nedgang.

Også i gjennomsnitt for 1. kvartal i år lå produksjonsindeksen for hele industrien under ett høyere enn i samme tidsrom 1951. Stigningen var imidlertid liten, mindre enn 1 prosent, og svakhetstendensene har i de første månedene av 1952 ikke bare blitt enda sterkere når det gjelder hjemmeindustrien, men de har også bredt seg til visse grener av vår eksportindustri. Det har således meldt seg avsetningsvansker for hermetikkindustrien og for olje- og fettindutrien. Endel sildoljefabrikker har måttet innstille driften, og det har funnet sted produksjonsinnskrenkninger ved olje- og fettraffineriene. Produksjonsindeksen for olje- og fettraffineriene lå i mars og april i år henholdsvis 17 og 12 prosent lavere enn i de samme månedene i 1951. Derimot førte ikke det svakere treforedlingsmarked i 1. kvartal i år til noen nedgang i den norske produksjon. Produksjonsindeksen for tremasse-, cellulose- og papirindustri lå tvert om ca. 10 prosent høyere i gjen-

nomsnitt for 1. kvartal i år enn i samme tidsrom i fjor, og det kan til sammenlikning nevnes at stigningen fra 1. kvartal 1950 til 1. kvartal 1951 var på mindre enn 1 prosent. For 2. kvartal er imidlertid bildet ikke så lyst. På grunn av den store avvirkingen i skogbruket siste vinter ligger driftsforholdene i treforedlingsindustrien riktignok godt an, men det har i en tid gjort seg gjeldende merkbare avsetningsvansker. I mars—april førte den ustabile prissituasjon til nesten fullstendig stans i tilgangen på nye ordrer for tremasse og cellulose, og det var også endel kjøpere som gikk fra sine tidligere ordrer. Som følge av dette gikk enkelte bedrifter til innskrenkning av produksjonen, i første rekke av tremasse, som i sommerhalvåret ikke tåler lengre lagring. Det synes imidlertid ikke å være grunn til å regne med at denne situasjon vil vare lenger enn inntil prisene har stabilisert seg. Papirprodusentene har vært bedre dekket av ordrer, og i denne bransjen har det derfor vært på det nærmeste full produksjon. For tremasse-, cellulose- og papirindustri i alt viste produksjonsindeksen også i april i år litt høyere produksjon enn i samme måned 1951.

For eksportindustrien under ett viste produksjonsindeksen en stigning i produksjonsvolumet fra 1. kvartal 1951 til 1. kvartal i år på nærmere 4 prosent. Sammenlikner vi de samme kvartalene i 1950 og 1951, var det en produksjonsstigning på over 11 prosent. Ellers er utviklingstendensene for eksportindustrien inngående behandlet under avsnittet om varebyttet med utlandet.

I en rekke hjemmeindustrigrupper var produksjonen i 1. kvartal i år mindre enn til samme tid i 1951. Produksjonsmiddelindustrien for hjemmemarkedet viste riktignok en stigning på 2,5 prosent, og nedgangen for hjemmeindustrien i alt var derfor under 1 prosent. Det var imidlertid en nedgang på ca. 6 prosent i produksjonen av konsumvarer for hjemmemarkedet. Forholdet var praktisk talt det samme også i april.

Setter vi indekstallene for hjemmemarkedsproduksjonen av konsumvarer og produksjonsmidler i de fem siste kvartalene i relasjon til tallene for samme kvartaler i foregående år, får vi denne oppstillingen:

	Konsumvarer	Produksjonsmidler
1. kvartal 1951 i % av 1. kvartal 1950	105.3	101.8
2. » 1951 i % av 2. » 1950	105.9	105.2
3. » 1951 i % av 3. » 1950	104.9	107.1
4. » 1951 i % av 4. » 1950	100.0	101.4
1. » 1952 i % av 1. » 1951	93.7	102.5

Tendensen i utviklingen av konsumvareproduksjonen er tydelig. Produksjonsøkingen nådde toppen i 2. kvartal 1951, da produksjonen var 6 % høyere enn i samme kvartal det foregående år. Siden har produksjonsstigningen blitt svakere.

Oppstillingen på neste side viser prosentvis stigning eller fall i den månedlige produksjonsindeks for endel konsumvareindustrigrupper fra de 4 første måneder av 1951 til samme tidsrom 1952:

Sjokoladefabrikker	÷ 12
Såpefabrikker	÷ 27
Glassverk	÷ 30
Garverier	÷ 55
Gummivareindustri	÷ 33
Tekstilindustri i alt	÷ 6
Ullvarefabrikker	÷ 2
Bomullsvarefabrikker	÷ 6
Trikotasjefabrikker	÷ 12
Konfeksjonsfabrikker	+ 1
Skotøyfabrikker	÷ 28

Det knytter seg visse svakheter til beregningen av disse tallene, men de gir likevel et brukbart bilde av tendensen. Av særlig interesse er det å se på lær- og gummivareindustrien og tekstil- og kledningsindustrien. Disse to viktige forbruksvareindustriene står nemlig i en lang rekke land oppe i en alvorlig krisesituasjon. I avsnittet om verdensøkonomien er det gjort nærmere rede for bakgrunnen for denne krisen.

Her i Norge er tekstilkrisen i dag av relativt mindre omfang enn i mange andre land, noe som delvis skyldes at tekstilrasjoneringen hos oss ble opprettholdt helt til desember 1951. Dels henger det også sammen med at importreguleringen, som for de fleste tekstilvarer ble opphevet så sent som 1. mai i år, og stadig opprettholdes for konfeksjon, i stor utstrekning har beskyttet norsk industri mot utenlandsk konkurranse. Etter publikums store innkjøp av tekstilvarer i siste halvår 1950 kom det imidlertid en reaksjon i 1951. Etterspørselen gikk tilbake, og denne tendensen ble forsterket av prisstigningen. Lagrene økte, og utover vinteren fikk vi flere tilfelle av produksjonsinnskrenkninger. I de siste månedene har forventningene om prisfall gjort publikum tilbakeholdne med sine innkjøp. Ennå i 2. halvår i fjor lå produksjonen i tekstil- og konfeksjonsindustrien høyere enn i samme tidsrom i 1950, men som det framgår av oppstillingen ovenfor, satte utviklingen spor etter seg i produksjonsvolumet i de første månedene i år. I gjennomsnitt for årets 4 første måneder lå produksjonen i tekstilindustrien 6 prosent lavere enn i samme tidsrom 1951. For en annen viktig gren innenfor kledningsindustrien, nemlig skotøyfabrikkene, hadde vanskene meldt seg med større tyngde allerede tidligere, og endel fabrikker var blitt tvunget til innskrenkninger og til dels driftsstans i løpet av høsten. I begynnelsen av året kom de fleste fabrikkene i gang igjen, men skotøyfabrikkenes produksjon var i de 4 første månedene i år hele 28 prosent mindre enn til samme tid i 1951.

Det er i dag temmelig vanskelig å bedømme framtidsutsiktene for tekstil- og kledningsindustrien. De store prissvingningene i 1951 framkalte først en kraftig kjøpebølge og deretter en avventende holdning hos grossister og detaljhandlere og var utvilsomt en medvirkende årsak til etterspørselssvikten. Om vi forutsetter en mer stabil prisutvikling i 1952, skulle det derfor innebære at vi kan vente økt etterspørsel. Klimatiske forhold spiller alltid en betydelig rolle for omsetningen av tekstilvarer, og det siste året har det vært uvanlige værforhold over store deler av Europa og også i Norge — først en våt sommer og så den milde vinteren. Det er antakelig tildels virkningene av den milde vinteren vi kan spore når tallene i oppstillingen foran viser at trikotasjeindustrien er den gruppe innenfor tekstilindustrien som har

hatt størst produksjonsnedgang sammenliknet med 1951. En mer normal værtype i år vil kunne bidra til å endre situasjonen. På den annen side må vi regne med at de store lagrene vil ha en konjunkturdempende virkning iallfall i første omgang. Detaljomsetningen av tekstilvarer synes å ha vært ganske stor utover våren, men dette har ikke i nevneverdig grad gitt seg utslag i økte bestillinger til produsentene, fordi omsetningsleddene har villet vente med å fornye sine lagrer til frilistingen trådte i kraft.

Det som på lengre sikt vil være av avgjørende betydning, er imidlertid om vår tekstilindustri kan klare seg i konkurransen med utlandet etterat størsteparten av varene i denne gruppe kom på friliste fra 1. mai. Som nevnt i avsnittet om varebyttet med utlandet, svarer de verditollsatsene som ble satt i kraft for tekstil- og bekledningsvarer fra 2. januar i år gjennomgående til en forhøyelse av den reelle beskyttelse på 150—200 prosent. Tollpolitisk sett kan det neppe sies at forhøyelsene jamt over går lenger enn til å gjenopprette en relativt moderat beskyttelse. Den prosentvise beskyttelsen som de nye satser gir ligger fremdeles under 1938-nivået. Ved en vurdering av beskyttelsesbehovet i dag sammenliknet med før krigen, må det imidlertid tas hensyn til at arbeidsledighetsproblemet i mellomkrigstiden har spilt en stor rolle for fastsettelsen av beskyttelsessatsene i vår tolltariff, mens dette ikke har samme aktualitet i den nåværende økonomiske situasjon. Hvis vår tekstilindustri nå har relativt bedre konkurranseevne overfor utlandet enn før krigen, skulle også det tilsi et lavere beskyttelsesnivå. En slik vurdering av konkurranseevnen er vanskelig å foreta, bl. a. fordi det må tas hensyn til forskjellen i omkostningsnivåene i de enkelte land. Men det kan være grunn til å peke på at selv om det i Norge etter krigen har funnet sted en omfattende utbygging og modernisering av hjemmeindustrien, og ikke minst tekstilindustrien, har nok mange utenlandske konkurrenter i enda høyere grad bygd ut og modernisert sitt produksjonsutstyr. Det begrensede hjemmemarked for norsk tekstilindustri vil også i enkelte tilfelle bidra til å stille den i en ugunstig konkurranseposisjon i forhold til flere andre lands industrier.

Det er neppe tvil om at teknisk sett står vår tekstilindustri på flere områder fullt på høyde med utlandets. Industrien fordoblet sin produksjon fra 1938 til 1951, og som følge av mangel på arbeidskraft finnes det uutnyttet kapasitet til enda større produksjon. Av Norges tekstilbehov kan nå rundt regnet 70 prosent dekkes ved innenlandsk produksjon. Det kan bl. a. av beredskapsmessige hensyn være ønskelig å opprettholde en så stor tekstilindustri, men iallfall på enkelte områder kan dette komme til å vise seg vanskelig uten forholdsvis stor tollbeskyttelse. Selv med de tollforhøyelser som ble satt i verk fra nyttår, imøteser vår tekstilindustri importfrigjøringen med en viss bekymring. Imidlertid er det vel nødvendig å følge utviklingen gjennom en tid før vi med noen sikkerhet kan si hvor stor tollbeskyttelse norsk tekstilindustri på lengre sikt vil trenge om den skal opprettholdes i sitt nåværende omfang.

Det kan nok ventes at iallfall visse varer nå vil bli tilbudt fra utlandet til priser som ligger under produksjonskostnadene her i landet for tilsvarende produkter, selv om vi ser bort fra rene dumping-salg, som det også er en viss risiko for. Mot dumping kan det neppe komme på tale å beskytte seg gjennom de ordinære tollsatsene, men det må eventuelt treffes ekstraordinære tiltak av en eller annen art. Her står vi imidlertid overfor det problem at det i konkrete tilfelle kan være vanskelig å påvise om det foreligger dumping eller ikke. I den internasjonale tollavtalen (GATT) er dumping definert

som salg til en pris som «ligger lavere enn den under vanlige handelsforhold sammenlignbare pris for den tilsvarende vare bestemt for forbruk i eksportlandet», men selv med en slik definisjon som utgangspunkt kan det i praksis komme til å oppstå tvilstilfelle. Imidlertid kan det trolig regnes med at de tilfelle hvor det virkelig er tale om dumping vil være rene unntak, og at utenlandske pristilbud som ligger lavere enn prisen på tilsvarende varer av innenlandsk opprinnelse i de fleste tilfelle må betraktes som regulær konkurranse. Skulle en slik utvikling bringe deler av norsk tekstilindustri opp i alvorlige vansker, vil det måtte velges mellom enten å gå til ytterligere tollforhøyelser med de prismessige virkninger dette måtte ha, eller å gripe regulerende inn i importen på annen måte, eller å gjennomføre en slik omlegging eller innskrenkning av vår tekstilindustri som konkurransen med utlandet gjør nødvendig.

Den sviktende etterspørsel i skotøybransjen og i lærvarebransjen ellers har ført til meget vanskelige avsetningsforhold for garveriene, og en rekke bedrifter har måttet innskrenke produksjonen. Frilistingen av overlær har skjerpet vanskene for produsentene av slikt lær. Av bunnlær, som ikke er frilistet, produserte garveriene i 1950 ca. 5000 tonn, mot en årsproduksjon før krigen på 3200 tonn. Det innenlandske behov er anslått til normalt ca. 4000 tonn pr. år, og det kan neppe regnes med muligheter for eksport. Selv om skotøyetterspørselen igjen bedrer seg, ser det derfor ut til at vi her må regne med en reduksjon i produksjonen som vil bli av varig karakter. Nedgangen i gummivareindustrien må bl. a. ses i sammenheng med frilistingen av viktige gummiprodukter som dekk og ringer til motorvogner m. v. Frykten for prisstigning førte i fjor til en viss hamstring av bildekk, og dette har også påvirket produksjonen i år.

Også for sjokoladefabrikkene henger produksjonsnedgangen sammen med sviktende etterspørsel. Når det gjelder såpefabrikkene, som det må antas står overfor en relativt mindre elastisk etterspørsel, ligger det derimot til dels spesielle forhold bak produksjonsnedgangen. Fra sommeren 1950 til utpå våren 1951 lå produksjonen ekstraordinært høyt, i første rekke trolig som følge av at fabrikkene i 1950 var i stand til å ta opp igjen produksjonen av sine spesialmerker i vaskepulver. Nedgangen fra 1. kvartal 1951 til samme tid i år synes derfor først og fremst å henge sammen med en normalisering av produksjonen.

Som tidligere nevnt har sysselsettingen i industrien i vår for første gang etter krigen vist nedgang sammenliknet med samme tid foregående år. For hele industrien var det fra utgangen av mars 1951 til samme tid i år en netto nedgang i sysselsettingen på 1800 personer. Denne nedgangen falt i sin helhet på den kvinnelige arbeidskraft, idet tallet på sysselsatte kvinner sank med 2200, mens det for menn gikk opp med 400. Det er viktig å ha dette forhold for øye når vi ser nærmere på de endringer i sysselsettingen som har funnet sted i de enkelte industrigrener. Som det kunne ventes har sysselsettingen gått mest ned i de industrier som er blitt sterkest rammet av den sviktende etterspørsel. Således sank tallet på sysselsatte fra utgangen av mars 1951 til samme tid i år i tekstilindutrien med 1500, i kledningsindustrien med 1000, i lær- og gummivareindustrien med 1100 og i treindustri unntatt sagbruk og høvlerier med 850. Både i tekstil- og kledningsindustrien spiller den kvinnelige arbeidskraft en særlig stor rolle, og det samme gjelder i noe mindre grad for gummivareindustrien. Imidlertid finner vi fra utgangen av mars i fjor til samme tid i år en oppgang i tallet på sysselsatte først og fremst i industrier hvor den mannlige arbeidskraft spiller en helt

dominerende rolle, således ved sagbruk og høvlerier med 2000, i treforedlingsindustrien med 800, ved skipsbyggeriene med 800 og i gruvevirksomhet med 600. Dette tyder for det første på at de mannlige arbeidere som er blitt rammet av total driftsstans stort sett forholdsvis lett har kunnet finne ny sysselsetting i andre industrier, og dessuten må de industrier hvor sysselsettingen har gått opp ha hatt et visst tilsig av mannlig arbeidskraft også fra andre industrigrener og andre næringer. Det byr på større vansker å bringe på det rene hvor de kvinnelige abeidere som er blitt ledige har tatt veien. Tallet på registrerte helt arbeidsløse tekstil- og kledningsarbeidere var litt mindre ved utgangen av mars i år enn til samme tid i fjor, og for hele industrien steg tallet på arbeidsløse i samme tidsrom bare med 400. I en viss utstrekning har det nok funnet sted en overgang av kvinnelig arbeidskraft fra industri til andre næringer, men det ser ut til at nedgangen i tallet på sysselsatte kvinner i industrien først og fremst henger sammen med at det av grunner som vi skal komme tilbake til nedenfor har funnet sted en ikke ubetydelig avgang av kvinner fra ervervslivet.

Tallet på registrerte helt arbeidsløse industriarbeidere økte fra 4300 ved utgangen av mars i fjor til 4700 på samme tid i år. Det var flest arbeidsløse i nærings- og nytelsesmiddelindustrien, nemlig 2345, dvs. en fordobling fra utgangen av mars 1951. Samtidig var etterspørselen etter arbeidskraft, slik den kommer til uttrykk gjennom tallet på meldte ledige plasser, i praktisk talt alle industrigrupper mindre enn ett år tidligere, og for industrien under ett var det ved utgangen av mars i år nesten dobbelt så mange meldte helt arbeidsløse (4700) som ledige plasser (2435). Til samme tid i fjor var forholdet 4300 helt arbeidsløse og 4360 ledige plasser. Selv om oppgavene over ledige plasser ikke kan tas som et nøyaktig uttrykk for endringer i etterspørselen etter arbeidskraft, bl. a. fordi ikke alle ledige plasser blir meldt til arbeidsformidlingen, synes tallene å tyde på at arbeidskraftsituasjonen i industrien er mindre stram enn for ett år siden.

Alt i alt kan det neppe regnes med noen øking i sysselsettingen i industrien dette året, men kanskje snarere en viss nedgang. Økt produksjon må derfor i tilfelle oppnås gjennom bedret produktivitet. En rekke viktige maskiner til industrien er satt på friliste, og da byggevirksomheten stadig er regulert, kan det regnes med at frilisteimporten av maskiner i det vesentlige vil gå til utskiftning eller modernisering i bestående bedrifter. Mange bedrifter i f. eks. tekstil- og skotøyindustriene har imidlertid likviditetsvansker, og både av den grunn og som følge av de usikre avsetningsforhold kan det trolig ventes en viss tilbakeholdenhet når det gjelder innkjøp av nytt produksjonsutstyr.

Hvis vi på bakgrunn av de forskjellige forhold som gjør seg gjeldende skal forsøke å vurdere produksjonsutviklingen i industrien i tiden framover, er det grunn til å feste oppmerksomheten ved at kraftmangelen i fjor førte til at den nedgang vi vanligvis har i eksportproduksjonen fra 1. til 2. kvartal ble uvanlig stor, nemlig på hele 10 prosent. Slike vansker har vi i år unngått, og det skulle være grunn til å tro at eksportproduksjonen sammenliknet med fjoråret iallfall i 2. kvartal vil kunne holde seg på omtrent samme nivå som i 1. kvartal, da den som nevnt lå bortimot 4 prosent høyere enn i samme tidsrom i fjor. Mer tvilsomt synes det å være om det kan unngås at eksportproduksjonen i løpet av sommeren faller noe av i forhold til i fjor.

Når det gjelder hjemmeindustrien, skulle det kunne ventes en viss bedring i etterspørselen, først og fremst som følge av de omfattende lønnsforhøyelsene i vår, og på enkelte områder også i noen grad som følge av økte

bestillinger fra forsvaret. På grunn av betydelige lagrer av en rekke varer vil det imidlertid trolig ta en viss tid før en eventuell bedring i etterspørselen slår ut i produksjonstallene i vesentlig grad. Da dessuten produksjonen i hjemmeindustrien i fjor økte særlig sterkt nettopp fra 1. til 2. kvartal, nemlig med 5 prosent, må det ventelig regnes med at sammenliknet med fjoråret vil hjemmeindustriens produksjon i 2. kvartal i år falle ytterligere noe av i forhold til 1. kvartal, da den som nevnt lå ca. 1 prosent lavere enn til samme tid i fjor. Ut over sommeren skulle det så igjen være visse muligheter til bedring.

For hele industrien skulle dette innebære at vi som i 1. kvartal også i de neste to kvartalene skulle kunne regne med en produksjon som ligger omtrent på samme nivå som i de tilsvarende månedene i 1951.

b. Andre næringer.

Jordbruket hadde ingen avsetningsvansker i de første etterkrigsårene fram til 1950. Husdyrproduksjonen steg imidlertid så sterkt at det i de siste par årene fra tid til annen har gjort seg gjeldende avsetningsvansker for visse produkter. For egg og smør inntraff dette første gang sommeren 1950, men det lyktes da å finne avsetning ved eksport. Også i fjor ble overskottsproduksjonen i det vesentlige eksportert. I de siste månedene har imidlertid smøreksporten sviktet, og det har derved igjen oppstått vansker for smøromsetningen. Det er gjerne i sommerhalvåret vi har overskott av smør, og problemet er å fjerne dette sommeroverskottet uten at resultatet også blir et underskott av konsummjølk i vinterhalvåret. Det har vært på tale med smørinnblanding i margarin som før krigen, og forskjellige tiltak er satt i verk for å stimulere til en jamnere mjølkeproduksjon året igjennom. Kjøttproduksjonen er stor nok til å dekke etterspørselen. For flesk har det i en tid vært avsetningsvansker, men disse er trolig av mer forbigående karakter, da tilførslene av flesk ventes å gå ned utover sommeren og høsten. Produksjonen av ull har økt sterkt de siste årene. Våre innenlandske ullpriser har ikke fulgt helt med i de veldige svingningene på verdensmarkedet. Det har til sine tider vært visse vansker med avsetningen, og lagrene er nå store.

Med de svakhetstendenser som har gjort seg gjeldende i etterspørselen etter visse husdyrprodukter er det spørsmål om ikke høyere priser ville føre til mindre avsetning av en rekke viktige varer. I stedet for full kompensasjon i økte priser for de siste lønnsforhøyelsene har det derfor vært drøftet å gi større subsidier og bevilgninger til forskjellige produksjonsfremmende tiltak i jordbruket, f. eks. støtte til ullvaskerier.

Av vårt matkornforbruk dekkes fremdeles bare en forholdsvis liten del ved innenlandsk produksjon. Bl. a. ved høyere kornpriser og ved å regulere prisforholdet mellom korn og mjølk har det vært forsøkt å stimulere til større kornproduksjon, og de siste par årene har korndyrkingen vist økende tendens. Fremdeles er imidlertid kornarealet mindre enn før krigen.

I *skogbruket* har det i vinter vært stor aktivitet. I januar—februar var det således 27—30 000 hoggere i arbeid, dvs. 5—6000 flere enn på samme tid i fjor. Forrige sesong lyktes det ikke å nå det fastsatte hogstkvantum på 7 mill. m^3 tømmer, men i år regnes det med å komme opp i ca. 8 mill. m^3. Det gode hogstresultatet må tilskrives flere faktorer. Dels skyldes det den milde og snøfattige vinteren, dels de høye tømmerprisene og forvent-

ninger om at prisene nå kan komme til å falle, og dels kan det også ha spilt en rolle at gjennomsnittslikningen er bebudet opphevet fra neste år.

Vinterens store *fiskerier* ga mindre fangstutbytte enn i 1951. Vintersildfisket ga et utbytte på i alt 8.8 mill. hl, mot 9.5 mill. hl i fjor. Ellers er det bare i det tidligere rekordåret 1948 utbyttet har nådd så høyt. I Lofotfisket ble fangstmengden ca. 85 000 tonn, dvs. 30 000 tonn mindre enn i 1951.

Hvalfangsten i Antarktis ga i sesongen 1951—52 et utbytte på 172 000 tonn hvalolje og ca. 23 000 tonn spermolje, dvs. 3—4 prosent mer enn i foregående sesong. På grunn av avsetningsvansker ligger imidlertid vel en tredjepart av oljen fremdeles lagret, og det er mulig at færre norske selskaper vil delta i fangsten neste sesong.

I *byggevirksomheten* var tallet på sysselsatte ved utgangen av mars 3400 høyere enn ett år tidligere. I *anleggsvirksomheten* var det samtidig sysselsatt 3200 flere enn ved utgangen av mars i fjor. Vi hadde 7200 registrerte arbeidsledige i bygge- og anleggsvirksomhet ved utgangen av mars, dvs. 4700 færre enn ett år tidligere. Det ble satt i gang et relativt sett meget stort antall boligbygg i siste halvår i fjor, og værforholdene har vært gunstige. Det ventes tatt i bruk flere leiligheter i 1952 enn noe tidligere år etter krigen. Teglverksstreiken i februar—mai medførte imidlertid en viss forsinkelse i byggeprogrammet. Sysselsettingen i anleggsvirksomheten har økt mest i Nord-Norge, og særlig ved statens anlegg. Delvis skyldes økingen arbeider som er satt i gang for ekstraordinære midler. Den økte sysselsetting i bygge- og anleggsvirksomheten må ikke minst ses i sammenheng med den bevisste politikk som har vært ført for å utjamne de sesongmessige endringer i sysselsettingen på dette område, gjennom regulering av kvotetildelingene, jamnere sysselsetting i statens anleggsvirksomhet m. v. Sysselsettingsøkingen i bygge- og anleggsvirkomheten ventes å fortsette. Således vil gjennomføringen av det utvidede forsvarsprogram kreve en betydelig øking i forsvarets bygge- og anleggsvirksomhet. Arbeidsdirektoratet regner med 7000 flere sysselsatte i bygge- og anleggsvirksomheten i sommer enn sommeren 1951.

Den samlede sysselsetting økte med om lag 1900 personer fra utgangen av mars 1951 til samme tid i år. Det kan nevnes i denne sammenheng at vi i det samme tidsrom hadde en netto utvandring som er anslått til om lag 3000 personer, hvorav 2500 menn. Ser vi på endringene i sysselsettingen for menn og kvinner hver for seg, var det en øking på 5900 menn, men derimot en nedgang på 3800 i tallet på sysselsatte kvinner. Denne nedgangen henger først og fremst sammen med faktorer av befolkningsmessig art, mindre tilvekst av kvinner i erversdyktig alder, endret aldersfordeling og større giftermålshyppighet. Sommeren 1952 regner Arbeidsdirektoratet med 4500 færre sysselsatte enn i fjor sommer, nemlig en øking på 300 menn og en nedgang på 4800 kvinner. Som nevnt tidligere regnes det med en øking på 7000 i tallet på sysselsatte i bygge- og anleggsvirksomhet. Videre regnes det med en sysselsettingsøking i forsvaret på 5900 personer (militære og sivilt personell). På den annen side ventes det som før nevnt en nedgang på 6400 personer i industriens sysselsetting, og resten ventes å komme fra jordbruk, skogbruk og fiske. Alt i alt ser det ut til at arbeidsmarkedet vil bli stramt også i sommer. I enda høyere grad kan det ventes å bli tilfelle utover høsten, dels fordi bygge- og anleggsvirksomheten vanligvis har en topp i september, og dels fordi det i tiden september-november skal finne sted ekstraordinært store repetisjonsøvinger.

Priser og lønninger.

Engrosprisnivået i Norge ligger nå mellom to og tre ganger så høyt som i 1938. Nivået har praktisk talt hele tiden vært stigende. Stigningen i etterkrigstiden var sterkest fra 1950 til 1951. I år var det en svak oppgang i begynnelsen av året, men alt i februar ble toppen nådd. Indeksen lå da på 272.2. Senere har den gått langsomt nedover, og pr. 15. mai lå den på 269.3.

Da prisbevegelsene i Norge i høy grad blir påvirket av utviklingen på verdensmarkedet, kan det være av interesse å sammenlikne Moody's amerikanske råvareindeks med de norske tall. For etterkrigstiden gir imidlertid importprisindeksen et mer direkte uttrykk for påvirkningene utenfra enn engrosprisindeksen. Som nevnt i avsnittet om varebyttet med utlandet, steg det norske importprisnivået fra 1938 til 1951 med om lag 300 prosent, mens oppgangen i engrosprisindeksen bare var vel halvparten så stor. Dette henger blant annet sammen med de norske subsidie- og avgiftsordninger etter krigen, som har ført til en nedskrivning av engrosprisene i Norge, mens importprisene har vært praktisk talt uberørt av slike ordninger. For førkrigstiden foreligger ikke månedlige beregninger som kan gjøre det mulig å følge svingningene i importprisnivået. I denne tid var imidlertid engrosprisene upåvirket av subsidier, og en sammenlikning med Moody's råvareindeks viser at bevegelsene i de norske engrospriser stort sett fulgte råvareprisene, riktignok med betydelig svakere utslag og gjerne også med en viss forskyvning i tid, slik at omslagene kom noe senere i Norge enn i U.S.A. Et unntak danner den prisoppgang som begynte i Norge høsten 1931, etter kronenedskrivningen, mens prisene enda fortsatte å falle en tid i Sambandsstatene (se fig. s. 97).

I etterkrigstiden har importprisene fulgt råvareprisene, mens det innenlandske engrosprisnivå har vært holdt nede ved subsidier, i enkelte år på et nesten konstant nivå (se fig. s. 98). Devalueringen i september 1949 utløste en oppgang i importprisene, men den ble ikke straks fulgt av stigning i engrosprisnivået. Den første kraftige oppgang i engrosprisene kom da subsidiene ble skåret ned i mars 1950. Mens det i budsjettåret 1949—50 ble utbetalt om lag 850 millioner kroner i subsidier, var beløpet i 1950—51 gått ned til 613 millioner. For 1951—52 ble beløpet på grunn av prisstigningen på verdensmarkedet forhøyd til om lag 680 millioner kroner i subsidier, vesentlig utbetalt over statsregnskapet og Prisdirektoratets avgiftsfond. Dette var imidlertid langt fra tilstrekkelig til å holde engrosprisnivået stabilt.

Det kan nevnes at de norske importprisene på et par vareslag, kull og i mindre grad korn, har vært holdt nede ved en egen avgiftsordning, frakt-

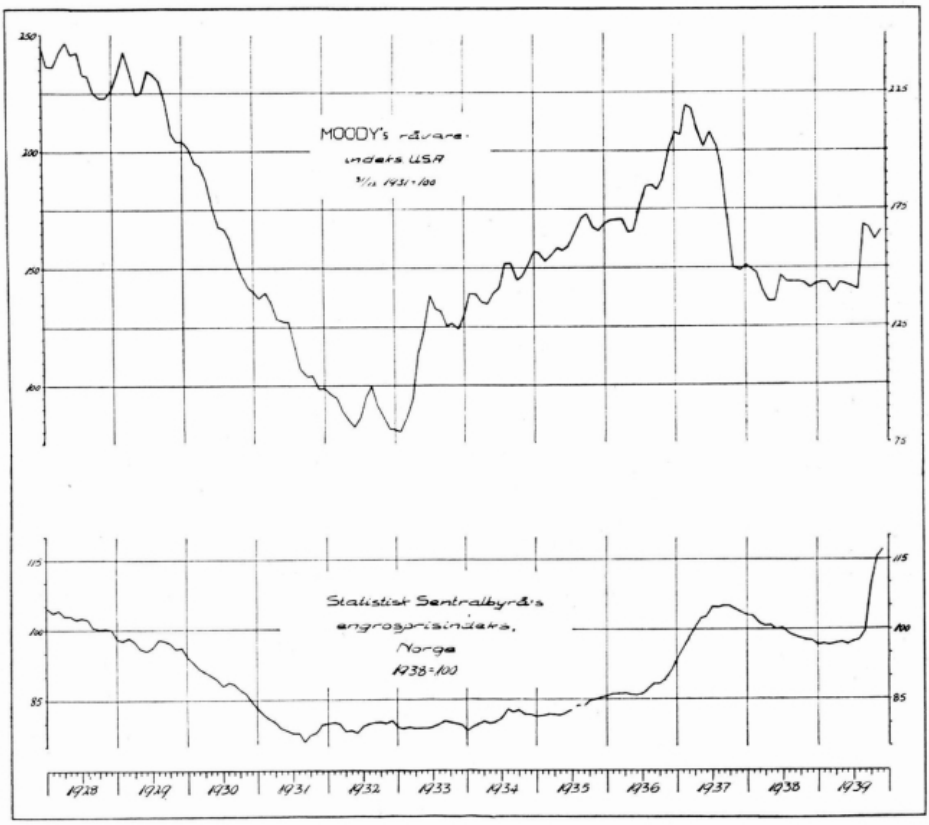

utjamningsavgiften. Når fraktmarkedet har kommet høyt opp, er norske skip blitt pålagt å bringe kull og delvis korn til Norge til frakter som har ligget under markedsratene. Vedkommende rederiers inntektstap er blitt utliknet på hele skipsfartsnæringen. Importprisene er på denne måten blitt lavere enn de ellers ville vært. Fraktutjamningsavgiften utgjorde noe over 50 millioner kroner for årene 1947—1950. Derav falt det meste på året 1948. For 1951 er avgiften beregnet til bortimot 75 millioner kroner.

Bortsett fra dette er importprisene ikke berørt av norske avgiftsordninger. Fra måned til måned kan importprisindeksen vise forholdsvis store tilfeldige svingninger. Imidlertid følger den som regel bevegelsen i råvareprisene, om enn noe avdempet og med en viss forsinkelse. I den utstrekning endringer i importprisene ikke blir motvirket ved subsidier eller på annen måte, vil de slå igjennom i de innenlandske engrospriser etter noen måneders forløp. Mens importprisene nådde toppen i oktober 1951, skjedde dette først i februar 1952 for engrosprisene.

Fra mars 1950, da den sterke stigningen i det norske prisnivået begynte, til mars 1952 steg engrosprisindeksen med nærmere 44 prosent. Det meste av stigningen falt på det første av disse to årene. Tabellen øverst s. 99 viser hvordan stigningen har vært for de forskjellige grupper i indeksen.

Den prosentvise stigning i engrosprisindeksen var nesten tre ganger så stor fra mars 1950 til mars 1951 som den var i det følgende år. I første

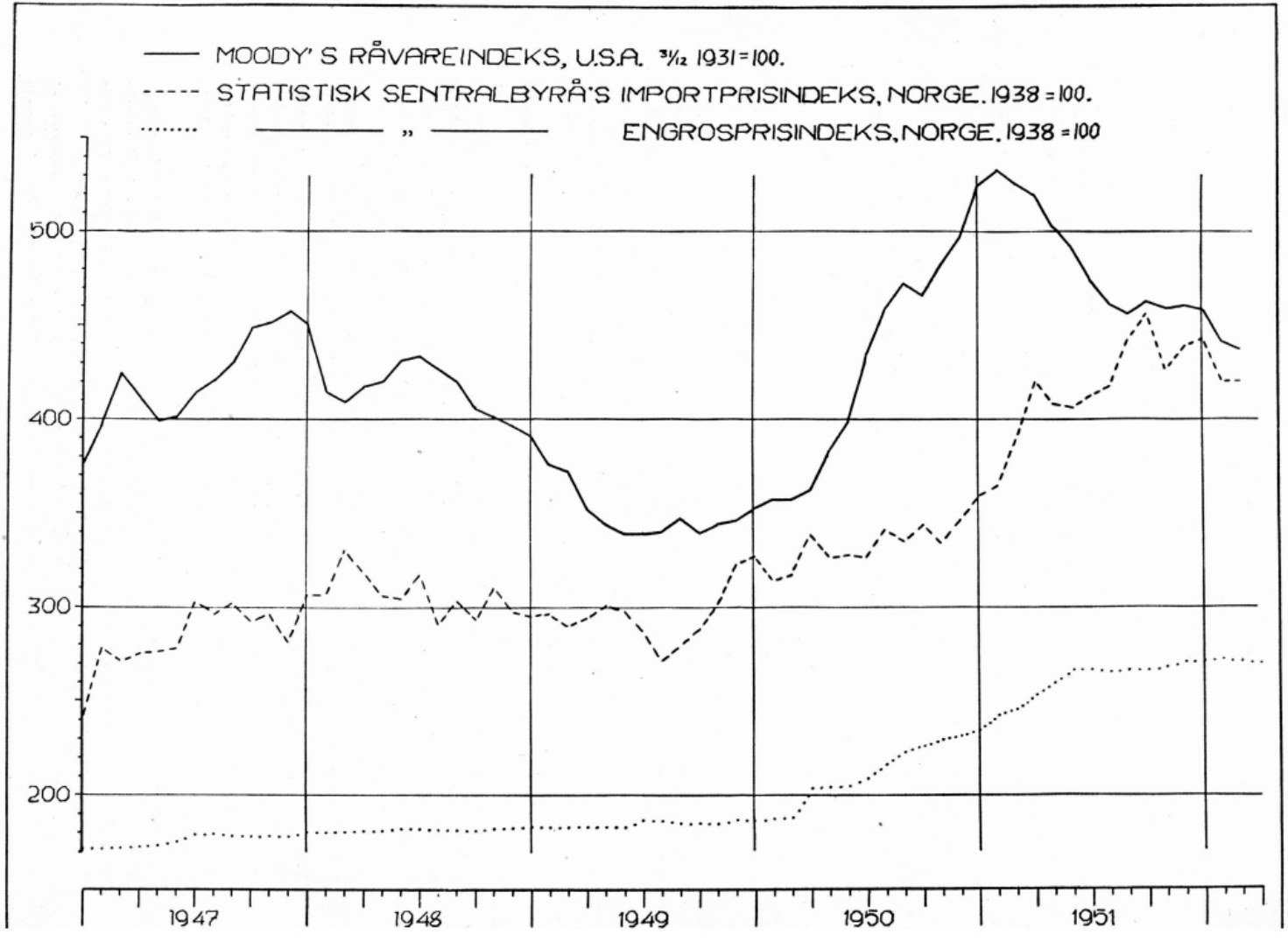
MOODY'S RÅVAREINDEKS, U.S.A. 3/12 1931=100.
STATISTISK SENTRALBYRÅ'S IMPORTPRISINDEKS, NORGE. 1938=100.
" ENGROSPRISINDEKS, NORGE. 1938=100
500
400
300
200
1947
1948
1949
1950
1951

Tabell 1. Statistisk Sentralbyrås engrosprisindeks. Prosentvis stigning for forskjellige varegrupper.

	Mars 50—mars 51	Mars 51—mars 52	Mars 50—mars 52
Animalske næringsmidler	7.9	1.7	10.2
Vegetabilske næringsmidler	1.9	0.4	2.4
Vegetabilske nytelsesmidler	2.0	0.6	2.8
Fôrstoffer og gjødning	3.1	0.4	3.6
Brensel og oljer	2.0	1.5	3.9
Jern og metaller	3.2	3.3	7.6
Stein, leir- og glassvarer	0.0	0.3	0.4
Trevarer	0.2	1.3	1.9
Tremasse, cellulose og papir	0.1	1.2	1.6
Tekstiler	5.3	÷ 0.2	5.1
Huder, lær og skotøy	4.2	÷ 0.6	3.4
Gummiprodukter	0.1	0.1	0.2
Kjemiske og tekniske varer	0.3	0.4	0.8
Generalindeks	30.3	10.4	43.9

tidsrom var det ikke prisfall i noen av gruppene, i annet tidsrom ble det derimot registrert nedgang i prisene på tekstiler og på huder, lær og skotøy. Nedgangen var imidlertid svært liten, og stigningen innenfor de fleste andre varegrupper fra mars i fjor til mars i år var også beskjeden. Sterkest gjorde den seg gjeldende for jern og metaller.

For tidsrommet mars 1950—mars 1952 sett under ett har oppgangen i prisene på animalske næringsmidler, på jern og metaller og på tekstilvarer veid tyngst i indeksen. De to siste gruppene gjenspeiler virkningen av prisstigningen på verdensmarkedet. Oppgangen i de norske prisene på kjøtt, flesk og liknende skyldes vesentlig reduserte subsidier og kompensasjon til jordbruket etter lønnsstigningen.

Varegruppene i engrosprisindeksen kan også fordeles på industri- og jordbruksvarer, fôrstoffer og kolonialvarer, som i tabellen nedenfor.

Tabell 2. Statistisk Sentralbyrås engrosprisindeks. Prosentvis stigning for forskjellige varegrupper.

	Mars 50—mars 51		Mars 51—mars 52		Mars 50—mars 52	
Industrivarer	18.6		8.4		29.5	
Derav: a) råvarer og halvfabr.		11.8		5.7		19.1
b) helfabrikata		6.8		2.7		10.4
Jordbruksvarer	6.9		1.4		8.8	
Derav: a) animalske		5.5		1.3		7.2
b) vegetabilske		1.4		0.1		1.6
Fôrstoffer	3.1		0.4		3.6	
Kolonialvarer	1.6		0.0		1.6	
Generalindeks	30.3		10.4		43.9	

Tabell 3. Levekostnadsindeks. Prosentvis stigning for forskjellige varegrupper.

	Mars 50—mars 51	Mars 51—mars 52	Mars 50—mars 52
Kjøtt	2.3	1.1	3.6
Flesk	0.6	0.4	1.0
Fisk	0.3	0.8	1.2
Mjølk, smør	2.2	1.6	4.0
Poteter, grønnsaker	0.1	1.5	1.8
Mjøl, gryn	0.1	0.1	0.2
Brød	0.9	0.4	1.5
Kolonialvarer	1.0	0.6	1.7
Matvarer ellers	0.3	0.2	0.6
Matvarer i alt	8.0	6.7	15.6
Drikkevarer og tobakk	0.6	0.5	1.1
Kull, koks, ved	0.1	0.6	0.8
Gass, elektrisitet	0.0	0.1	0.1
Bekledning	3.3	2.5	6.2
Husleie	0.2	0.2	0.5
Andre utgifter	1.7	2.7	4.8
Hovedsum	13.9	13.3	29.1

Kraftigst har stigningen vært i prisene på industrielle råvarer og halvfabrikata, som alene svarer for nesten halvparten av den prosentvise stigning i indeksen. Her ser en hvor kraftig den direkte virkning av prisoppgangen på verdensmarkedet for råvarer har vært. Dette kommer ikke så klart fram når stigningen i indeksen blir fordelt på hvert enkelt vareslag.

Prisstigningen på verdensmarkedet kulminerte for over et år siden, og prisfallet senere for råvarer i internasjonal handel har ennå ikke slått fullt igjennom i den norske engrosprisindeksen. Den tidligere stigning i engrosprisene har dessuten ført til oppgang i levekostnadene, og denne har etter hvert trukket med seg økte lønninger og høyere jordbrukspriser, noe som igjen virker i retning av høyere indekstall for engrospriser og levekostnader. Tendensen er blitt motvirket av fallet i råvareprisene, men for levekostnadenes vedkommende er det ikke kommet til noen hel stans i oppgangen.

Stigningen i levekostnadsindeksen har vært langsommere enn i engrosprisindeksen, men den har fortsatt å stige helt til det siste. Pr. 15. april lå den på 130.6. Levekostnadene har ikke steget så sterkt som engrosprisene. Fra mars 1951 til mars 1952 steg indeksen for levekostnadene med vel 13 % eller 15.3 poeng, fra 115 til 130.3. Omtrent halvparten av denne stigning skyldtes høyere matvarepriser, i første rekke høyere priser på mjølk, smør, poteter, grønnsaker, kjøtt og fisk. Resten av oppgangen

i levekostnadsindeksen det siste året fordeler seg på forskjellige poster. Bekledningsposten alene svarer for om lag 20 % av hele oppgangen, mens de resterende 30 prosents stigning skyldes større eller mindre prisforhøyelser på en lang rekke ulike varer og tjenester, som hver for seg har forholdsvis liten vekt i indeksen. Stigningen i bekledningsposten foregikk til og med august 1951, senere kom det et visst prisfall. Prisene på matvarer fortsatte derimot å stige også i 1952 som følge av den kompensasjon jordbruket fikk etter lønnsreguleringen høsten 1951.

Stigningen fra mars 1950 til mars 1951 fordelte seg ikke vesentlig annerledes enn fra mars 1951 til mars 1952. I hele perioden mars 1950—mars 1952 var det således stigningen i matvareposten som betydde mest for økingen i levekostnadene, og dernest stigningen i bekledningsposten. Etter disse to poster kommer samleposten «andre utgifter» som omfatter utgifter til forskjellige slags utstyrsvarer, til aviser, til sportsartikler, til legehjelp og medisin, reiser, ferier og fornøyelser m. v. For hele perioden svarer denne post for om lag en sjettedel av stigningen i levekostnadsindeksen.

I tiden framover må en vente at det vil gjøre seg gjeldende både prishevende og prissenkende tendenser. De viktigste vil være de som står i samband med importprisendringer og lønnsforhøyelser. Hvordan enn prisene på verdensmarkedet utvikler seg i de nærmeste månedene, vil antakelig importprisene fortsette å synke, fordi det i stor utstrekning allerede er sluttet avtaler om varekjøp fra norsk side. Riktignok virker blant annet de tollforhøyelser som i januar i år ble satt i verk for en rekke varer, hovedsakelig halvfabrikata og ferdigvarer, fordyrende på importprisene for slike varer, men denne virkning har antakelig nå i det vesentlige slått igjennom i prisnivået innenlands og vil neppe gjøre seg særlig gjeldende i tiden framover. For råvarer, som i det alt vesentlige er tollfrie, skulle imidlertid lavere importpriser ventes å ville virke i retning av lavere priser for en rekke innenlandsk produserte varer. Det kan også tenkes at økt frilisteimport etter 1. mai vil virke til å presse priser og avansesatser nedover for endel norskproduserte varer, bl. a. for tekstilvarer.

I en avtale mellom staten og jordbruksorganisasjonene av 8. desember 1950 ble det bestemt at i tilfelle av stigning eller fall i tarifflønningene i og utenfor jordbruket skulle det straks kunne tas opp forhandlinger mellom staten og organisasjonene, med sikte på å heve eller senke arbeidsinntektene for jordbrukere tilsvarende. Forhandlinger ble tatt opp våren 1952, men de ble brutt i midten av mai måned. Statens forhandlere tilbød økte subsidier på 49 millioner kroner og prisforhøyelser på jordbruksvarer til et beregnet beløp av 44 millioner, men organisasjonenes forhandlere mente ikke dette var tilstrekkelig som kompensasjon. Forslaget om 44 millioner i prisforhøyelser er beregnet å tilsvare en oppgang i levekostnadsindeksen på om lag 0.65 poeng.

En annen viktig faktor som kan tenkes å påvirke prisnivået i tiden framover er som nevnt lønnsutviklingen. Etter Byrået's lønnsstatistikk har gjennomsnittsfortjenesten for voksne lønnstakere i industrien utviklet seg slik i de siste par årene (kr. pr. time):

	Menn:		Kvinner:	
	1950	1951	1950	1951
1. kvartal	3.12	3.49	2.02	2.30
2. »	3.28	3.76	2.11	2.52
3. »	3.24	3.73	2.07	2.48
4. »	3.46	3.98	2.25	2.68

For en overveiende del av de organiserte lønnstakere utløp gjeldende tariffavtaler i 1. halvår i år, og for resten utløper avtalene i løpet av sommeren og høsten. Resultatet av de tariffrevisjoner som var avsluttet innen midten av mai er en gjennomsnittlig tariffmessig lønnsøking for arbeidere på ca. 5 prosent. Nivået ble stort sett fastlagt gjennom lønnsnemndas kjennelse for jern- og metallindustrien, og det kan trolig regnes med jamt over samme tillegg også for de grupper som ennå står igjen. Imidlertid vil den faktiske lønnsøking kunne bli mindre for endel industrigrupper, og da særlig for grupper med minstelønnssatser, fordi den faktiske timelønn som regel ligger høyere enn minstelønnssatsene. For funksjonærer i privat virksomhet vil tillegget etter forslaget av 18. mai 1952 for det overveiende flertall utgjøre 6—7 prosent, og for tjenestemenn på statens lønnsregulativ ser det etter foreløpige beregninger ut til at lønnsøkingen i gjennomsnitt trolig vil utgjøre mellom 13 og 15 prosent. Sammenlikner vi reallønnsnivået i 2. kvartal i år med gjennomsnittet for 1951 for de grupper som inntil utgangen av mai var ferdig med lønnsrevisjonen, vil vi finne en alminnelig bedring i reallønnen.

Ved de tariffrevisjoner som er avsluttet har det vært en viss tendens i retning av differensiering mellom faglært og ikke faglært arbeidskraft. De nye tariffavtalene gjelder for ett år, og inneholder ingen bestemmelser om hel- eller halvautomatisk indeksregulering av lønningene i tariffperioden. Dette forhold kan komme til å bli av stor betydning for prisutviklingen i tiden som kommer, idet det betyr at vi i ett års tid framover kan regne med uforandrede tarifflønninger selv om levekostnadene skulle vise stigning. Imidlertid må en være oppmerksom på, at bestemmelsen i hovedavtalen av oktober 1950 om adgang til å kreve forhandlinger om dyrtidstillegg dersom levekostnadsindeksen skulle komme opp i 130.8 eller mer pr. 15. mars 1952 eller senere, stadig står ved makt for de grupper som det ennå ikke er sluttet nye tariffavtaler for. For enkelte grupper innen næringsog nytelsesmiddelindustrien utløper f. eks. gjeldende avtaler ikke før enn i september. Hvis levekostnadsindeksen, som pr. 15. april lå på 130.6, innen den tid skulle passere 130.8, har disse gruppene adgang til straks å kreve forhandlinger om indeksregulering av lønningene, uavhengig av de generelle tarifforhandlingene som skal tas opp til høsten.

Så store lønnstillegg som er gitt eller vil bli gitt under årets tariffforhandlinger vil sannsynligvis også få virkninger på prisnivået, bl. a. fordi bedriftene tidligere bare i begrenset utstrekning har fått kompensasjon i prisene for lønnstillegg. Hvor sterke utslag en i tilfelle kan regne med i de forskjellige næringer vil bl. a. avhenge av hvor stor rolle lønningene spiller for de samlede kostnader. Særlig stor er lønnsandelen i handelen, hvor funksjonærlønningene gjennomgående utgjør over halvparten av kostnadene.

Alt i alt er det vanskelig å si om de prishevende eller de prissenkende tendensene vil virke tyngst i tiden framover. Det kan trolig regnes med lavere importpriser, men lønnsforhøyelsene og krav om høyere inntekter fra andre samfunnsgrupper enn lønnstakere, i første rekke fra bønder og fiskere og fra handelsnæringen, vil virke i motsatt retning. Det er også viktig å være oppmerksom på at etterspørselen under de nåværende forhold vil spille en større rolle for prisdannelsen enn tilfellet har vært i tidligere etterkrigsår. Det er mulig at de faktorer som virker til å trekke prisnivået oppover er så sterke at de vil oppveie virkningen av lavere importpriser. Hvis vi ikke får et betydelig fall i prisene på tekstil- og bekledningsvarer, synes det derfor ikke å være grunn til å vente noen nedgang i levekostnadene i tiden framover, men kanskje heller en viss stigning.

Penge- og kredittmarkedet.

Realøkonomisk vil utviklingen på penge- og kredittmarkedet i tiden framover trolig få størst betydning for omfanget og sammensetningen av investeringene, og særlig er det grunn til å vente at lånepolitikken vil spille en viktig rolle. Framstillingen i dette avsnittet vil derfor ta sikte på å kaste lys over utlånsvirksomheten. Dette lar seg til en viss grad gjøre ved hjelp av statistikken over fordelingen av utlånene på låntakere og långivere. Vi skal først se på hva disse tallene kan fortelle og deretter drøfte likviditets- og renteutviklingen som i betydelig grad har vært avgjørende for utlånspolitikken.

Dessverre har vi ikke statistikk over alle utlån. Således mangler vi fullstendige oppgaver over lån fra stat og kommuner, kundekreditten og andre lån mellom privatpersoner eller bedrifter. Tabellene 1 og 2 omfatter slike utlån fra innenlandske kredittinstitusjoner som det lar seg gjøre å registrere statistisk. Tabellene gjelder alle låneformer så nær som ihendehaverobligasjonslån som en gjengir oppgaver over særskilt i tabell 8.

Den samlede kjente utlånsøking fra innenlandske kredittinstitusjoner var 160 mill. kr. større i 1950 enn i 1949. I 1951 økte utlånene igjen ca. 100 mill. kr. mer enn i 1950. På grunn av prisstigningen måtte bedriftene i 1950 låne mer enn i 1949, og i 1951 mer enn i 1950, for å kunne finansiere et gitt innkjøp av varer og tjenester. Nå finnes det ingen prisindeks som gir nøyaktig uttrykk for hvor sterkt prisene på lånefinansierte varekjøp har steget. Det beste vi har å holde oss til er trolig pristallet for bruttoinvesteringen ifølge nasjonalregnskapet, men dette kan bare vise tendensen i prisutviklingen i grove trekk. Pristallet for bruttoinvesteringen viser en oppgang på 6 prosent fra 1949 til 1950 og 8 prosent fra 1950 til 1951, mens utlånsøkingen var 14 prosent større i 1950 enn i 1949 og 8 prosent større i 1951 enn i 1950. Dette kan tyde på at det lånefinansierte kjøp av varer og tjenester steg endel i volum fra 1949 til 1950, men at det fra 1950 til 1951 holdt seg om lag konstant, noe som er bemerkelsesverdig, da det samlede investeringsvolum gikk ned fra 1949 til 1950 og opp fra 1950 til 1951.

Vår finansstatistikk mangler sikre og detaljerte opplysninger om hvordan den kjente utlånsøking fordeler seg på låntakere, men på grunnlag av det materiale som foreligger har Byrået gjort overslag over fordelingen på de viktigste låntakergrupper. Overslagene som er gjengitt i tabell 1 kan bare gi uttrykk for størrelsesordenen. Særlig svake er tallene for jordbruk, skogbruk, fiske og hvalfangst da utlånene til disse næringene fra aksjebankene og sparebankene er beregnet på grunnlag av et svakt materiale. For postsparebanken, postgiroen og trygdeselskapene har det ikke vært

Tabell 1. Kjent årlig utlånsøking fra innenlandske kredittinstitusjoner fordelt på låntakergrupper. Mill. kr.

	1947	1948	1949	1950	1951
Private konsumlån	50	÷ 1	3	60	27
Hus- og tomteeiere m. v.	355	411	407	338	442
Jordbruk og skogbruk	74	131	100	143	94
Fiske	38	26	30	46	13
Hvalfangst	÷ 4	÷ 3	1	—	÷ 1
Bergverk og industri	200	190	239	213	327
Skipsfart	102	166	146	93	90
Handel	171	21	42	198	202
Andre sektorer	95	86	146	166	88
Utlån som ikke lar seg fordele etter låntakere	53	81	46	63	137
Kjent utlånsøking i alt	1 134	1 108	1 160	1 320	1 419

mulig å fordele utlånene på låntakergrupper. Utlånsøkingen fra disse institusjonene er derfor oppgitt samlet nederst i tabellen.

Etter overslagene i tabell 1 å dømme, har i de senere år storparten av den kjente utlånsøking fra innenlandske kredittinstitusjoner gått til hus- og tomteeiere, bergverk og industri og handel. I 1951 lånte således disse gruppene om lag 970 mill. kr. eller hele 68 prosent av den samlede utlånsøking. Utlånene til jordbruk, skogbruk, fiske, hvalfangst og skipsfart økte samme år knapt 200 mill. kr. eller med bare 14 prosent av den samlede utlånsøking. Økingen i de kjente private konsumlån har vært liten, både i forhold til den samlede kjente utlånsøking og i forhold til det samlede private konsum. Det foregår imidlertid en viss kredittgiving til konsumformål som ikke blir registrert i statistikken, f. eks. lån fra detaljhandlere til kunder. Dessuten kan det hende at en del utlånsøking som i realiteten er private konsumlån er kommet med under en av de andre postene i tabell 1. Hvor store beløp dette kan dreie seg om er det imidlertid uråd å ha noen mening om. Utlånsøkingen til andre sektorer som også har vært forholdsvis liten representerer blant annet kreditt til stat og kommuner.

For bergverk og industri, skipsfart og hvalfangst blir bildet noe annerledes når vi også betrakter de lån som disse næringene tar opp på obligasjonsmarkedet og i utlandet.

Den samlede øking i de kjente innenlandske lån til bergverk og industri blir i mill. kr.:

	1949	1950	1951
Øking i utlån fra innenlandske kredittinstitusjoner	239	213	327
Øking i ihendehaverobligasjonslån	41	75	33
I alt	280	288	360

Særlig i 1950 spilte således obligasjonsmarkedet en forholdsvis stor rolle for denne sektorens opplåning. Overfor utlandet hadde bergverk og industri både i 1948 og 1950 en betydelig større øking i fordringer enn i gjeld, og i 1949 økte nettogjelden til utlandet bare med 20 mill. kr. For årene 1947—50 tilsammen gikk sektorens nettogjeld til utlandet ned med 90 mill. kr. For 1951 foreligger det ennå ingen tall.

For skipsfarten og hvalfangsten har opplåningen over obligasjonsmarkedet spilt en ubetydelig rolle, men til gjengjeld har disse næringene, særlig skipsfarten, hatt en betydelig nettoopplåning i utlandet. For årene 1947—1950 hadde skipsfarten en nettoopplåning i utlandet på 520 mill. kr., dvs. om lag like mye som økingen i denne næringens kjente innenlandske lån. Dette henger dels sammen med at rederne for å få kjøpeløyve har måttet finansiere en del av sine skipskjøp ved utenlandsk kreditt, og dels med at statens store erstatningsutbetalinger til rederne har minsket skipsfartens behov for innenlandske lån i etterkrigstiden. Hvalfangsten hadde i årene 1947—50 tilsammen en nettoopplåning i utlandet på ca. 30 mill. kr.

Når det gjelder utvikligstendensene i den senere tid, viser tabell 1 en betydelig mindre utlånsøking fra innenlandske kredittinstitusjoner til jordbruk, skogbruk og fiske i 1951 enn i året før. Det kan imidlertid tenkes at nedgangen skriver seg fra en skjevhet i det statistiske materialet, for hele nedgangen faller på aksjebankene og sparebankene, og nettopp for disse bankenes lån til jordbruk, skogbruk og fiske bygger som nevnt overslagene i tabell 1 på et svakt grunnlag. Også utlånsøkingen til sekkegruppen Andre sektorer var betydelig mindre i 1951 enn året før. Det samme gjelder økingen i de private konsumlån. På den andre siden var økingen i utlånene til hus- og tomteeiere og til bergverk og industri henholdsvis om lag 100 mill. kr. og 110 mill. kr. større i 1951 enn i 1950. Veksten i utlånsøkingen var således forholdsvis betydelig større enn prisstigningen.

Økingen i statsbankenes utlån til hus- og tomteeiere, som for størstedelen er boliglån, er blitt større og større for hvert år etter at Husbanken begynte sin virksomhet, og i 1950 finansierte statsbankene om lag 75 prosent av den samlede utlånsøking til dette formål. Samtidig gikk økingen i aksjebankenes og sparebankenes utlån til hus- og tomteeiere ned fra over 300 mill. kr. i 1947 til ca. 60 mill. kr. i 1950, men i 1951 var utlånsøkingen fra disse bankene atter oppe i ca. 130 mill. kr. eller nesten 29 prosent av hele utlånsøkingen til hus- og tomteeiere.

Utlånsøkingen til bergverk og industri var for statsbankene og kredittforeningene bare 19 mill. kr. i 1951 mot 55 mill. kr. året før, og som vi alt har sett, gikk sektorens nettoopplåning på obligasjonsmarkedet samtidig ned fra 75 mill. kr. i 1950 til 33 mill. kr. i 1951. Til gjengjeld steg aksjebankenes og sparebankenes utlånsøking fra ca. 160 mill. kr. i 1950 til ca. 310 mill. kr. i 1951, slik at den samlede kjente innenlandske utlånsøking til bergverk og industri ble ca. 70 mill. kr. større i 1951 enn året før. Aksjebankene og sparebankene spilte således i 1951 en forholdsvis betydelig større rolle for finansieringen av bergverk og industri enn de gjorde året før, og også større rolle enn i de tidligere etterkrigsår.

Utlånene har i de senere år til dels utviklet seg ulikt for hver av de kredittinstitusjonstypene som vi har statistikk for.

Statsbankene har tilsammen økt sine utlån om lag like mye i hvert av de tre siste årene, men Husbanken og de andre boligbankene står her i en særstilling. Disse bankene økte i 1949 sine utlån med 238 mill. kr., i 1950

Tabell 2. Kjent årlig utlånsøking fra innenlandske kredittinstitusjoner. Mill. kr.

	1947	1948	1949	1950	1951
Statsbanker	67	171	425	417	427
Husbanken	10	97	209	238	277
Andre boligbanker	÷ 3	8	29	42	66
Kommunalbanken	÷ 3	8	96	74	53
Hypotekbanken	12	15	16	11	15
Driftskredittkassen og Lånekassen for jordbrukere	—	4	5	2	3
Fiskarbanken og Lånekassen for fiskere	11	16	29	16	4
Industribanken	40	23	41	34	9
Kredittforeninger	124	99	91	79	64
De norske Bykredittforeninger	28	20	27	23	13
Kredittforeninger for jordbruk og skogbruk	15	15	14	24	17
Skipshypotekforeninger	55	48	32	4	20
Andre kredittforeninger	26	16	18	28	14
Private aksjebanker	515	501	367	452	542
Postgiroen	÷ 7	20	÷ 5	—	25
Sparebanker	401	256	231	292	266
Postsparebanken	—	—	—	2	15
Trygdeselskaper	34	61	51	78	[1]) 80
Kjent utlånsøking i alt	1134	1108	1160	1320	1419

[1]) Overslag på grunnlag av oppgaver for de største selskapene.

med 280 mill. kr. og i 1951 med 343 mill. kr. Denne veksten henger nøye sammen med veksten i byggevolumet. Ingen av de andre statsbankene hadde større utlånsøking i 1951 enn i 1949, tvert imot var utlånsøkingen betydelig mindre for Kommunalbanken, Fiskarbanken og Industribanken. Tilsammen økte disse 3 bankene sine utlån med bare 66 mill. kr. i 1951 mot 124 mill. kr. i 1950 og 166 mill. kr. i 1949. Tendensen hittil i år har vært om lag den samme som for de siste 2—3 årene.

Kredittforeningene har også økt sine utlån mindre og mindre i de siste årene og tilsammen utgjorde utlånsøkingen fra disse institusjonene 64 mill. kr. i 1951 mot 91 mill. kr. i 1949. Utviklingen hittil i 1952 tyder på at denne tendensen fortsatt gjør seg gjeldende. I første kvartal i år økte utlånene fra kredittforeningene med bare 10 mill. kr., mens de i samme kvartal i de tre foregående år har økt med over det dobbelte.

Tabell 3. Øking i utlån fra sparebanker. Mill. kr.

	Pantelån	Andre utlån	Alle lån
1947	140	261	401
1948	108	148	256
1949	129	103	232
1950	159	134	293
1951	161	104	265

Sparebankenes utlån har økt med om lag konstant tempo i de siste fire årene. Mens økingen i pantelånene er blitt større fra år til år, steg de andre utlån 44 mill. kr. mindre i 1951 enn i 1948. Tendensen i aksjebankenes lånepolitikk har gått i motsatt retning. Disse bankene økte i 1948 og 1949 sine pantelån betydelig mer enn sparebankene, men alt i begynnelsen av 1950 ble tempoet i utlånsøkingen betydelig mindre og fra slutten av 1950 har aksjebankenes pantelån holdt seg på om lag samme nivå. Til gjengjeld økte aksjebankene sine andre utlån sterkere og sterkere og i første halvår 1951 var økingen hele ca. 500 mill. kr. I andre halvår 1951 var imidlertid økingen også i disse utlånene liten. Dette henger sammen med at vi i første halvår 1951 hadde både sterk prisstigning og store lageropplegg, mens vi i andre halvår hadde liten prisstigning og trolig forholdsvis mindre lagerøking. Det er ellers bemerkelsesverdig at aksjebankenes samlede utlån økte med bare ca. 30 mill. kr. i andre halvår 1951.

Tabell 4. Øking i utlån fra private aksjebanker. Mill. kr.

	Pantelån	Andre utlån	Alle lån
1947	87	429	516
1948	131	370	501
1949	164	202	366
1950	78	380	458
1951	4	537	541

Mens aksjebankene og sparebankene har økt sine pantelån lite også i de fire første månedene i år, har de andre utlån steget med ca. 290 mill. kr., og av dette beløpet faller ca. 210 mill. kr. på aksjebankene. Økingen er imidlertid ikke større enn om lag to tredjeparter av økingen i samme tidsrom i 1951.

Det var særlig de største aksjebankene som økte utlånene eksklusive pantelån i 1950 og 1. halvår 1951. Det er seks aksjebanker som har over 200 mill. kr. i aksjekapital, og de hadde ved utgangen av 1951 en utlånsmasse på 63 prosent av utlånene fra de banker som er med i månedsstatistikken for aksjebanker og sparebanker. Disse bankene økte i 1949 sine utlån eksklusive pantelån med 123 mill. kr. eller 63 prosent av hele utlånsøkingen fra aksjebanker etter månedsstatistikken. I 1950 var økingen 363 mill. kr. og 94 prosent, i 1951 444 mill. kr. og 84 prosent og i 1. kvartal 1952 95 mill. kr. og 67 prosent.

Postgiroen og Postsparebanken hadde inntil begynnelsen av 1951 bare ubetydelige beløp plasert i vanlige utlån, men i løpet av 1951 anbrakte disse institusjonene tilsammen ca. 40 mill. kr. på denne måten, særlig i pantelån. Utlånene fra trygdeselskapene har også steget sterkere i de siste par årene enn tidligere i etterkrigstiden. Denne tendensen til å gå over til å plasere midlene i vanlige utlån istedenfor i ihendehaverobligasjonslån henger sammen med utviklingen på obligasjonsmarkedet. For trygdeselskapene foreligger det ennå ingen oppgaver for 1952, men utlånsøkingen for Postgiroen og Postsparebanken var i første kvartal i år tilsammen nesten 50 mill. kr., dvs. over halvparten av utlånsøkingen fra sparebankene i samme tidsrom.

Skal vi med få ord forsøke å karakterisere utviklingstendensen i kredittinstitusjonenes långiving, kan vi si at utlånene fra Husbanken, de andre boligbankene, Postgiroen, Postsparebanken og trygdeselskapene viser en tendens til å øke mer og mer, mens utlånene fra de andre statsbankene og kredittforeningene heller viser tendenser i motsatt retning. Sparebankenes utlånsøking viser fortsatt et forholdsvis konstant tempo når vi tar sesongbevegelsen i betraktning. Utviklingstendensen i aksjebankenes utlån er mer usikker. Tallene for januar—april i år kan tyde på at utlånsøkingen i år vil bli mindre enn i fjor.

Ellers må en være varsom med å dra konklusjoner om framtidsutsiktene bare på grunnlag av bevegelsen hittil i utlånstallene. Et noe bedre inntrykk av utviklingstendensene framover, kan vi få ved å undersøke enkelte av de bakenforliggende omstendigheter som er avgjørende for kredittinstitusjonenes utlånspolitikk. Problemet er her ulikt for de forskjellige typene av kredittinstitusjoner.

Tabell 5. Statsbankenes viktigste finansieringskilder. Mill. kr.

	1949	1950	1951	1. kv.1952
Øking i ihendehaverobligasjonsgjelden (netto regnet)	281	200	÷ 14	18
Øking i nettogjelden til Norges Bank	÷ 46	50	÷ 6	÷ 10
Øking i nettogjelden til aksje- og sparebanker	1	69	÷ 22	64
Øking i nettogjelden til staten	÷ 12	22	379	10
Øking i nettogjelden til ymse offentlige fonds	86	63	16	29

Statsbankene pleier normalt å skaffe midler til sine utlån ved opptak av ihendehaverobligasjonslån. Deres egen långiving er således avhengig av hvor mye de selv er i stand til å låne til enhver tid på obligasjonsmarkedet. Helt inntil 1950 ble storparten av statsbankenes utlånsøking finansiert over obligasjonsmarkedet, men da begynte det å bli vanskelig å skaffe så store lån som statsbankene ønsket å ta opp til de lånevilkår som før hadde vært gjeldende. Av den grunn lånte statsbankene i 1950 om lag 200 mill. kr. tilsammen fra Norges Bank, aksjebanker og sparebanker, staten og offentlige

fonds. Enda vanskeligere ble det å skaffe midler i 1951, og storparten av utlånsøkingen fra statsbankene ble av den grunn finansiert ved lån fra staten. Bokholderimessig ble dette ordnet slik at midler ble overført fra statens reguleringskonto i Norges Bank til en særskilt konto for statsbankene, som disse bankene kan trekke på etter avtale. I fjor ble det overført vel 400 mill. kr. til konto for statsbankene og i mars i år ble det på ny overført 350 mill. kr. I Stortingsmelding nr. 75 (1952), om retningslinjer for penge- og kredittpolitikken, har statsbankene anslått behovet for nye utlån til et beløp på vel 600 mill. kr. i 1952 mot vel 500 mill. kr. i 1951 brutto regnet. Også netto vil dette trolig bety en utlånsøking på vel 100 mill. kr. mer i 1952 enn i 1951. Til å finansiere denne utlånsøkingen vil de beløp som hittil er overført til konto for statsbankene ikke være tilstrekkelige. Statsbankene må derfor enten skaffes midler på annen måte, eller de må få låne enda mer av staten, dersom den budsjetterte utlånsøking skal kunne gjennomføres. I løpet av første kvartal i år lånte statsbankene 10 mill. kr. av staten, 64 mill. kr. av aksjebankene og sparebankene og 29 mill. kr. av ymse offentlige fonds. Utviklingen videre framover vil i høy grad avhenge av hvilke rådgjerder staten måtte finne grunn til å nytte for å skaffe statsbankene midler, enten indirekte ved å påvirke obligasjonsmarkedet eller direkte ved egne lån til statsbankene. Også for Postgiroens og Postsparebankens utlånsøking vil statens pengepolitikk kunne bli avgjørende.

Kredittforeningene er i enda høyere grad enn statsbankene avhengig av obligasjonsmarkedet. Omfanget av kredittforeningenes utlånsøking i tiden framover vil derfor i høy grad rette seg etter hvordan obligasjonsmarkedet utvikler seg og etter de lånevilkår som kredittforeningene får høve til å tilby. I den utstrekning staten — for å skaffe statsbankene midler—eventuelt påvirker obligasjonsmarkedet eller tillemper vilkårene for statslån etter situasjonen på markedet, vil dette også måtte øke kredittforeningenes muligheter for å skaffe midler til større utlån.

De private aksjebankene og sparebankene har en sentral stilling på lånemarkedet, dels fordi de er de største avtakere av statsbankenes og kredittforeningenes obligasjoner og dels fordi de også representerer de største direkte långivere. Over halvparten av den kjente utlånsøking i de senere år har kommet fra aksjebankene og sparebankene. For disse bankenes utlånspolitikk spiller likviditeten en så viktig rolle at det er nødvendig å se på hvordan den stiller seg.

I hele etterkrigstiden har aksjebankene og sparebankenes beholdninger av sterkt likvide aktiva vært langt større i forhold til forvaltningskapitalen enn i årene før krigen. Til gjengjeld har en forholdsvis stor del av innskottene stått på foliokonti. Det er naturlig at bankene har reagert på denne strukturendringen i innskottene med å holde etter måten store likvide beholdninger. Ved utgangen av 1951 hadde aksjebankene og sparebankene ca. 11 prosent av forvaltningskapitalen plasert i sterkt likvide aktiva mot 2 prosent ved utgangen av 1938. På den andre siden utgjorde innskottene på folio og termin tilsammen vel 3 200 mill. kr., eller 26 prosent av den samlede forvaltningskapital mot 4 prosent ved utgangen av 1938.

Som det er blitt gjort greie for flere ganger i Økonomisk utsyn, har overskottet på statsregnskapet, importoverskottet og økingen i publikums seddelbeholdninger etter hvert virket til å minske bankenes likvide beholdninger sterkt. Ved utgangen av 1950 var beholdningene av sterkt likvide midler kommet ned på 1046 mill. kr., dvs. ikke stort mer enn femteparten

Tabell 6. Status for aksje- og sparebanker. Mill kr.

	31. des. 1938	31. des. 1945	31. des. 1950	31. des. 1951	31. mars 1952
I kasse, Norges Bank og på postgiro	98	983	978	1 319	1 277
Stats(kasse)veksler ..	—	4 174	68	77	133
Sterkt likvide midler i alt	98	5 157	1 046	1 396	1 410
Verdipapirer	1 019	1 780	2 967	2 739	2 646
Pantobligasjoner	744	689	1 874	2 044	2 089
Andre utlån	1 692	935	3 599	4 241	4 437
Andre aktiva	561	946	1 505	1 701	1 882
Aktiva i alt	4 114	9 507	10 991	12 121	12 464
Innskott:					
Folio og termin	167	2 947	2 371	2 885	3 232
Tid	2 815	4 708	6 152	6 466	6 681
Innskott i alt	2 982	7 655	8 623	9 351	9 913
Andre passiva	1 132	1 852	2 468	2 770	2 551
Passiva i alt	4 114	9 507	10 991	12 121	12 464

av beholdningene ved utgangen av 1945. Det er på denne bakgrunn vi må se sparebankenes forsiktige lånepolitikk i de senere årene og stagnasjonen i aksjebankenes pantelångiving.

Etter overføringen av ca. 500 mill. kr. i riksinnskott fra Norges Bank til bankene i mars 1951, steg aksjebankenes og sparebankenes likvide beholdninger sterkt og stigningen fortsatte senere, bl. a. som følge av at storparten av statsbankenes utlånsøking ble finansiert ved statskreditt og at vi istedenfor importoverskott fikk et eksportoverskott. Ved utgangen av 1951 var beholdningen av sterkt likvide aktiva kommet opp i nesten 1400 mill. kr., dvs. om lag 350 mill. kr. mer enn et år tidligere. På den andre siden steg folio- og termininnskottene samtidig med om lag 500 mill. kr. og tidsinnskottene med vel 300 mill. kr., men trass i dette kan en nok for aksjebankene og sparebankene som helhet si at likviditeten var en god del bedre ved slutten av 1951 enn ved begynnelsen av året.

Denne likviditetsforbedringen som særlig gjelder aksjebankene, skulle i og for seg ha stimulert til større utlånsøking. Når utlånsøkingen i 1951 likevel ikke ble mer enn 9 prosent større enn året før og mindre enn året før i andre halvår, kan dette henge sammen med at Finansdepartementet i rundskriv av 31. mai 1951 rettet en henstilling til aksjebankene og sparebankene om kvalitativ begrensing av utlånsvirksomheten. I denne henstilling ble bankene oppfordret til å begrense sin kredittgiving til prioriterte kredittbehov, og det ble gitt nærmere retningslinjer for prioritetsrekkefølgen. Etter tidligere erfaringer å dømme pleier bankene å ta omsyn til slike henstillinger.

Sammenliknet med førkrigstiden er likviditetssituasjonen i dag temmelig ulik for aksjebankene og for sparebankene.

Tabell 7. Den relative fordeling av statuspostene for private aksjebanker og for sparebanker.

	Private aksjebanker		Sparebanker	
	31. des. 1938	31. des. 1951	31. des. 1938	31. des. 1951
	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.
I kasse, Norges Bank og på postgiro	3.5	15.8	1.5	4.1
Stats(kasse)veksler	—	0.7	—	0.6
Sterkt likvide midler i alt	3.5	16.5	1.5	4.7
Verdipapirer	15.4	14.0	32.1	34.3
Pantobligasjoner	6.4	10.7	27.2	25.5
Andre utlån	56.0	43.3	29.5	23.5
Andre aktiva	18.7	15.5	9.7	12.0
Aktiva i alt	100	100	100	100
Innskott:				
Folio og termin	7.9	32.8	1.1	11.4
Tid	48.1	33.5	84.4	80.6
Innskott i alt	56.0	66.3	85.5	92.0
Andre passiva	44.0	33.7	14.5	8.0
Passiva i alt	100	100	100	100

Som tabell 7 viser, har de private aksjebankene en forholdsvis betydelig større del av sin forvaltningskapital plasert i sterkt likvide midler nå enn før krigen. Dette har særlig skjedd på bekostning av aktivaposten Andre utlån, mens utlån mot pantobligasjoner utgjør en forholdsvis større del av de samlede aktiva enn før krigen. På den andre siden har innskottene i de private aksjebankene steget forholdsvis sterkere enn andre passiva og blant innskottene har innskott på folio og termin gått relativt sterkt opp. Disse innskottene er nå nesten like store som innskottene på tid, mens de før krigen utgjorde en langt mindre del. Denne utviklingen i innskottene er trolig delvis forklaringen på at de private aksjebanker har ønsket å legge om plaseringen av sine midler til mer likvide aktiva.

Også hos sparebankene har det vært en tendens til relativ oppgang i innskottene, og særlig i innskottene på folio og termin, samtidig som det har foregått en omplasering av aktiva i retning av sterkt likvide midler. For disse bankene har likevel forskyvningene fra før krigen til i dag vært forholdsvis små.

Penge- og finansrådet har i sin innstilling av 13. januar 1952 gjort visse overslag over utviklingen i bankenes folioinnskott i Norges Bank i 1952 under alternative forutsetninger om importoverskottet og overskottet på de offentlige regnskaper og under forutsetning av at bankene holder sine verdipapirbeholdninger konstante og ikke mottar lån fra det offentlige. Ved den mest sannsynlige kombinasjon av alternativer for importoverskottet og overskottet på de offentlige regnskaper, kom Rådet til at en i løpet av 1952 ville få en nedgang i bankenes folioinnskott på 600 mill. kr. Etter at Rådets innstilling ble avgitt, har Stortinget gitt samtykke til at staten gir inntil 350 mill. kr. i lån til statsbankene av de midler som har

stått på Reguleringskonto i Norges Bank. Dersom statsbankene bruker hele dette lånebeløpet, vil vi ved den kombinasjon av importoverskott og overskott på de offentlige regnskaper som Penge- og finansrådet fant mest sannsynlig, få en reduksjon i bankenes folioinnskott på bare ca. 250 mill. kr., og reduksjonen vil bli enda mindre dersom statens lån til statsbankene blir økt ytterligere. Penge- og finansrådets overslag gjaldt alle bankers innskott i Norges Bank, men da det bare er aksjebankene og sparebankene som pleier å ha folioinnskott av betydning i Norges Bank, gjelder overslaget i realiteten disse bankenes folioinnskott. Fra utgangen av desember 1951 til utgangen av mai i år har aksjebankenes og sparebankenes folioinnskott i Norges Bank sunket med bare 29 mill. kr. Erfaringsmessig pleier imidlertid likviditetsinndragningen å være størst i 2. halvår, slik at det av bevegelsen hittil er vanskelig å dra slutninger om utviklingen i hele året 1952.

For aksjebankenes og sparebankenes långiving i tiden framover vil det ikke bare være av betydning hvordan bankenes folioinnskott i Norges Bank utvikler seg, men også i hvilken utstrekning bankene får høve til å disponere disse midlene. Disposisjonsretten vil nemlig kunne bli innskrenket dersom Stortinget vedtar Regjeringens forslag om innskottsreserver i Norges Bank for aksjebanker og sparebanker. Dette forslaget går ut på at Kongen kan pålegge aksjebankene og sparebankene å holde på foliokonto i Norges Bank en reserve på opptil 25 prosent av vedkommende banks avista innskott. Jo høyere prosenten blir fastsatt innenfor denne rammen, dess mer kontraktiv vil virkningen på långivingen bli.

Før krigen var det vanlig å nytte renteforhøyelser som middel til å bremse på långivingen og rentesenkning som middel til å øke långivingen. En renteheving virker nemlig under ellers like forhold til å minske låntakernes etterspørsel etter nye lån og omvendt virker en rentesenkning til å stimulere kredittetterspørselen. Endringer i utlånsrentesatsene ble gjerne innledet med at Norges Bank endret diskontoen og dette pleide alltid å føre med seg tilsvarende endringer i rentesatsene på utlån fra de forskjellige kredittinstitusjoner. Endringen i diskontoen kunne komme først etter at tendenser til renteendring allerede hadde begynt å gjøre seg gjeldende på obligasjonsmarkedet, men den kunne også komme uten at slike tendenser hadde oppstått på forhånd.

Etter krigen ble Norges Banks diskonto satt ned fra 3 til 2,5 prosent, den 6. januar 1946, og etter den tid har diskontoen ikke vært endret. I tilknytting til diskontosenkningen i 1946 fikk vi en alminnelig senkning av nivået både for obligasjonsrenten, renten på alminnelige utlån og innskottsrenten.

Under en likviditetsstramming vil det ved helt fri konkurranse på penge- og kredittmarkedet være grunn til å vente en tendens til stigning i utlånsrentesatsene så lenge etterspørselen etter lån holder seg høy i forhold til tilbudet ved den gjeldende rentestruktur. I de senere år har det imidlertid trass i at vi har hatt etterspørselsoverskott på kredittmarkedet ikke skjedd noen større renteheving hverken på utlån fra statsbankene eller fra aksjebankene og sparebankene. Når det gjelder utlån fra kredittforeninger, trygdeselskap og private långivere, har forholdet imidlertid vært noe annerledes. Hvor mye disse institusjonene har hevet utlånsrenten har vi ikke noe nøyaktig kjennskap til, men forhøyelsene har trolig variert mellom ½ og 1 prosent for lån på noe lengre sikt. Som eksempel på hvor liten tendensen til heving i de private aksjebankers utlånsrentesatser har vært, kan en nevne at av

de 14 største aksjebanker, var det fra utgangen av 1949 til utgangen av 1951, ingen bank som satte opp rentesatsene på kassakredittlån, bare en bank som satte opp renten på vekselobligasjonslån, 4 banker som gjennomførte visse mindre justeringer oppover av pantelånsrenten og 5 banker som økte rentesatsene på veksellån. Praktisk talt alle disse justeringene var på en halv prosent eller mindre. Så fast som tradisjonen er i norsk bankvesen når det gjelder sammenknyttingen av Norges Banks diskontosats og utlånsrentesatsene for aksjebankene og sparebankene, er det neppe noen grunn til å vente at disse bankene vil heve rentesatsene noe vesentlig så lenge Norges Banks diskonto er uendret. På den andre siden er det ikke utenkelig at markedssituasjonen vil resultere i en viss tilstramming av lånevilkårene ellers.

Tabell 8. Den innenlandske ihendehaverobligasjonsgjeld ved utgangen av året. Mill. kr.

	1946	1947	1948	1949	1950	1951
Staten	2 745	3 357	3 308	3 246	3 170	3 024
Kommuner	309	360	372	417	529	555
Statsbanker	644	598	724	1 011	1 218	1 204
Kredittforeninger[1])	441	519	591	692	772	855
Bergverk og industri	197	249	253	294	369	402
Skipsfart	0	18	18	46	43	42
Sporveier og luftfart	37	26	26	45	47	31
I alt	4 373	5 127	5 292	5 751	6 148	6 113

[1]) Her er også medregnet Kristiania Hypothek- og Realkreditbank.

Obligasjonsmarkedet er i Norge først og fremst en finansieringskilde for det offentlige, for statsbankene og for kredittforeningene. De lån som industrien og andre næringer tar opp, pleier å spille en forholdsvis liten rolle. Av en samlet innenlandsk obligasjonsgjeld på 6 113 mill. kr. ved utgangen av 1951 var således 3 579 mill. kr. stats- og kommunegjeld, 2 059 mill. kr. obligasjonsgjeld for statsbanker og kredittforeninger og bare 475 mill. kr. obligasjonsgjeld for næringslivet ellers.

I de senere år er statens samlede innenlandske ihendehaverobligasjonsgjeld stadig blitt mindre som følge av at de nye låneopptak har vært mindre enn avdragene. Kommunene har økt obligasjonsgjelden endel, men i 1951 var økingen liten. Statsbankene økte obligasjonsgjelden sterkt inntil utgangen av 1950, da gjelden var kommet opp i 1 218 mill. kr. I 1951 var imidlertid også statsbankenes nye låneopptak mindre enn avdragene, slik at nettogjelden ble redusert. Det samme gjelder sporveis- og luftfartsselskapenes obligasjonsgjeld og for skipsfarten nådde obligasjonsgjelden maksimum alt ved utgangen av 1949. Kredittforeningene derimot hadde også i 1950 og 1951 en nettoopplåning på obligasjonsmarkedet på ca. 80 mill. kr., men dette er mindre enn nettoopplåningen i det foregående år. Som vi alt har sett, fikk dessuten bergverk og industri tatt opp nye lån i 1951 som oversteg avdragene med 33 mill. kr.

Når bare kommunene, kredittforeningene og industrien hadde nettoopplåning på obligasjonsmarkedet i 1951, og når det lyktes for de to sistnevnte gruppene å låne forholdsvis mye, henger det sammen med kursutviklingen på obligasjonsmarkedet og rentepolitikken.

I begynnelsen av 1950 satte det inn et kursfall på obligasjoner som bare med kortvarige avbrott fortsatte helt til i november forrige år. Byråets kursindeks var da kommet ca. 12 prosent under nivået i desember 1949. Senere har det vært en tendens oppover i kursene, men ennå ved utgangen av mars i år lå Byråets indeks vel 9 prosent lavere enn ved utgangen av 1949. En beregning av den effektive rente på 2½ prosent statsobligasjoner 1946 med 30 års løpetid viser en oppgang i den effektive rente over det samme tidsrom på om lag ½ prosent. Pr. 1. juni i år lå den effektive rente etter denne beregning på 3,06 prosent ved oppkjøp og 3,43 prosent ved uttrekning.

Tabell 9. Utstedelse av og øyeblikkelig rente på ihendehaverobligasjoner.

		1949	1950	1951
Staten	Beløp i 1000 kr.	—	100 000	—
	Rente	—	2.12	—
Kommuner	Beløp i 1000 kr.	19 600	154 095	28 130
	Rente	2.45	2.74	2.97
Statsbanker	Beløp i 1000 kr.	425 000	270 000	40 000
	Rente	2.18	2.22	2.25
Kredittforeninger[1])	Beløp i 1000 kr.	177 820	103 081	108 141
	Rente	2.45	2.73	3.03
Bergverk og industri	Beløp i 1000 kr.	[2]) 80 000	31 640	32 000
	Rente	2.76	2.68	3.41
Skipsfart	Beløp i 1000 kr.	—	4 432	2 970
	Rente	—	3.00	2.75
Sporveier og luftfart	Beløp i 1000 kr.	22 000	—	—
	Rente	2.74	—	—
I alt norske lån	Beløp i 1000 kr.	724 420	663 248	211 241
	Rente	2.34	2.43	2.93

[1]) Her er også medregnet Kristiania Hypothek- og Realkreditbank.
[2]) Hertil kommer 2 300 000 kr. som en ikke har kunnet skaffe kurs på.

Når spesielt statsbankene ikke har vært i stand til å oppnå de lån de har ønsket på obligasjonsmarkedet, er grunnen blant annet at statsmaktene ikke har villet følge den effektive obligasjonsrente oppover ved emisjon av nye lån. Den eneste statsbank som tok opp nye obligasjonslån i 1951 var Den norske Industribank, som la ut to lån på tilsammen 40 mill. kr. Det ene av disse lånene som ble lagt ut til pari kurs, hadde en løpetid på 6½ år og en rentefot på 2 prosent. Et tilsvarende lån med noe lengre løpetid kunne banken i mars 1950 legge ut til pari kurs med ½ prosent lavere rentefot. I motsetning til de andre statsbankene har Industribanken altså fått høve til å følge den effektive obligasjonsrente oppover så å si i full utstrekning, iallfall når det gjelder dette ene lånet.

Grunnen til at kredittforeninger og industriselskap har kunnet ta opp nye obligasjonslån også etter at fallet i obligasjonskursene satte inn, ser ut til å være den samme som for Industribanken, nemlig at de har gått med på å gi långiverne en ikke liten bedring i lånevilkårene. Således har som tabell 9 viser, den øyeblikkelige rente på nyemisjoner fra kredittfore-

ninger steget fra 2,73 prosent i 1950 til 3,03 i 1951 og den øyeblikkelige rente på nyemisjoner fra industriselskaper har steget enda mer, nemlig fra 2,68 prosent til 3,41 prosent. Denne oppgangen i rentefoten har funnet sted trass i at de emitterte obligasjoner, bortsett fra renten, har gitt om lag samme lånevilkår i begge disse år.

Mens staten har full kontroll over de vilkår som statsbankene legger ut obligasjonslån til, har den ikke et tilsvarende herredømme over lånevilkårene ved utstedelsen av private bankers og selskapers obligasjoner. Kommunene står i en mellomstilling. Ved emisjon av kommuneobligasjoner skal staten godkjenne lånevilkårene, men det sier seg selv at staten her kan finne grunner til å strekke seg noe lenger enn når det gjelder utstedelse av egne obligasjoner og statsobligasjoner.

Som følge av situasjonen på obligasjonsmarkedet og rentepolitikken har statsbankene således støtt på finansieringsvansker som atter har virket til å begrense deres egen långiving, og dermed til å begrense investeringene på de områder som har statsbankene som sine viktigste finansieringskilder. En tilsvarende virkning har rentepolitikken fått for kommunenes investeringer i den grad det har vært nødvendig å finansiere disse ved hjelp av obligasjonslån. Den lave renten har med andre ord begrenset tilbudet av obligasjonskreditt og dermed også virket til å begrense de faktiske investeringer, trass i at investeringsetterspørselen i og for seg blir stimulert av en lav rente. Jamvel om kredittforeningene til dels har fulgt med i rentestigningen, er det sannsynlig at situasjonen på obligasjonsmarkedet har virket til å begrense også deres utlånsøking i de siste par årene. Når deres utlån har økt mindre og mindre, skyldes dette neppe mangel på kredittverdige kunder, men i første rekke at kredittforeningene har manglet de nødvendige midler til å øke sine utlån vesentlig mer.

I Stortingsmelding nr. 75 (1952) om retningslinjer for penge- og kredittpolitikken har regjeringen gitt uttrykk for at Norges Banks diskonto fortsatt bør holdes på 2½ prosent, og videre at det vil bli henstilt til aksjebankene og sparebankene ikke å gå opp med utlånsrentesatsene. Dessuten vil det for å hindre en uønsket rentestigning bli satt fram proposisjon om en ny rentelov som vil gi hjemmel for fastsetting av maksimalrentesatser. Etter dette kan en trolig gå ut fra at det heller ikke vil bli innrømmet noen vesentlig hevning i rentesatsene på de obligasjonsemisjoner som statsmaktene har kontroll over. Skal det kunne lånes større beløp ved slike emisjoner, vil det da være nødvendig å endre de andre lånevilkår, dersom ikke hele markedssituasjonen for obligasjoner forandrer seg. Markedssituasjonen blir først og fremst bestemt av de grupper som sitter med storparten av de allerede utstedte obligasjonene, nemlig aksjebankene og sparebankene som pr. 31. desember 1951 hadde ca. 45 prosent av dem, trygdeselskapene som eide ca. 26 prosent og offentlige fonds, pensjonskasser m. v. som satt med ca. 18 prosent.

Aksjebankene og sparebankene kjøpte i de første årene etter krigen ihendehaverobligasjoner for betydelige beløp, slik at deres beholdninger av verdipapirer steg fra år til år. I 1949 stanset imidlertid stigningen praktisk talt opp, og fra 1950 av har beholdningene av verdipapirer stadig gått nedover. Som tabell 6 viser, hadde aksjebankene og sparebankene ved utgangen av mars 1952 vel 300 mill. kr. mindre i verdipapirer enn ved utgangen av 1950. Denne nedgangen som særlig faller på beholdningene av stats- og statsgaranterte obligasjoner, henger nøye sammen med fallet i obligasjonskursene fra 1951 av. Det foreligger ingen oppgaver over hvor mye av ned-

gangen som skyldes henholdsvis bokførte kurstap, løpende avdrag og realisasjoner, men dersom aksjebankene og sparebankene under ett i det hele tatt har realisert obligasjoner, kan dette neppe dreie seg om store beløp. Det samme gjelder antakelig trygdeselskapene. Bare hvis disse gruppene atter kan bli brakt til å kjøpe verdipapirer for større beløp, vil det kunne lykkes å løse statsbankenes finansieringsproblemer ved hjelp av obligasjonsmarkedet.

Alt i alt ser det ut til at nedgangen i aksjebankenes og sparebankenes likviditet har gjort disse bankene endel mer forsiktige i sin utlånspolitikk i de siste par årene enn tilfelle var i de første årene etter krigen. Som følge av den situasjon som likviditetsreduksjonen og rentepolitikken har skapt på obligasjonsmarkedet, har også statsbankene og kredittforeningene vært nødt til å stabilisere eller innskrenke sin utlånsøking. At dette har virket begrensende på investeringene og spesielt på lageropplegget er vel heller ikke usannsynlig.

Sluttord.

Industriproduksjonen i verden fortsatte å stige gjennom hele året 1951. Sammenliknet med 1950 ble imidlertid takten i stigningen stadig langsommere, bl. a. fordi et fall i konsumvareproduksjonen i flere land motvirket oppgangen i produksjonen av produksjonsmidler og varer til militære formål. I 1. kvartal 1951 var industriproduksjonen i verden utenom Sovjet-Samveldet 18 prosent større enn i samme tidsrom året før; i 4. kvartal lå den bare 3 prosent høyere. Tendensene til stagnasjon i produksjonsutviklingen har fortsatt gjort seg gjeldende i de første måneder i år.

I Sambandsstatene førte utviklingen fra første kvartal 1951 til første kvartal i år til et fall i produksjonen av varige og halvvarige konsumgoder, men dette ble mer enn oppveid av økingen i forsvarsutgiftene. For tiden er situasjonen preget av en balanse mellom tilbud og etterspørsel på de fleste områder. Forsvarsutgiftene vil fortsatt stige. Det er liten grunn til å tro at sivile investeringer og privat konsum vil falle så sterkt at landet vil oppleve et tilbakeslag i den samlede produksjon og sysselsetting. På den annen side kan produksjonen for sivile formål forholdsvis lett økes i mange bransjer dersom den private etterspørsel skulle stige i tiden framover. Den inntektsøking som dette vil medføre, vil i noen grad automatisk bli motvirket av økte skatteinnbetalinger. Dessuten vil det ta en viss tid før inntektsstigningen slår ut i en ytterligere øking i etterspørselen, med mindre det samtidig oppstår forventninger om stigende priser.

I de vest-europeiske land er situasjonen til dels den samme som i Sambandsstatene. Noen av disse land har imidlertid betalingsvansker og har derfor søkt å skjære ned importen ved hjelp av mengdereguleringer. I de land som derved blir utsatt for en nedgang i sin eksport, får restriksjonene deflasjonistiske virkninger, mens de virker inflasjonistisk i de land som begrenser importen. Til dels er imidlertid underskott på betalingsbalansen også søkt motvirket ved restriktive penge- og finanspolitiske tiltak. Det kan tenkes at muligheten for en deflasjonistisk utvikling er større i enkelte vest-europeiske land enn i Sambandsstatene, men forsvarsutgiftene vil sannsynligvis stige så sterkt at det neppe er grunn til å vente en alminnelig konjunkturnedgang i Vest-Europa.

I Norge har produksjonsutviklingen i de første måneder av 1952 til dels vært preget av de samme tendenser som begynte å gjøre seg gjeldende i 1951. I enkelte sektorer fortsatte produksjonen å stige, men dette ble nesten oppveid av en nedgang i produksjonen på andre områder. Særlig viktig er utviklingen i industrien, som svarer for bortimot tredjeparten av vår samlede produksjon av varer og tjenester. I de fleste industrigrupper

som produserer for eksport eller som leverer produksjonsmidler til hjemmemarkedet, var produksjonen noe større i januar—april 1952 enn i samme tidsrom i fjor. På den annen side fant det sted en nedgang i industriens produksjon av konsumvarer for hjemmemarkedet. I årets 4 første måneder var derfor den samlede industriproduksjon bare ubetydelig større enn i januar—april 1951.

Den totale sysselsetting viste en meget beskjeden stigning fra vinteren 1950—51 til vinteren 1951—52. Tallet på sysselsatte i forsvaret gikk opp i løpet av dette tidsrom, mens det fant sted en nettoavgang av arbeidskraft fra jordbruket. Industriens sysselsetting viste tegn til nedgang for første gang i etterkrigsperioden, samtidig som fordelingen av sysselsettingen på industrigrupper stort sett ble endret i samsvar med utviklingen i produksjonen. Det ser imidlertid ut til at produksjonen i enkelte tilfelle falt sterkere enn sysselsettingen, slik at produksjonen pr. sysselsatt gikk noe ned.

Nedgangen i tallet på ledige arbeidere fra de første måneder av 1951 til samme tidsrom i år kan neppe tas som uttrykk for en alminnelig tilstramming på arbeidsmarkedet. Nedgangen falt i det alt vesentlige på to næringsgrupper, nemlig bygge- og anleggsvirksomhet og skogbruk, og må først og fremst ses i sammenheng med at aktiviteten på disse områder var større siste vinter enn vinteren 1951. I industrien var det en mindre oppgang i tallet på ledige arbeidere, og samtidig en relativt betydelig nedgang i tallet på ledige plasser, slik at arbeidskraftsituasjonen her ikke synes å være så stram som for ett år siden. Det ser imidlertid ut til at endel av de kvinner som er blitt oppsagt i konsumvareindustrien ikke har kommet med i statistikken over ledige arbeidere. Årsaken til det kan i første rekke tenkes å være at de ikke har ønsket å søke annet arbeid utenfor hjemmet. Nettoavgangen av kvinner fra arbeidslivet kan således bl. a. henge sammen med svikten i etterspørselen på enkelte områder.

Produksjonsutviklingen i etterkrigstiden var lenge i første rekke bestemt av slike faktorer som produksjonsutstyret og tilgangen på arbeidskraft og råvarer. Disse faktorer er fremdeles utslagsgivende i enkelte næringsgrupper som f. eks. bygge- og anleggsvirksomheten. Totalt sett har imidlertid avsetningsforholdene stadig blitt viktigere for produksjonsutviklingen, og i den senere tid har enkelte bransjer møtt avsetningsvansker. På flere områder vil det i dag sannsynligvis være mulig å øke produksjonen uten nevneverdige virkninger på tilgangen av arbeidskraft til andre sektorer.

Inntil begynnelsen av 1952 var avsetningsforholdene meget gode for vår eksport av varer og tjenester. Tendensene til stagnasjon i produksjonsutviklingen henger derfor i første rekke sammen med etterspørselsforholdene i Norge. I sin alminnelighet har betydningen av slike etterspørselsstimulerende faktorer som oppdemte behov og høy likviditet stadig blitt mindre i løpet av etterkrigsårene. Avslapningstendensene i den senere tid har i imidlertid også vært forbundet med pris- og inntektsutviklingen og med økingen i statens inntektsoverskott.

Prisoppgangen og inntektsutviklingen i den private sektor har i første omgang hatt størst betydning for det private konsum. Det er sannsynlig at store konsumentgrupper fikk sin disponible realinntekt redusert fra 1950 til 1951. Konsumentenes etterspørsel har også vært påvirket av endringer i prisforventningene. I løpet av 1951 ble forventningene om stigende priser til dels avløst av forventninger om prisfall.

Fra første kvartal 1951 til første kvartal 1952 viste statens regnskaps-

oppgjør for enkelte større inntektsposter (direkte skatter, omsetningsavgift, toll, m. m.) en oppgang på om lag 200 mill. kr. Vel halvparten av dette falt på omsetningsavgiften, som ble forhøyd i april 1951 som følge av den planlagte øking i forsvarsutgiftene. Hittil har imidlertid disse utgiftene steget atskillig mindre enn forutsatt. Forsvarsutgiftene har derfor ført til en mindre inntektsstigning i den private sektor enn det som svarer til økingen i statens inndragning av private inntekter.

Forsvarsutgiftene vil sannsynligvis stige relativt sterkt i de nærmeste måneder. Dette vil også gi seg utslag i en øking i det samlede offentlige konsum. Den aktivitetsstimulerende virkning av stigningen i forsvarsutgiftene kan imidlertid bli oppveid av en nedgang i utgiftene til investeringer og privat konsum og av et fall i overskottet på vare- og tjenestebalansen overfor utlandet. I det følgende skal vi derfor drøfte utsiktene på disse områder i lys av utviklingen i den senere tid.

I de første måneder av 1952 var produksjonen og sysselsettingen i jern- og metallindustrien og i bygge- og anleggsvirksomheten noe større enn i de samme måneder i fjor. Dessuten fant det sted en oppgang i importen av maskiner, apparater og andre transportmidler enn skip i løpet av dette tidsrommet. Selv om importoverskottet av skip var forholdsvis lavt fra januar til april 1952, har investeringene i fast kapital fortsatt ligget på et høyt nivå.

Bedriftenes etterspørsel etter fast produksjonskapital har sannsynligvis gått noe ned i den senere tid. Dette henger bl. a. sammen med frykten for prisfall og med avslappingstendensene i den økonomiske utvikling i Norge og i utlandet. Dessuten har mange hjemmebedrifter fått sin likviditet sterkt redusert bl. a. som følge av prisutviklingen i de to siste årene. Det er imidlertid lite trolig at nedgangen i etterspørselen etter produksjonskapital vil påvirke aktivitetsnivået i 1952. For det første har etterspørselen på dette området tidligere vært vesentlig større enn tilbudet. Et fall i etterspørselen behøver derfor ikke å føre til noen nedgang i de faktiske investeringer. For det annet er investeringene på kort sikt i stor utstrekning fastlagt ved tidligere beslutninger. En rekke kjente prosjekter vil medføre store investeringsutgifter i tiden framover. Jern- og metallindustrien har ordrer for mange måneder, selv om ordrebestanden trolig er noe mindre enn for ett år siden. For det tredje er investeringene i maskiner, skip og andre transportmidler enn skip til dels sterkt avhengige av import. En nedgang i slike investeringer kan i første rekke slå ut i minsket import og derfor få liten virkning på produksjonen og sysselsettingen i Norge.

Ifølge oppgaver fra Finansdepartementet var konsumet av en rekke varer, som i alt utgjør om lag 40 prosent av det samlede private konsum, stort sett det samme regnet i faste priser i første kvartal 1952 som i første kvartal i fjor. Også andre opplysninger tyder på at det private konsum var om lag like stort i de to perioder. En slik sammenlikning sier imidlertid forholdsvis lite. Det er mulig at konsumet i 1951 viste en fallende tendens til og med tredje kvartal, og at det tok seg opp igjen i årets siste måneder. Byråets detaljomsetningsindeks synes å vise at dette har vært tilfelle for tekstil- og bekledningsvarer.

Svikten i etterspørselen i 1951 førte til forholdsvis store lageropplegg av enkelte konsumgoder, i første rekke tekstil- og bekledningsvarer. Denne utvikling påvirket produksjonen i løpet av annet halvår 1951, og i første kvartal 1952 var som nevnt industriproduksjonen av konsumvarer for hjemmemarkedet lavere enn i samme tidsrom i fjor. Samtidig har vi for

første gang i etterkrigsperioden opplevd nevneverdige realisasjonssalg av konsumvarer. I den utstrekning produksjonsutviklingen i den senere tid henger sammen med handels- og produksjonsbedriftenes bestrebelser på å redusere sine lagrer, kan det tenkes at produksjonen etter hvert vil øke, selv om etterspørselen ikke stiger utover det nåværende nivå.

Det er lite sannsynlig at volumet av forsvarsutgiftene, det sivile offentlige konsum og investeringene sett under ett vil falle i de nærmeste måneder. Da det private konsum i den senere tid har vært påvirket av forventninger om fallende priser, er det liten grunn til å tro at konsumetterspørselen vil gå ned som følge av endringer i kjøpeviljen. Tendenser i retning av en alminnelig nedgang i produksjon og sysselsetting i tiden framover kan derfor vanskelig tenkes uten i samband med et fall i de eksporterte mengder av varer og tjenester eller en oppgang i frilisteimporten på bekostning av norsk produksjon.

I første kvartal 1952 hadde vi et uvanlig stort overskott på vare- og tjenestebalansen med utlandet, i første rekke som følge av det lave importoverskott av skip og den fortsatte bedring i bytteforholdet overfor utlandet (varer og tjenester tatt under ett). Vareimportprisene lå noe lavere enn i det foregående kvartal. De vil sannsynligvis fortsatt vise en fallende tendens, bl. a. på grunn av de endringer som hittil har funnet sted i råvareprisene på verdensmarkedet. Nettofraktinntektene pr. tonn og vareeksportprisene steg fra fjerde kvartal 1951 til første kvartal 1952, fordi nedgangen i fraktene og prisfallet på treforedlingsprodukter og olje- og fettprodukter ikke slo ut i totaltallene for årets første kvartal. Det er imidlertid sannsynlig at prisene på vår eksport av varer og tjenester vil falle noe sterkere enn prisene på vår import i tiden framover. Mens vi i de to siste årene har opplevd en stadig bedring i bytteforholdet overfor utlandet, vil utviklingen heretter trolig gå i motsatt retning. Overskottet på vare- og tjenestebalansen vil i så fall gå ned, selv om det ikke skulle inntreffe noen endringer i eksport- og importmengdene.

Det er uvisst om den endrede situasjonen på eksportmarkedet også vil gi seg uttrykk i eksportmengdene. På noe lengre sikt ser det ut til at treforedlingsindustrien har større muligheter for å holde oppe eksportvolumet enn olje- og fettindustrien. Dersom konjunktursituasjonen i utlandet ikke blir vesentlig endret, skulle det være grunn til å tro at eksportvolumet i 1952 ikke vil avvike nevneverdig fra det eksportvolum som ble nådd i fjor.

Importvolumet avhenger bl. a. av aktivitetsnivået i Norge, prisutviklingen på verdensmarkedet og hjemmeindustriens konkurransedyktighet. De to siste faktorer vil ha størst betydning for frilisteimporten. Frilistene omfatter i dag varer som i 1951 svarte for om lag 40 prosent av den samlede vareimport inklusive skip. Tendenser til prisoppgang på verdensmarkedet vil lett gi seg utslag i lagringskjøp av importvarer. På den annen side vil et prisfall ute kunne medføre økt import av slike frilistevarer som konkurrerer med hjemmeproduserte varer. Dette kan f. eks. få betydning for importen av tekstilvarer. På kort sikt vil importvolumet til dels være bestemt av tidligere inngåtte avtaler. Som følge av den usikkerhet som har gjort seg gjeldende i næringslivet i den senere tid, er det liten grunn til å tro at importvolumet vil gå nevneverdig opp i de nærmeste måneder. I første kvartal 1952 var volumet av vareimporten uten skip om lag like stort som i gjennomsnitt for 1951.

Utviklingen i utenriksøkonomien vil også få konsekvenser for likviditets-, pris- og inntektsutviklingen i Norge. Den private sektor vil således

ikke kunne øke sin likviditet ved nettosalg av valuta i samme utstrekning som i årets første kvartal. Videre vil fallet i eksportprisene føre til en nedgang i eksportbedriftenes fortjeneste, mens fallet i importprisene vil motvirke de prisstigningstendenser som følger av oppgangen i de nominelle inntekter.

I løpet av våren har tariffoppgjørene ført til en oppgang i inntektene for store arbeider- og funksjonærgrupper. En rekke tariffoppgjør gjenstår, og vi må også regne med en viss inntektsstigning for andre konsumentgrupper som f. eks. bønder og fiskere. Forutsatt at sysselsettingen blir holdt oppe på det nåværende nivå, vil konsumentenes nominelle inntekter stige forholdsvis sterkt fra 1. til 2. halvår 1952. På den annen side vil konsumentene med de nåværende skattesatser, som følge av inntektsoppgangen fra 1950 til 1951, betale betydelig større beløp i skatter til høsten enn de gjorde i årets første halvdel.

Selv om produksjonsøkingen i løpet av det siste år totalt sett har vært vesentlig mindre enn tidligere, kan utviklingen ikke uten videre karakteriseres som ugunstig. Den har bl. a. påskyndet en rekke omstillingsprosesser som i alle tilfelle var nødvendige for å nå fram til en mer balansert økonomi. Dessuten har den økte konkurranse utvilsomt virket til å høyne produksjonens kvalitet på en rekke områder. Endelig kan det tenkes at investeringene i den senere tid i større utstrekning enn tidligere har funnet sted i de mest levedyktige bedrifter.

Utviklingen i tiden framover vil sannsynligvis i første rekke avhenge av forsvarsutgiftene og av avsetningsforholdene for vår eksport av varer og tjenester. Selv om deflasjonstendensene i den senere tid i det vesentlige har vært knyttet til konsumvaremarkedet, er det lite trolig at utviklingen på dette område vil utløse en alminnelig nedgang i produksjon og sysselsetting. I alle tilfelle vil en svikt i den innenlandske etterspørsel forholdsvis lett kunne motvirkes ved hjelp av den økonomiske politikk. En nedgang i den utenlandske etterspørsel etter vår eksport av varer og tjenester vil by på vesentlig større problemer. Blir virkningen av en slik nedgang begrenset til et fall i eksportpriser og frakter, vil vanskene først og fremst melde seg i form av en mindre gunstig betalingsbalanse. Går den utenlandske etterspørsel dessuten ned i volum, vil vi allerede i første omgang også få sysselsettingsproblemer, men faren for en slik utvikling ser foreløpig ikke ut til å være stor.

Norges Offisielle Statistikk, rekke XI.
(Statistique Officielle de la Norvège, série XI.)

Rekke XI. Trykt 1951 (forts.).

Nr. 72. Skattestatistikken 1949—50. *(Répartition d'impôts.)*
— 73. Norske skip i utenriksfart 1946—1948. *(Navigation extérieure de la marine marchande norvégienne.)*
— 74. Fagskolestatistikk 1947/48—1949/50. *(Ecoles professionnelles.)*
— 75. Dødelighetstabeller 1931/32—1940/41 og 1945—48. *(Tables de mortalité.)*
— 76. Sinnssykehusenes virksomhet 1949. *(Statistique des hospices d'aliénés.)*
— 77. Ulykkestrygden for sjømenn 1946—48. Ulykkestrygden for fiskere 1947—48. *(Assurances de l'Etat contre les accidents des marins. Assurances de l'Etat contre les accidents des marins pêcheurs etc.)*
— 78. Konjunkturene i mellomkrigstiden. Norge og utlandet. *(Inter-War Trade Cycles. Norway in Relation to other Countries.)*
— 79. Skogavvirking 1946/47—1948/49. *(Bois abattu.)*
— 80. Statistisk årbok 1951. *(Annuaire statistique de la Norvège.)*
— 81. Norges fiskerier 1949. *(Les pêcheries norvégiennes.)*
— 82. Norges kommunale finanser 1946/47 og 1947/48. *(Finances des communes.)*
— 83. Norges elektrisitetsverker 1946—1948. *(Usines d'électricité.)*

Rekke XI. Trykt 1952.

Nr. 84. Økonomisk utsyn over året 1951. *(Aperçu de la situation économique.)*
— 85. Trafikkulykker 1949. *(Accidents de circulation.)*
— 86. Norges fiskerier 1950. *(Les pêcheries norvégiennes.)*
— 87. Jordbrukstellingen i Norge 20. juni 1949. III. De naturlige jordbruksområder. *(Recensement du 20 juin 1949. III. Les régions agricoles.)*
— 88. Sunnhetstilstanden og medisinalforholdene 1949. *(Rapport sur l'état sanitaire et médical.)*
— 89. Folkemengdens bevegelse 1949. *(Mouvement de la population.)*
— 90. Norges jernbaner 1948—49. *(Chemins de fer norvégiens.)*
— 91. Forsikringsselskaper 1950. *(Sociétés d'assurances.)*
— 92. Lønnsstatistikk 1950. *(Statistique sur les salaires.)*
— 93. Telegrafverket 1950—51. *(Télégraphes et téléphones de l'Etat.)*
— 94. Meieribruket i Noreg 1950. *(L'industrie laitière de la Norvège.)*
— 95. Skolestatistikk 1947—48. *(Instruction publique.)*
— 96. Kriminalstatistikk 1949 og 1950. *(Statistique de la criminalité.)*
— 97. Tendenser i den økonomiske utvikling. Våren 1952. *(Current economic trends.)*

Statistisk Sentralbyrå har dessuten bl. a. gitt ut disse verker:

Statistiske Meldinger. 12 nr. i året. *(Bulletin mensuel du Bureau Central de Statistique.)*

Månedsoppgaver over vareomsetningen med utlandet. Trykkes månedsvis. *(Bulletin mensuel du commerce extérieur.)*

Fortegnelse over Norges Offisielle Statistikk m. v. 1828—31. desember 1920. Kristiania 1889, 1913 og 1922. *(Catalogue de la Statistique Officielle.)*

Statistiske Oversigter 1914. Kristiania 1914. Statistiske Oversikter 1926. Oslo 1926. Statistiske Oversikter 1948. Oslo 1949. *(Résumé rétrospectif 1914, 1926 et 1948.)*

Alle verker er til salgs hos H. Aschehoug & Co., Oslo.

Av følgende årganger av «Statistisk Årbok» og «Norges Handel» er Byrået's beholdning meget knapp, og Byrået er takknemlig for å få overlatt enkelte eksemplarer:

Statistisk Årbok samtlige årganger til og med 1943—45.

Norges Handel samtlige årganger til og med 1918, dessuten 1920—23, 1927—30, 1934—39.

26. mai 1952.

FELLESTRYKK A.S